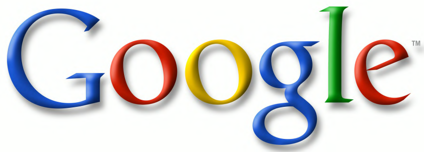
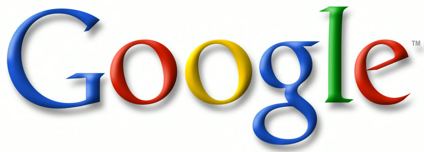

Google

MÄNNISKOR

AV

CARL G. LAURIN

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Carl G. Laurin

Människor

CARL G. LAURIN

MÄNNISKOR

Det finns underliga djur
i Vår Herres hage.

Gammalt ordstäv.

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners
Förlag

PAPPER FRÅN LESSEBO

STOCKHOLM 1919
KUNGL. HOFBOKTR. IDUNS TRYCKERI-A.-B.
[192884]

DENNA BOK TILLÄGNAS

WERNER SÖDERHJELM

AV VÄNNEN

FÖRFATTAREN

300

Av alla de i denna bok förekommande har författaren fått *något*, ibland ofantligt mycket. Av *en* visserligen egentligen blott ett riktigt grundligt skratt, men även en känsla av att ha stått inför en verkligt originell personlighet.

Originella äro de, alla dessa människor, vilka under olika tidsperioder gjort mitt liv rikare. De äro valda av författaren såsom tillhörande de mest olikartade karaktärer han mött. Det är egentligen ej deras verksamhet, som här skildras; det är huvudsakligen vad jag sett och hört av dem. Jag har önskat fånga och återgiva det intryck de gjort på mig. På tio av dem har jag sett med vännens öga, vilket väl kan märka svagheter och fel, men dock helst dröjer vid allt det goda, som finnes och som författaren helst framhåller, full av en tacksamhet han vill bekänna för dem och alla, som vilja höra på.

MOLLY ROHTLIEB.

I den svenska flickskolans historia intager Molly Rohtlieb ett hedersrum, och det är sannerligen ingen småsak, ty bland alla de välordnade, av redbart och kunnigt folk ledda institutionerna i vårt land finnes i min tanke knappast någon, vilken i samma grad som den svenska flickskolan har gjort sig »väl förtjänt om fäderneslandet», som den enkla men mycket sägande romerska hedersformeln lyder. Det är intet festtalssmicker utan rätt och slätt sanning att säga, att de grundstenar, på vilka ett sunt samhällsliv vilar, enkel pliktuppfyllelse, arbete, kunnighet och praktisk idealism, just i alldeles särskild grad bilda de fasta punkter, på vilka den svenska flickskolans imponerande byggnad i möda och kärlek uppförts.

Molly Rohtlieb föddes i Stockholm 1836. Hon framlevde sin barndom i det tyska pastorshemmet i S:t Gertruds församling i Staden inom broarna. Hennes

Molly Rohtlieb föddes i Stockholm den 11 juli 1836 och dog där den 14 febr. 1914.

far var Johannes Rohtlieb från Hamburg, hennes mor Charlotte Döhn, född på Rügen, medan denna ö ännu var svensk.

Liksom vår svenska skola uppstod i kyrkans hägn, liksom vår lutherska kyrka är en dotter till den tyska reformationen, vars djupa manlighet Geijer genialt uttryckt i orden, att dess grundtanke var, att varje människa själv ansvarar för sin salighet, så är det en händelse, som ser ut som en tanke, att Molly Rothlieb, som en gång med sådant allvar skulle sätta in sitt arbete på den svenska flickskolan, växte upp i det tyska prästhemmet vid den fridens gård, där — vid Svartmangatan och bakom Tyska Brinkens konstrikt smidda grindar med »Fürchtet Gott und ehret den König» i gyllene bokstäver — i lindarnas kronor ännu susa minnen från de tider, då Frau Germania var lärarinna åt svenskarna.

Samtidigt med den svenska flickskolans födelse, då J. O. Wallin tänkte och utförde den svenska tanken att kvinnorna, som sedan hedenhös i vårt land intagit en särskilt aktad ställning, också hade rätt och plikt till det ansvar och den självständighet, som kunskap kan giva, och därför grundade Wallinska skolan med Anders Fryxell som dess rektor, framlevde den brunögda och ytterst livliga Molly sin barndom i ett hem med de rikaste bildningsintressen.

Av den blide husfadern fick hon lära och på det rätta sättet — genom utstrålning — att arbete och

MOLLY ROHTLIEB.
Silhuett från 1840-talet. Tillhör författaren.

kärlek äro livets mening, av modern, lidelsefullt intresserad av teater och politik, fick hon impulser, som ytterligare stärktes genom familjens både stora och valda umgänge.

Det fanns intet blåstrumpemässigt eller osunt i det bildningsintresse, som hos Molly Rohtlieb blev till passion, till nobel passion kan man kanske säga.

Hon var alldeles fri från pjosk och pedanteri och hade intill sena åldern bibehållit den ypperliga levnadsmaxim, som hon själv påstod sig ha tillämpat: arbeta grundligt och roa sig grundligt. Hon hade från början och till det sista den friska aptit på livet, som är utmärkande för den andliga hälsan, hon vämjdes blott vid den lösa maten.

Molly Rohtlieb hade, som vi alla, les défauts de ses qualités, och det låg en liten nyans av i mina ögon mycket sympatisk högfärd i den ton, med vilken hon uttalade orden »bildning» eller »gebildet», och ett av hennes älsklingscitat voro Eleonoras ord i Goethes Tasso:

Ich freue mich, wenn kluge Männer sprechen,
dass ich verstehen kann, wie sie es meinen.

Hon ville då nog ej bara lyssna utan också ha ett eller helst flera ord med, och om ordet »tala är silver» är sanning, så har hon för sina lärjungar och vänner varit en särdeles givande silvergruva.

En konst, som ej är mycket spridd men som för-

tjänar att vara det, behärskade hon nästan till fullkomlighet. Hon kunde läsa. Stora böcker, tunga böcker, lärda böcker läste hon, och tyckte hon om dem, blevo de omlästa, de viktigaste ställena avskrivna och sedan diskuterade och kommenterade.

Ej ens som lärarinna hade hon det ringaste docerande. Hon endast brann av iver, att andra skulle få samma glädje som hon av den svenska och utländska litteraturen, och nödgade med milt, välsignelsebringande våld de vankelmodiga och klentrogna in i den salighet hon själv erfor vid läsningen av fullviktiga böcker, de må nu varit svenska, norska, tyska, franska eller engelska.

Är det ej en kärnpunkt för en lärare att få de unga att läsa, att begripa att språken blott äro medel för att hitta den formel, som öppnar våra ögon för de hemligheter om livet och skönheten, som finnas mellan böckernas pärmar? Hon föraktade ej i språkundervisningen den grammatiska ryggrad, av vilken hon själv noga kände varje benknota, men hon visste, att livet var det viktigaste, d. v. s. här läsandet av Geijer eller Bismarck, för att taga ett par olika typer för vad hon särskilt beundrade, och ett sådant läsande, genom vilket man såg hur det individuella och nationella bildade de rötter, ur vilka deras kärnfriska gestalter växte upp.

Hon hatade ideologer nästan lika mycket som Napoleon gjorde, och det »snabba känslotänkandet»,

som nog i häftiga, skall man säga kvinnliga eller bismarckianska sym- och antipatier utmärkte hennes omdöme om personer, var henne, då det gällde statliga eller vetenskapliga synpunkter, lika motbjudande som nationalgarden voro för fältmarskalken Helmuth von Moltke, en annan av hennes största favoriter.

Hon läste och reste, hon talade och sydde med samma energi och grundlighet. »Wenn ich reisen könnte, wollte ich vielleicht weit reisen aber sicher breit», var ett kärnord, som hon ofta upprepade. Det fanns på 1700-talet en »Lehrbuch der Apodemik», resandets teori. I den vetenskapen kunde Molly Rohtlieb sökt professur. Till en början hade hon »die Vorfreude», av vilken hon kunde njuta som ett barn. Under själva resan drog hon nästan jublande valuta av allt. Av kyrkobesök och teaterbesök, naturskönhet och museer och ej minst av nya bekanta. Jag minnes från en resa, hur häpen en tysk herre blev över hennes explosioner av harm eller hänförelse på en tyska, där allt var felfritt utom uttalet, i vilket man tydligt hörde de svenska ljuden. Hennes resor i Tyskland, Österrike, Schweiz, Danmark, Norge, Frankrike, Holland och Belgien blevo sedan ett kulturkapital, som sannerligen ej blev räntelöst varken för henne eller hennes lärjungar. Det var med saknad hon tänkte på att hon aldrig fick se Italien, och det var med en lustig men rättmätig förargelse hon be-

rättade om en stor svensk bagare, som »såg Rom på tre dar och 'gubben' (Michelangelos Moses) också». Det var särskilt Goethes och den preussiske diplomaten Bunsens Romabeskrivningar som gladde henne, men kanske allramest drogs hon med kvinnligt intresse för det personliga till de resebrev från Rom, som förekomma i »Die Familie Mendelssohn». Hon talade om Mendelssohns, som om hon varit släkt med den genomkultiverade judiska Berlinfamiljen.

Den kvietistiska sidan i tyskheten beundrade hon, men delade den så litet, att hon efter tjugufyra timmar, uppskakad över ensamhetens tråkighet, hals över huvud lämnade den isoleringskur på svenska bondlandet, som ordinerats henne.

Vad hon uträttat som lärarinna vet jag ju blott genom hängivna elevers yttranden, men då jag känt henne i hela mitt liv och hört, med vilken kärlek och stolthet hon talade om sina lärjungar, kan jag tänka mig hur hennes sprudlande lärarpersonlighet måste ha verkat. Senecas ord »ej för skolan men för livet» och »vägen är lång med lärosatser, kort och praktisk med exempel» vore som talade ur hennes hjärta.

Ett par andra sidor, som jag skulle vilja kalla högpedagogiska, om ordet icke läte så förtvivlat tråkigt, voro hennes förmåga att beundra och hennes starkt utvecklade vördnadssinne. Jag minnes ännu den tonvikt, varmed ord som t. ex. Wallinska skolan, Handarbetets vänner, Sofie Adlersparre eller Carl

Molly Rohtlieb.
Fotografi från 1890-talet.

Curman uttalades. Hur väl behöva vi icke alla rena våra själar genom beundrans bad, vilken nyttig daglig gymnastik för själen är det ej att intaga »the reverential attitude». Däremot påminner jag mig hennes, för att tala med Nietzsche, »orkanförakt» för klåpare, de må nu vara politici eller konstnärer. Hon var i det fallet särdeles livad för »unzeitgemässe Betrachtungen», hon höll både på militärisk, medicinsk och estetisk sakkunskap, och hon hade ingen nedlåtande utan en synbar och hjärtlig högaktning för den enklaste arbetare eller arbeterska, som, vare sig det gällde snickra eller knyppla, verkligen kunde sitt yrke.

Då hon 1874 var med om att grunda »Handarbetets vänner», hade hon funnit en uppgift, som fyllde hela hennes person med jag kan ej använda ett mindre ord än hänförelse: anknytandet vid traditionen — huru ofta har jag ej hört henne citera Taines sanna sats: »il vaut mieux continuer que recommencer» — arbete och skönhet i förening, en insats av kvinnoarbetet, där det kvinnliga kom till sin rätt och utvecklades, allt organiskt framvuxet ur svensk kultur men med glädje upptagande det lämpliga och goda utifrån! Här har hon kunnat se frukter av den rörelse, där hon med stolthet men utan självförhävelse kallade sig medarbeterska, i uppsvinget av den svenska textilkonsten, denna heder för våra kvinnor och vårt land.

Jag stod min moster, Molly Rohtlieb, för nära för att kunna tala opartiskt om henne, men det vill jag ej heller göra. Jag ville kunna skriva om henne med den tacksamhet och det vördnadssinne, varmed hon närmade sig dem, som hon beundrade.

Från den rörliga solfläcken på hennes rumsvägg på Svartmangatan, där hon för gossen förklarade den dallrande regnbågsfärgade företeelsen, som uppkommit ur ljuskronans glasprisma, från fornnordiska gudabilder, tolkade av henne för mig i Winges ateljé, från mitt första minne av Wartburg, tyskhetens hjärtpunkt, skådat över lövkronorna en solig sommareftermiddag i hennes sällskap, från klarsynta kommentarer till Geijer, mannen med det svenska hjärtelaget, framlagda för ynglingen, ända till senaste tider, då hennes ögon lyste över någon artikel i Svensk Tidskrift, där hon fann något av den vederhäftighet, som jag hoppas skall få förbli en germansk arvedel, ser jag henne vägledande mig med den dubbla kärleken till lyssnaren och till det påvisade. Kvinnlig i sitt personintresse, i sin iver att hjälpa, var hon kvinnlig också i sin skarpa blick för det äkta i manligheten.

På hennes vägg satt en bild av Luthers vän Hieronymus Holzschuher, målad av Dürer. Ofta vilade hennes ögon på detta fulländade uttryck för manligheten. Godhet, klokhet, humor och mod blicka fram ur hans ögon. Så har mästaren avbildat honom.

Jag såg originalet med min moster, då det — det var 1883 — ännu hängde i Nürnberg. Jag anade då och vet nu, att det var den sortens »tyskeri» som hon ville hjälpa till att lära oss svenskar beundra.

REINHOLD NORSTEDT.

Liksom i religionen de dogmer, vilka förefallit vara hårda diamantmurar, mot vilka varje anfall studsade, plötsligt förvandlas till adiafora, till vitt skum, som blåses bort av den lättaste fläkt, så ändras under tidernas lopp också konsthistoriens värden. Men även om rationalismen förgasat djävulen och nyklassicismen underkänt Rembrandt, så har man dock vunnit bestående värden under själva striden, och åtminstone vad Rembrandt beträffar har han visat sig kunna leva upp igen.

Mänskligheten gör erövringar ej bara under sitt sanningsletande men också under sitt skönhetssökande. Det är detta som gör att, trots alla ramlande filosofiska och estetiska system, det alltid kommer att finnas filosofer och konsthistoriker. Människornas ögon tindra mot dyrbarheter, men de behöva ock av experter få höra, om dyrgripen är diamant eller glasbit, och skattgrävare äro nödvändiga också när det gäller konstens guld. Det ligger ej så på ytan som många föreställa sig. I synnerhet under vår framåtgående

Reinhold Norstedt föddes i Vingåker i Södermanland den 1 juli 1843 och dog i Stockholm den 15 dec. 1911.

eller rättare framåtspringande tid kan det lätt hända, att åtskilligt värdefullt tappas och att historikern kan hitta förbisedda dyrbarheter, som man haft oturen att förlora, då man hade dem mitt ibland sig. Under en period då, så förefaller det åtminstone mig, ovanligt många sökte vara rättvisa, då utanför Konstnärsförbundet, som stod ungdomens hjärta närmast, också många med beundran sågo, för att blott nämna ett par namn, på Wahlberg och von Rosen, blev Reinhold Norstedt av flera skäl förbisedd och bortglömd. För den ena sidan var han akademist och följaktligen för de rättänkande opponenterna detsamma som en hygglig katolik för rättrogna protestanter, d. v. s. litet misstänkt. På den andra sidan begrep man sig kanske inte tillräckligt på konst, och dessutom stod Norstedt i skuggan av Wahlberg, men några personer beundrade honom med verklig hänförelse, i vilken inmängde sig, tror jag, någon liten skadeglädje över att denne verkligt distingerade konstnär icke begreps av den onda moderna tiden. Norstedts egen sjukliga sensibilitet och tillbakadragenhet var dock det väsentliga skälet till att han ej i livstiden av den konstbildade allmänheten uppskattades till sitt värde.

Då Sveriges Allmänna konstförening beslöt sig för att utge en monografi över Reinhold Norstedt och lät skildra den till sjuklighet känslige konstnären, som led formliga marter vid tanken på att en liten utställning av hans målningar skulle kunna bli av, och som

vid minsta kritik stolt »slöt sig inom sitt skal», som han sade, samt försjönk i ångestfull självrannsakan, så kunde Konstföreningen ej vänt sig till lämpligare person än Erik Wettergren. Det visade boken, då den blev färdig. Jag kände Norstedt från barnsben, har beundrat honom nästan lika länge och har i min ägo en liten tavla, som jag köpt av honom för 25 år sedan. Vid läsningen av Wettergrens bok förstod jag, att han lyckats göra ett både konstnärligt och historiskt porträtt av Norstedt och slående likt, det visste jag. Saken gladde mig också därför, att den gav mig ny tro på att historisk framställning *kan* vara också faktiskt riktig. Wettergren hade aldrig sett föremålet men lyckades, tack vare samvetsgranna studier, smidig intelligens och en om Reinhold Norstedts egen påminnande finkänslighet, en dygd som gudskelov ej är absolut nödvändig för konsthistoriskt författarskap, att teckna hans personlighet och hans gärning, och detta så, att denne »pittore cavalieresco», lättstött som en yrkesduellant och blyg som en ung flicka, varken skulle ha behövt draga blankt eller rodna.

Först har boken den ypperliga egenskapen, att den ej blott är »nyttig till läsning» utan också möjlig att genomläsa, och det förtjänar påpekas då det gäller 228 sidor i ett ovanligt storslaget format, innehållande till stor del beskrivningar på tavlor, vilkas titlar: Allé till Lunda 1890, Allé vid Lunda augusti

1891 och Lunda Allé 1891, klinga litet monotona, men där tavlornas skiftande stämningar återgivas i ord, som oftast äro förvånande träffande.

Liksom landskapsmålning ej behöver syssla med eldsprutande berg eller dalar i Alperna för att vara intressant, liksom ett så enkelt motiv som en sörmländsk hage kan bli till ett stort konstverk, liksom en god skådespelare av en roll, som förefaller obetydlig, kan göra något alldeles särskilt gripande, så kan också den mycket begåvade konsthistorikern glädja sig åt att själv konstnärligt tolka en målare, hos vilken distingerad diskretion i liv och konst var kärnpunkten, och själv full av vördnad och sympati för sitt ämne också ha rätt till en viss belåtenhet att kunna finna ord, som få andra att lyssna och förstå vad de eljest skulle gått likgiltiga förbi.

Reinhold Norstedt föddes 1843 på egendomen Lunda i Vingåker, och det ligger i hans uppfattning och konst mycket av svenskt herrgårdslynne. Han har kultur, både formell och andlig, han är ömtålig och lågmäld och ytterst känslig för kvaliteten. Det är ej utan, att vissa överkultiverade drag, en alltför stor känslighet för andras och egna smärtor, en skygghet inför beslut och ett handlingsdödande självgrubbel fanns hos honom. Den släkthistoriska bakgrund och även den kultiverade borgerliga miljö, i vilken han växte upp, har Wettergren med intuition och takt skildrat och lyckligtvis så brett, att jag förmodar även

alldeles utomstående hinna med att känna sig hemmastadda på Lunda, där genom rummen, som författaren säger, »svävar den speciella herrgårdsdoft, som är sammansatt av gud vet vad, rent linne, nyvattnade blomkrukor, en aning tobak, torkad frukt och mycket annat».

Med en liten ton av klädsam humor berättar Wettergren om Norstedts resor i Frankrike och Schweiz och om hans sångarfunderingar. Han hade en härlig sångröst och ville först utbilda sig till operasångare. Norstedt hade, hur *caballero* han än var, föga av det spanska »grym mot andra och hård mot sig själv». Hans umgående med pengar hade drag, som påminna både om Cyrano de Bergerac och om allmosehelgonet San Tomaso de Villanueva. — »Det är besynnerligt, olyckligt besynnerligt, att alltid skall det kosta mig mer än nödvändigt är, mer än andra, jag kan ej vända mig utan att det dråsar penningar ur alla fickor» — säger han själv.

Möjligen var det samvaron med Wahlberg och Nils Forsberg som riktade hans håg mot målningen som levnadsbana. Hans dubbla begåvning, musik och målning, så ofta ledande till halvhet och dilettanteri, skadade ej Norstedt. Vid denna tid (1869) var det Daubigny som bland de franska målarna föreföll honom vara idealet. Det är kanske mer än ett tillfälligt sammanträffande, att både Daubigny och Norstedt nu på en gång äro i stigande. Det var dock

först i Stockholm vid 1870-talets mitt han blev klar på, att det var målare han skulle bli. Han gifte sig 1875 med Anna Munthe. Denna mycket begåvade kvinna blev hans konstnärskamrat. Hennes stilleben, friska och äkta artistiska, uppskattas med rätta, men mindre bekant är, att hon i den nyligen till Göteborgs museum inköpta interiören målat något av det på en gång mest intima och hemtrevliga vi ha av denna tyvärr i Sverige så sällsynta konstart. Det var under vistelsen i Paris 1878—1881 som, särskilt under intryck av Corots vän Harpignies, Norstedt blev färdig konstnär. Nästan alla målare bli nervösa, då deras konsts genealogi kommer på tal. Dock, det var endast Zevs förbehållet att få barn på det självständiga om ock smärtsamma sätt, som då Pallas fullrustad sprang ut ur hans huvud. Norstedt härstammar från Harpignies, Harpignies från Corot, Corot från Claude Lorrain etc., och hela denna familj med sina fagra, distingerade släktingar hör till det musikaliska måleriet, där endast det övade ögat med hjälp av det kännande hjärtat kan uppfatta alla toner och övergångar. För andra blir en samling av särskilt Fontainebleauskolans målare lika enformig som en kollektion vaser från dynastien Sung.

Subtilt men utan pedanteri, denna musernas och gracernas fasa, beskriver Wettergren Harpignies' konst. Vi föras t. o. m. till den gamle — jag var själv med Wettergren hos Harpignies — och med nöje ser

jag att åtminstone ett fel insmugit sig i texten: gatan, skuggad av träd, som nu, efter vad jag såg i tidningarna, skonats av myndigheterna på den gamle trädmålarens förbön, heter ej Coëttogon utan Coëtlogon efter en amiral på Ludvig XIV:s tid.

Från 1881 till sin död 1911 bodde Norstedt i Stockholm, Tunnelgatan 25, och det var i den hemtrevliga ateljén med några vackra gamla möbler och några goda holländska 1600-talstavlor, som nästan allt vad han gjort tillkom.

Reinhold Norstedts konst liknar sin upphovsman, allt det vilda och lidelsefulla saknas. Han tyckte ej om det icke-färdiga och var lika rädd för det råa som för det sliskiga. Små till formatet, konstnärligt och avrundat komponerade, målade med innerlig manlig känsla, ofta med brio, trots den omsorgsfulla och långsamma utformningen, voro hans tavlor. Hemtraktens sörmländska egendomar och slott med parker, alléer och hagar, dessa skogens parker, ibland i månens sken, och allt genomandat av en lätt sensuell melankoli, målar han. Något av svensk herrgårdskultur, svensk, om också, som nästan all odling, som slottsfasadens kolonnformer, som lusthusets tempelstil, som de stora skära La France-rosorna i trädgården, med rötter i främmande land, så äro de tavlor han målade, och likadana voro de romanser jag hörde honom sjunga på släktbjudningarna. Blott en gång, i sin sista tavla, gör han ett undantag. Här låter

REINHOLD NORSTEDT.
Målning av Emil Österman 1902. Konstakademiens samlingar.

han romansen svälla ut till en mäktig symfoni, om också spelad pianissimo. Han tolkar en sommarnatt vid Stockholms ström med slottets mäktiga former i bakgrunden. Här har han velat skildra Sveriges hjärtpunkt och valt ett format, som passade för det största ämne han visste, ett ämne som alltid kom honom att skjuta undan all blyghet och allt vacklande, Sveriges storhet.

Det vittnar om en lycklig förmåga att förälska sig i sitt ämne, att Wettergren icke tröttnat att genomgå, och med samma intresse, alla dessa Norstedtska konstverk. Och liksom kärleken lägger i vår mun ord om föremålet, vilka förvåna t. o. m. framsägaren genom sin till roten trängande kraft och uttrycksfullhet, så har författaren här en väldig och välvald ordlista, med vilken han kan återge färg- och känslonyanser på ett kanske för allmänheten, säkert för hans konstskrivande kolleger, nästan häpnadsväckande sätt.

Nå, frågar kanske någon otåligt, ty estetiska subtiliteter, liksom teologiska, ha en viss förmåga att förarga de profana, var Norstedts konst verkligen värd all denna exeges? Jag är ej alldeles opartisk, ty därtill tyckte jag allt för mycket om den döde, som jag tror dock i sina verk levande konstnären, men utan att vilja komma med kränkande jämförelser känner jag ingen av hans generation, som målat sådana landskap i Sverige. Många, nästan alla svenska

konstriktningar av värde stå i tacksamhetsskuld till fransk konst. Fylligast och djupast har Norstedt tillägnat sig vad Fontainebleau-skolan ville och gjort det till svensk konstnärlig egendom. Ej bara synpunkten på naturen utan också den sinnets renhet, den fasa för humbug, strid och larm, som var så betecknande för Corot, Rousseau, Millet och Harpignies, och den musikaliska klangbotten och egendomligt nog också den personliga finkänslighet, som fanns hos dessa franska konstnärer, lyste även ur Norstedts liv och verk.

Man kände sig som en grobian, när man trängde in i ateljén vid Tunnelgatan, då han till hälften förtvivlad, till hälften vänligt road efter kanske ej alltid så milt våld tvangs att avtäcka någon »ännu alldeles ofullbordad tavla», på vilken man själv ej kunde se annat än att den var alldeles färdig. Med lågmäld, barytonklingande röst yttrade han då några ord, undvikande och uppskjutande, ifall fråga var om inköp eller utställning, men alltid med varm och intresserad ton, då det gällde andras konstnärliga eller mänskliga förtjänster.

Giv mig först och främst att ingen annan
jag må bringa sorgens moln på pannan

bad han en gång, och däri ligger något av hans både storhet och begränsning. Han sysslade med att översätta Fénelon, och något av dennes äkta franska ädla, ja nästan, om ordet tages i sin högsta och nob-

laste betydelse, eleganta fromhet fanns hos Norstedt. I naturens åskådande och återgivande sänkte han sig som i ett reningens bad, och när han såg på sina sörmländska björkar och sjöar, på aftonhimlen över Vingåker eller lyddes i juninatten till bruset under Norrbros valvbågar, då upptäckte hans skapande öga, att allt var ganska gott, och hans blyga sinne, som så gärna ville giva, tänkte säkert: då jag ej finns till på jorden, skall kanske ett tyst tack uppstiga hos andra för allt det stora, som jag kunde och ville förklara i mina små tavlor.

G. B. A. HOLM.

Att det är ont om personer över medellängd är ganska naturligt, och detta gäller också på det andliga området och både då fråga är om intelligens och vilja. Den starkaste viljemänniska jag råkat, en av de ytterst få verkligt stora, var häradshövding Gustaf Birger Anders Holm, verkställande direktör för Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner.

Gustaf Holm var mycket lik den stora svenska grundläggartypen Gustav Vasa. Bägge envåldskungar, vare sig det gällde å ena sidan riksmöten eller rådskammare och å andra sidan kommittéer eller styrelser. Ljusa, rödlätta och välfödda, hårdhänta, lättrörda, frustande av liv, misstänksamma mot andra, läggande på sig det mesta arbetet, dels av arbetslust, dels för att andra icke skulle sticka sig upp, älskande de sina, dock bannande dem ofta, samt avskydda av fienderna, voro bägge verkliga kärnkarlar.

Holm var son till kronouppbördsmannen och drätselkamreraren, stadsfiskalen i Ystad N. M. Holm och den-

G. B. A. Holm föddes i Ystad den 25 nov. 1845 och dog på sitt slott Steninge i Uppland den 11 juli 1910.

nes maka Karin Holmström. Han föddes den 25 nov. 1845 i sydligaste Sverige, och mycket av det, som anses typiskt skånskt, självmedveten kraft, ibland övergående i grötmyndighet, en mera ihållande vitalitet än som brukar finnas norrut och en djupare aktning för de materiella synpunkterna än de rena idealisterna kunna begripa, kort sagt en större livsduglighet var också betecknande för Holm.

Han blev student i Lund 1863 och studerade där till 1868, då han avlade hovrättsexamen.

Sin första praktiska juristutbildning fick han i Norrvikens domsaga, som omfattar norra Bohuslän, under ledning av den kraftkarl av kärnvirke, som hette häradshövding Lars Norin. Jag har ej ofta råkat några, som så verkade oryggliga, då det var fråga om rätt, som Norin och hans maka, och, om även deras dotter Anna, med vilken Gustaf Holm år 1874 gifte sig, ej fick något med av de ofantliga kroppskrafter, som också utmärkte hennes fader, så fick hon i stället och det i högsta grad sina föräldrars andra goda egenskaper. Hon blev en av de mest renhjärtade och helgade människor jag sett, med en seghet och energi i det goda, som formligen strålade ur hennes spensliga gestalt.

G. B. A. Holm blev e. o. notarie i Svea hovrätt 1872 och fick 1873 sitt första domareförordnande.

Samma år han gifte sig började Holm utgiva Nytt juridiskt arkiv och fortsatte med detta i trettiosex år.

Denna bisysselsättning, handläggandet av denna mäktiga, jättestora samling av prejudikat å ena sidan och å andra sidan redogörelse för lagstiftningsarbetet, ett verk, fyllande under hans tid tre hyllmeter och av ovärderlig betydelse för alla jurister, intresserade honom till den grad, att han till och med läste korrektur på registret.

Liksom de flesta verksamma personer ville han ju göra allting själv och sade också ofta, då han hade haft bra litet att göra med saken: »Det gör jag själv», så att en gång vid ett högt besök på Norstedt & Söner en framstående person frågade: »Lägger häradshövdingen också in paketen själv?» Men särskilt då det gällde det kära Arkivet, var detta självarbete bokstavligen sant.

En gång hörde jag av hans medhjälpare i Arkivet, att de en kväll, då en familjemedlem avlägsnat sig till en bal, började med korrekturläsningen och höllo på ännu, då denne återvände från balen. »Nu ha vi bara lilla registret kvar», sade Holm. »Är det ej skäl att ta det också på samma gång?» Så skedde även, ej utan stilla invärtes knorrande från medhjälparens sida.

Det hände ibland, att Holm arbetade *hela* natten. Han reste sig upp från skrivstolen på vintermorgonen, då det började dagas, gjorde sin morgontoalett, åt frukost och gick ned på kontoret.

Holm arbetade under åren 1877, 78 och 79 som amanuens i Nedre justitierevisionen och var samtidigt

juridiskt biträde hos P. A. Norstedt & Söner, utredande bl. a. den invecklade tomtfrågan på Riddarholmen.

År 1879 blev han verkställande direktör för den gamla till aktiebolag ombildade firman P. A. Norstedt & Söner, där han utgivit Juridiskt arkiv. Som tioårig gosse hade jag i Clarens vid Genèversjön för första gången sett den förbindlige några och trettioårige mannen, då han resonerade med min sjuke fader om firmans ombildning till aktiebolag. Jag minnes sedan från barna- och ynglingaåren »farbror Gustaf» och hans sirliga artighet mot damerna, hans ypperliga humör både på egna och andras middagar. Men först omkring 1890 förstod jag, vilken sprudlande kraftkälla som fanns hos den tämligen kortväxte och fetlagde, ofta något andfådde, alltid ytterst välvårdade mannen. Sedan 1893 såg jag honom dagligen i arbetet och fann, att bjudningarnas västanfläkt kunde, liksom det händer i naturen, förvandlas i ett åskväder med allt vad detta innebär av laddad och urladdad energi. En *verkställande* direktör med den allra starkaste tonvikt på det första ordet var han, och så såg han också ut både då han satt i sitt ekipage i bekväm ställning med grubblande eller belåten min, såsom underklassen föreställer sig en smällfet kapitalist, och då han under hela dagen och en god del av natten var sysselsatt med upprivande och ansträngande göromål, givande ett för många med-

arbetare obehagligt gott exempel på vad *arbete* i detta ords strängaste mening vill säga.

År 1887 blev Svenska Bokförläggareföreningen för trång för Holm. Det var den gamla historien »Vår nåd och Eders nåd trivas icke under samma tak». Han bröt sig ut med sina mer eller mindre trogna, och ett ganska skarpt vapenskifte försiggick i tidningar och broschyrer i sammanhang med Nya Bokförläggareföreningens bildande. Liksom under reformationen den bristande rättrogenheten var det fienderna förekastade varandra, så var det under 1880-talet i Sverige mycket gny om författares, slutligen t. o. m. om förläggares sedlighet. Och lika lätt som man vid 1500-talets mitt hittade kätteri hos motparten eller konkurrenten, lika snabbt hittade G. B. A. Holm, och trodde detta säkert av hela sin själ, upprörande osedlig litteratur hos den ledande i Svenska Bokförläggareföreningen, och med denna besmittelse ville han icke ha det allra ringaste att göra. Det var icke heller svårt att finna ett par naturalistiska böcker — namnet »Giftas» kan ju säga tillräckligt —, som då nyligen väckt stor förargelse i landet. Svårare var det för andra sidan att, vilket genast försöktes, hitta något i etiskt hänseende förgripligt i den stora skolboksfirmans förlag, där man nästan alldeles saknade modern skönlitteratur. Man förekastade dock, som det hette i en broschyr, »herr Holm, storkucku för det hela», att den Norstedtska firman

HÄRADSHÖVDING G. B. A. HOLM.
Måluing av Emil Österman 1906. Tillhör Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner.

också hade ett moraliskt lik i lasten, »Ariostos Rasande Roland samt Bellmans poetiska arbeten före 1772, böcker som på sina ställen äro ingalunda tuktiga». Holm gav härpå det synnerligen egendomliga svaret: »Ariosto är världsbekant och översatt av en Svenska Akademiens ledamot, och Bellmans nämnda arbete efter skaldens egen handskrift är utgivet av överbibliotekarien Klemming.» Som oftast är fallet med de verkligt stora — om genierna gäller det ju nästan alltid — var Holm försedd med en ganska betydlig grad av naivitet. Och dessutom var han i idéresonemang alldeles hjälplös. Särskilt på det sexuella området var han säkert oskyldigare än folket är mest, och erkännas måste, att de kvistiga frågorna om rätt och orätt här bli om möjligt ännu mera intrasslade. Hans censorskap blev därför ganska egendomligt, då det gällde att ur sedlighetssynpunkt bedöma böcker på Norstedts förlag och en gång förbjöd han t. o. m. några bonddialektord, som på någon norrländsk provinsialism betecknade tillblivelsens mystiska detaljer, förekommande i den språkvetenskapliga tidskriften Svenska landsmål. Denna Holms naivitet — den visade sig på många områden — gjorde ett egendomligt intryck, då den förekom vid sidan av en sällsynt världsklokhet och ett ofta mycket skarpsinnigt bedömande av situationer och även av sådana personer, där ej antipatien alldeles förvillade omdömet.

Hans handstil — se underskriften på porträttet — säger mycket om den klarhet, reda och kraft, som utmärkte honom. Hans kladdar eller koncept voro som de ypperligaste renskrifter, och jag vet ej, hur många arkivhyllor som kunde fyllas av vad han personligen skrivit. Som till en mystisk kult eller en högtidlig fest stängde han sig inne för att utarbeta en svarsartikel eller en bolagsordning eller årsredogörelse och gladdes sedan till kropp och själ, utandandes någon sorts triumf, då han, röd i ansiktet av ansträngning och intresse, med upprörd stämma och fötterna i nervös rörelse, så att skorna knarrade, satt vid sitt lika ordentliga som rikhaltiga skrivbord och läste upp sitt opus. Med ypperlig diktion och så att alla bokstäverna, särskilt i ordet m-i-l-l-i-o-n, kommo till sin rätt. Och så nedstoppades dokumentet i skinnportföljen och, i synnerhet om det var fråga om någon viktig strid, exempelvis om almanacksarrendet, fällde han huvudet som en bisonoxe före angreppet och gick med korta och hastiga steg genom den långa korridoren. Han brukade då instruera vaktmästarpojken, vad han skulle säga i hans frånvaro, och en gång, då han skulle gå upp till Hans Kungl. höghet kronprinsen, sade han: »Frågar någon efter mig, så säg, att jag är hos kronprinsen. Vad var det du skulle säga?» »Att häradshövdingen sitter på Kronprinsen», svarade den troskyldige, en sekund därefter djupt olycklige ynglingen. Att avlägsna sig för en lunch var något, som han så ytterst

ogärna gjorde, att han en gång för mig, då han råkade på mig på ett lunchställe, utbröt i de mest omotiverade ursäkter gentemot en underordnad.

Holm njöt av arbetet, av offensiven, av triumfen. Han älskade »maktens fullhet», som uttrycket nu lyder, och var i sin lystnad efter makt, i sin stolthet, i sin våldsamma, förbittrade häftighet som en naturmänniska. Och detta även i sin naiva fåfänga, vilken var så ovanligt ursprunglig, att en begåvad dam en gång utropade: »Är han mera vilde eller mera renässansmänniska?» Lätt till tårar hade han också som Gustav Vasa, som de homeriska hjältarna, men samlade sig efter dylika, ej sällan återkommande kriser till nya, ännu djärvare tigersprång.

Likt många monarker tålde han ej den allra ringaste motsägelse, och en gång, då han frågade en beskedlig bokhandlare, varför han — det var i en liten bokhandel, som Norstedts själv ägde — ej lade fram flera Norstedtsböcker, svarade denne stammande: »Jag lägger fram dem, som jag tror gå bäst.» Holm vände sig till mig, grep min hand krampaktigt och sade: »Hjärtat slog dubbla slag.»

Vid ett annat tillfälle kom en förespråkare för någon liten nykterhetsorden upp och frågade, om han kunde för sin förening få tillstånd att fira en sommarfest på Holms egendomsområde vid Brevik, Lidingön. Det hade nyss förekommit ett litet tillbud till skogsbrand i trakten, och Holm svarade barskt:

»Vill ni betala skogen, om den brinner?» och tillade med sträng röst: »Kan ni det, så tag hit pengarna», varvid han till den stackars karlens förfäran gjorde ett hastigt grepp mot hans plånbok. »Nå, låt gå», sade han dock strax vänligt, sedan fantasien om den eventuella skogsbranden förflyktigats. »Ni kan gärna få vara där, men», tillade han med resignerad förtvivlan till mig, »alla människor hunsa med mig och tro mig vara ett mähä.»

Något alldeles särskilt komiskt var det att se honom på Oscarsdagen gripa det första numret av Post- och Inrikes Tidningar, då, såsom Knut Stangenberg säger i sin berömda vers,

»Postgumman slagit sitt stora slag,
den gudasända, sitt stora, sitt enda».

Hans anlete genomlopp då hela uttrycksserien, allvar och löje, den grönaste avundsjuka och den fryntligaste belåtenhet. Och han förklarade, att allt vad ordnar hette faktiskt var honom fullkomligt likgiltigt, ja, att han gärna ville skänka bort sina egna, om han bara finge.

»Hövdingen» var bland hans bekanta och närmare underordnade det namn man använde om honom, och det med allra största skäl. »Det är ord och avsked med hövdingen», sade man, och ofta hörde man personer yttra: »Han må vara ilsken som ett bi men drar sig aldrig själv för ansvar.» Men ganska ängsligt var det att begära audiens. »Du får ta dig en

bräda på ryggen och gå in till hövdingen», hette det på kontoret, och skämtsamt brukade man, då hans höga namn nämndes, liksom i Konung för en dag eller andra orientaliska pjäser är brukligt, sträcka upp armarna, böjande sig ödmjukt mot det rum, där den store kraftkarlen hade sin varelse.

Ofta gjorde besökande alla möjliga försök att få slippa tala personligen med den fruktansvärde, och ej sällan återvände de, häpna över hans nästan spinnande älskvärdhet, då han var i det humöret. Eljest brukade han ej sällan med lagisk och logisk kraft smula sönder vederbörande för att sedan låta nåd gå före rätt och med mildhet och förlåtelse komma med evangeliets hugsvalelse för den olycklige, som t. ex. hade trott, att hans bok gick bra. Han utövade faktiskt napoleonskt tryck, och mången erfor en lättnad, då han, hälsad med djupa reverenser — »det här var ju som om kungen hade gått förbi», yttrade främmande — avlägsnade sig till något av de sju, eller kanske nio bolag, där han satt med i styrelsen. Han ville, påstod han, ej sitta i andra bolagsstyrelser än där han kunde bestämma. När han någon enstaka gång, ytterligt sällan, unnade sig en liten utländsk resa, brukade han alltid återvända en vecka eller några dagar tidigare än som var sagt, och Kellgrens ord vid Gustafs återkomst från Spa:

Jubla, gammal, jubla, ung
han är här, vår far, vår kung,

citerades med tyst humor av de hemmavarande. Bland de bisysslor han hade var vice ordförandeskapet i Bergslagernas järnvägar, den största privata järnvägen i Sverige. Av vad jag hört från där anställda personer var hans arbete mycket betydande, och särskilt uppskattar man hans intresse för lösandet av den svåra pensioneringsfrågan.

I olikhet med Gustav Vasa var Gustaf Holm frikostig med egna medel, dock mycket sparsam med andras. Och i likhet med nyssnämnde store konung var han mera full av vördnad för makten än för idéerna. Därför var han egentligen ej partiman, mera opportunist. Naturligtvis talade han upp sig och blev röd och ursinnig mången gång, då någon idéfråga debatterades, men i allmänhet var han rätt försiktig, nästan likgiltig i religiösa, litterära och konstnärliga frågor, där han ej själv var inblandad. Vad hans litteratur- och konstintresse beträffar, hade han mycket ofullständigt reda på elementa i dessa ting, och jag kunde ej låta bli att skratta, när han en gång sade: »Hans Forssell, han läser Cooper om kvällarna, jag, jag läser Faust.» Nej, det var juridiken, som var hans drottning, vilket ej hindrar, att hans fantasi ofta skenade som en häst. Den tyglades visserligen av hans förstånd, liksom jag hade en känsla av att han i sina ursinnigaste utbrott — ofta framkallade liksom Bonapartes dels för att skrämma och dels för att

pigga upp hans nerver — hade i grund och botten sig själv i sin hand.

I litteratur och konst hade han inga egna tycken. Han hörde på vad någon högt uppsatt person ansåg, men ibland kritiserade han på egen hand, så att det var artigast och lämpligast att ej låtsas höra. Särskilt påminner jag mig några dråpliga invändningar mot Liljefors' teckning av en and, som han utfört som en skolplansch åt förlaget. Han undvek också helst att taga skönlitteratur på sitt förlag. Det finns ju lyckligtvis tillräckligt mycket annat, och både vetenskapen och lagen äro också höga livsmakter.

För teater var han dock mycket intresserad och roade sig där med den livslust, som gjorde honom så sympatisk, då han rekreerade sig. Med lidelse och herkulisk kraft tog han som sin uppgift att arbeta på anskaffandet av en ny byggnad för Dramatiska teatern i Stockholm. Man kan säga, att han, som så ofta hade något otalt med pressen och blott — något som jag vet, att han ej väntade — vid sin död blev beundrande och förstående bedömd i tidningarna, arbetade i en atmosfär av grinighet och motvilja från pressens och allmänhetens sida. Inom sin kommitté, där han riktigt frossade i arbete, fyllde ark efter ark med förslag, betänkanden, memorial, kontrakt, och skötte tomtköpen, uppskattades han däremot, och man var förmodligen ganska belåten över att de hätska angreppen träffade honom. Jag

var en gång med om att åhöra, som själv tredje, ett par timmars föredrag för en särskilt inbjuden journalist, för vilken Holm hade utarbetat en »retorsions- eller gensvarsskrift emot den lögn och skamlig dikt», att han hade haft personliga fördelar vid tomtköpet.

Vid ett tillfälle anlände några pustande bärare, lastade med stora stenar, till hans kontorsrum hos P. A. Norstedts. Det var stenprov till Dramatiska teaterns fasad. Häradshövdingen ville se dem först själv. Man bara väntade, att järnbalkarna också skulle av honom synas var för sig. Här på Dramatiska teatern ville han ha mycken och dyrbar konst. Han frågade olika människor, om vilka konstnärer som voro bäst, och fick naturligtvis de mest olika svar. Alldeles oinvigd i de konststrider, som rasade under 1900-talets början, och med lika litet sinne för den konstnärliga helheten, som han hade mycken känsla för enhetligheten i affärsledning, mötte han en kritik, som ofta var befogad men ofta hätsk och orättvis. Många av de konstverk, som infogats i Dramatiska teatern, ha mycket stora förtjänster. Det, som lustigt nog oroade honom mest, var sedlighetssynpunkten. Han trodde, att Milles' små putti på loggians kolonnbaser skulle väcka anstöt genom sin ohöljda tvååriga nakenhet. Men allmänheten var endera för urartad eller för oskyldig. Det blev ingen skandal.

G. B. A. HOLM VID SITT ARBETSBORD HOS NORSTEDT & SÖNER.
Fotografi 1904.

En stor uppståndelse blev det däremot under teaterlotteriet, då en originell karl hade underlåtit att på, jag tror det var ett helt år, taga ut den högsta vinsten. Mannen själv beskrev i pressen, hur häpen man blev på lotterikontoret, då han företedde sin lott. »Vi måste genast fråga häradshövdingen», hette det ängsligt. Han var den ende, som kunde bestämma. »Häradshövdingen bor på Norstedt», tillade den lycklige lottägaren i en tidningsinterview, och dit begav han sig också, och där utreddes allt till belåtenhet.

Det var för väl, att Holm dock inte kunde allt. Med stilla tacksamhet märkte hans ibland under chefens sällsynta reda, minnesgodhet, fortfärdighet, flit och klokhet något dignande medhjälpare och tjänstemän, att han åtminstone ej var vidare hemma i de utländska språken eller hade någon fast ortografisk världsåskådning samt ogärna sysslade med aritmetik, ty eljest hade han väl fått göra allting själv.

Holm var i hög grad gästfri. Både i sitt stora hem i Villastaden, Karlavägen 7, och i sina olika lanthem såg han ofta och gärna gäster, unga och gamla. Han skrattade då mycket högt, ofta något forcerat, men ögonen lyste av äkta vänlighet, om också allra mest då han råkade ett par kära vänner från ungdomsåren i Skåne. Hans röst fick, då han i telefonen talade med dessa, en värmegrad och en innerlighet, som nästan rörde de bredvidstående, som voro vana att höra hans mera cirklade eller hårdare sätt att tala.

Han hade få vänner, många bekanta, många fiender och ännu flera avundsmän. Hans ofta stötande, ibland grovt ohövliga sätt att mottaga personer, som han ansåg sig ha råd att förolämpa, framkallade hos dessa och deras vänner ej sällan en genom åren ihållande förbittring. Annat var det med vännerna och då man visste med sig, att man, som en begåvad tjänsteman en gång yttrade i ett tacktal vid en av de stora bolagsmiddagarna, »hade Cæsar och hans lycka med sig i båten». Allra bäst förstod man hans charme, när man såg honom med hustru och barn. Han var aldrig trött, kunde ibland bli litet nervös av överansträngning, och hade den vackra egenskapen att trivas och »blomma» bland de sina.

Ett ord, som knappast kan nämnas i samband med Holm, är »blaserad». Han gladde sig åt ett nöje som en pojke och kastade sig in i en Hasselbacksmiddag med en förtjusning, som det gjorde en gott att se. En gång hade han varit i Abisko och berättade, att turisthotellföreståndarinnan hade bett honom stanna ännu ett par dar, »för, se häradshövdingen, om söndag, då ha vi efterrätt». Han skrattade åt detta, men jag tänker han hade nog stannat, om ej något, som hade starkare dragningskraft — arbetet — hade varit. På fester var han gärna den sista, i samspråket litet cirklad, litet högljudd men med lysande humör. Han kunde på natten efter en bjudning, eller efter restaurangernas stängning, gå gata upp och gata ned, pro-

menerande med någon vän, och var vid sådana tillfällen en lika minnesgod som briljant berättare.

Hade han humor? Egentligen ej. Han var försiktig med sin värdighet och hade väl knappast den självkritiska blick, som behöves för en humorist.

En gång ville en synnerligen sparsam stor tidningsutgivare, som ogärna återbetalade smålån, ehuru ganska förmögen, låna 300 kronor av honom. Han skickade, muntert plirande med ögonen, vaktmästaren med en check på 3,000 kronor. »Det där kan jag åtminstone påminna om», sade han skrattande. En annan tidningsredaktör, känd för måhända alltför stor tystlåtenhet, lät han vid ett sammanträffande tiga i fem minuter och sade sedan humoristiskt: »Ja, där ser du, hur tråkig du är.» Han hade själv roligt åt ett skämt, som man tillät sig med honom i det finaste ordenssällskapet. En mycket lustig, något fåfäng tjänsteman hos Norstedts var rolighetsminister i detta sällskap. Han hade under arbetet tillagt sig en eller annan honorifik titel på egen hand och presenterades nu med högtidlig röst med dessa titlar, varvid dörrarna slogos upp och den rätt förbryllade tjänstemannen hade den ävenledes rätt förbryllade mäktige chefen mitt emot sig.

Vid ett tillfälle läste han upp för mig Dramatiska teaterns utgiftsstat — det var på den Michaelsonska tiden. Holm hade haft sina skarpa slitningar med den begåvade, även då och då koleriske mannen,

som under ett livligt samspråk med Holm slagit sönder en stol. Då Holm nu i sin granskning av teaterutgifterna — han lade en papperskniv på sifferkolumnerna för att noga följa med — träffade på en betydande post, 20,000 kronor, för möbler och deras reparation, muttrade han: »Summan är hög men förvånar mig inte, ty teaterchefen slår isönder stolarna själv.»

Det var roligt att höra honom beskriva, hur givande en förlagsaffär eller en tomtaffär skulle kunna bli. Med händerna på ryggen och med avmätta steg vandrade han då fram och tillbaka i sitt direktörsrum, skildrande de guldströmmar, som hägrade och glittrade i fjärran. »Men *litet* tur skall det till», sade han skrattande. Jag tror dock, att förutseende, arbete, omdöme och intensiv energi voro de allra viktigaste anledningarna till den framgång, som bra sällan uteblev. Det var förvånande att se honom hålla alla trådarna i sin hand, att på en minut ta reda på vad en springpojke hade att förtälja, att ge, och med glädje, två timmar av sin dyrbara tid åt ett statsråd eller ett justitieråd. Under diskussionen med telefon-Cedergren om tryckandet av Allmännas katalog — jag åhörde den ett par rum utanför — förstod jag, att en tryckeriaffär, och en telefonaffär också för resten, kan vara förenad med livsfara.

I regel gick kontorsarbetet som på kullager. Alla visste, hur hövdingen ville ha det, och livades av

denna jättekraft. Man nästan kände, hur allt växte under hans händer. På hans egendomar gick det ej alldeles lika bra, och där rättade sig rättaren ej alltid efter Holms »direktiv» och förstod kanske inte, vad han menade med att det var »periculum in mora», vilket liksom det för rättaren lättfattligare uttrycket »man kan också köpa guld för dyrt» ofta användes med starkaste eftertryck. »Jag förstår ej det här», sade Holm. »Lyder ni inte på landet? På Norstedts gör alla som jag vill.» Han älskade sitt Brevik i alla fall men unnade sig ej ens nöjet att någon gång dra sig tillbaka och leva några dar i stillhet på landet. En dag var han emellertid borta till allas häpnad. Häradshövdingen hade rest till Muskö för att köpa stutar.

Frukten frodades alltid på hans egendomar. Det blev ordning och fart på både djur och växter. Men människorna, som nyss sades, då det gällde landet, sade ibland nej. Då han en gång av hjärtat förargade sig åt de massor av tistlar, som växte i åkrarna på var sin sida om uppfartsvägen till Lidingö Breviks huvudbyggning, utsatte han en belöning för var säck av tistlar, som plockades av statarbarnen. Men det blev till hans sorg ingenting av ändå. En dag efter sin hemkomst såg han, att tistlarna voro borta. »Tant Anna» och de duktiga flickorna hade hela dagen knogat i solhettan och grävt upp trettio säckar tistlar. Då lyste och myste häradshövdingen, rörd över

detta för hans maka så karakteristiska, energiska offerlynne.

Så såldes Brevik. Jag mötte en segerstrålande hövding med ett mera ovanligt välfött utseende, seglande fram i korridoren. Han höll upp händerna. »Här och i fickorna har jag en million i sedlar. Det är för Brevik. *En del* av köpesumman är i kontanter.» Det var en stor seger. Ett par månader, några påstå veckor, efteråt hade en sådan försäljning ej kunnat komma till stånd. Men då en vinterdag 1904 Norstedts förlorade almanacksarrendet, var det en sorgedag. Väldigt hade han talat och skrivit, utrett och arbetat för att Norstedts, som sedan 1823, samma år som P. A. Norstedt & Söner bildades, arrenderat almanackan, fortfarande skulle få ha arrendet. En annan affär vågade sig emellertid på ett högre anbud och fick övertaga det mångomskrivna och avundade arrendet från Kungl. vetenskapsakademien. Misslyckandet grep honom djupt, och kanske tänkte han, att hans påstridighet och bristande smidighet bidragit. På bristande energi berodde det emellertid ej. Några veckor efteråt fick det bolag, som G. B. A. Holm så kraftigt styrt i tjugufem år, tillfälle att med en intim och lysande fest och stora, av fullaste hjärta skänkta hedersgåvor visa, hur högt den beundrade chefen skattades.

Ingen kunde se så glad och vänlig ut som Holm, och jag minnes hur hans ansikte den kvällen lyste

över hästskobordet, som var täckt med röda tulpaner, och hur det blonda huvudet höjde sig över vinglasen och fasanernas pompösa stjärtfjädrar.

Han älskade nöjet, som en genomsund människa bör göra det, men var ingalunda någon sorts materialistisk finsmakare på vin eller mat, ehuru denne mot sig själv ofta så stränge och fordrande man såg ut som en goddagspilt. Han begrep emellertid värdet både av arbetet och festen och kunde se tillbaka med glädje på en rent av enorm verksamhet med få misslyckanden och ofantliga framgångar.

Det var, som om den begynnande åldern något lugnat honom. Kraften fanns där lika stark som förr. En begåvad och älsklig dotters frånfälle hade djupt träffat hans på en gång våldsamma och innerliga faderskänslor. Eljest följde lyckan honom ihärdigt. Han kände, hur högt han skattades. Någon gång talade han om att dra sig tillbaka. Lusten att besitta ett större jordagods och som den gamle Faust säger »leda folkens skara med fridsäll fadershand» gjorde, att han 1908 inköpte det gamla av Nikodemus Tessin d. y. uppförda, vid början av 1800-talet av Axel von Fersen d. y. ägda och bebodda slottet Steninge i Uppland. I detta kanske ädlast formade av alla svenska landsslott, med en park av urgamla kungliga träd älskade han att utveckla en storartad gästfrihet och sörjde dessutom med sin stora mångsidighet för stall och ladugård, för park

och trädgård. Det produktiva lockade honom. Han planterade 1,500 frukträd utom dem, som funnos förut. Med stor personlig välvilja sörjde han för underlydandes trevnad, snart mera vördad än fruktad.

Holm hade i hela sitt liv en ofantlig lust att hjälpa, gav gärna och utan ringaste skryt stora summor och, vad än mera var, hade sin glädje i att sätta in, trots sin oerhört upptagna tid, sitt eget arbete på att utreda vänners affärer, hjälpa till med juridiska råd, uppsätta handlingar och klara upp trassel åt sådana, som sökte hans hjälp. Ett exempel på vilka originella och vänliga idéer han hade var hans gåva av 20,000 kronor för att ge kontorspersonalen och arbetarna tillfälle utvälja ett 30-tal, som skulle få göra en utländsk resa dit de själva önskade. Själv hade han haft stort nöje av sina utländska resor; nu ville han unna andra detsamma. För arbetarnas rätt och välbefinnande intresserade han sig kraftigt, och sin vana trogen ej bara med ord utan mest med gärning.

Hans stjärna slocknade, då den stod i zenit. Under en resa till Konstantinopel med några familjemedlemmar kände han, att döden hotade och att han hemkallades av en ännu mäktigare härskare än arbetet. Hans manliga storsinthet under denna korta tid av ett par månader rörde alla, ej minst en, som sett honom på nära håll under fult och vackert väder och rönt mycken vänlighet och överseende från hans mäktiga personlighet och t. o. m. fått märka den blyg-

G. B. A. Holm.
Plakett av Adolf Lindberg 1904.

HJALMAR SÖDERBERG.

Under 1880-talets allra första år smög sig en liten mager gosse ängslig och bävande för livets faror omkring de plank, vilka omslöto den trädgård, som låg mellan Grevturegatan och Nybrogatan i Stockholm. Där fanns då Lagerströmska skolan, ett gammaldags vitt envåningshus, där jag själv varit lärjunge. Nu upptas dessa tomter av Kommendörsgatan. Gossen var en »snobb», d. v. s. hans fader, notarie i Kammarkollegium, hade råd att betala den blygsamma summa, som utgjorde terminsavgiften i »Ladugårdslandet», det femklassiga elementarläroverk, där rektor Wadner, i tur och ordning iförd tre olika långa peruker för att framkalla illusionen av hårklippning, med växlande framgång sökte lära en mycket blandad samling pojkar tro och vetande. Åtskilliga smutsiga ord och stenar kastades efter lille Hjalle av »busarna». Så kallades de folkets enkla barn, som gingo i folkskolan. På detta vis fick han påtagligen lära sig klassmotsatsen. Då han kom till den torftiga och anskrämliga byggnad, som han och jag sedermera gemensamt skulle lämna en vårdag 1884

Hjalmar Söderberg är född i Stockholm den 2 juli 1869.

HJALMAR SÖDERBERG.
Fotografi.

med våra tankedigra och högtidliga unga huvuden prydda med gymnasistmössan, minnes jag hur överklassgrabbar, vare sig nu dessa voro söner av grevar eller stadsbud — snobbskolan var ju icke så *enbart* aristokratisk — plågade den lille andra B-aren, ideligt tvingande honom att be om ursäkt för det ena eller det andra. Ett outsläckligt löje väckte det, att han hade en syster och att hon hette Frida, ett namn, som sedan blev det skymfliga tillmäle man slängde efter brodern. Han svarade bra, kvickt men litet för formfulländat, och just detta, både lustigheten och formen, retade till nya örfilar.

Tiden gick, vi kommo i Norra latin, gingo i samma klass men i olika avdelningar, blevo så konfirmationsläsningskamrater för lektor Personne. Trots det kanske mera negativa än positiva intresse, Hjalmar Söderberg hade för religionens sanningar, minns jag ej något inlägg av honom. En av våra kamrater, en blivande diplomat, brukade emellertid till vår stora hugnad besvara alla frågor med ett ödmjukt »genom vår Herre Jesum Kristum», vilket naturligtvis blott ibland var rätt.

I skolan ansågs Hjalle vara lat men kunde alltid. På detta egendomliga förhållande grubblade många av hans kamrater avundsjukt. En gång yttrade den gamle sirlige och spydige, varmt religiöse och starkt konservative professor Rogberg, lärare i historia och svenska, då han rättat en ypperlig skolkria av Söder-

berg: »Söderberg kan bli en farlig karl.» Han hade alltid förefallit oss litet dvalhänt i hela kroppen. Nu hade han i alla fall fått ett skarpt och bitande vapen. Så kom studentexamen. Får man någonsin så roligt som 80-talets studenter hade det med sin pessimism och sin punsch? Jag råkade Söderberg i Uppsala, och där blevo vi vänner, jag hoppas för livet. Han läste statskunskap, eller kanske rättare ämnade läsa statskunskap. Det blev ingen riktig framfart på studierna. En gång visade han mig på Nationalmuseum på en liten tavla av Verhout, en 1600-talsholländare. En yngling ställer upp framför sig en liten hög med böcker och bygger någon sorts ställning av dessa. Själv försjunker han i en stilla slummer. »Vad den tavlan är vacker», sade Hjalle drömmande.

I Uppsala var han mycket tillsammans med Bo Bergman, och med dessa två pessimister hade jag på Gästis och Flustret många stunder av innerlig glädje. Det påstås, att professor Axel Key en gång tenterade en mycket skicklig kvinnlig läkarekandidat. »Kandidaten kan bra», sade professorn. »Ja, jag har ej setat bort någon tid på kaféer», svarade hon. »Det var synd», sade professorn, »ty där har jag lärt mig mitt mesta.» Mycket har även Hjalmar Söderberg lärt sig därstädes, men icke tillräckligt statskunskap. Han har alltid haft något av mild anarkist, då det gäller staten, och vad det sociala angår egentligen blott trott på vasaorden, vilken han dock liksom djäv-

larna i fråga om de himmelska väsendena mot bättre vetande förnekat, samt på toalettlagarna. Med ångestfull oro brukade han fråga, om det var opassande att bära en blomma i frackknapphålet, då man första gången kom på ett ställe. Det var emellertid ej den senare bävande frågan han behövde göra mig, då han i nyaste Kristianstadsbladets redaktion, sedan han lämnat Uppsala, en kort tid och med sedvanlig intelligens skötte penna och sax, i synnerhet sax.

Av de lika roliga som djupt tröstlösa brev jag erhöll begrep jag, hur hans fina, känsliga natur led av den alltför olika omgivningen på redaktionen. Och han längtade innerligt från lilla Paris till det större, eller åtminstone till Stockholm, dit han också snart återvände.

Söderberg var naturligtvis radikal men har åtminstone under de fyrtio år jag känt honom haft den mest utpräglade antidemokratiska läggning, vilket icke hindrar, att han blev lika arg och slog ifrån sig litterärt lika energiskt, då han blev illa behandlad och förnärmad på en liberal landsortstidningsredaktion som då han, ytterligt känslig för översitteri, ansåg sig alltför nedlåtande bemött av en generaldirektör. Däremot var det med något av komisk avundsjuka han beskrev för mig, hur han av den elegante höglitteräre chefen för Dagens Nyheter, direktör Fredrik Vult von Steijern, på det allra förbindligaste men relativt raskt utkomplimenterades genom dörren, då han skulle erbjuda D. N. ett alster.

Jörgen och Bang, bägge staccatostilens stormän, bägge »troende» på välsittande frackar och chateauviner och över huvud på det höga i livet, beundrades av Söderberg. Herman Bangs »Tine», detta mästerstycke av antydande stilkonst, var Söderbergs förtjusning, och sannerligen med skäl. Jörgen beundrade han kanske litet för mycket, ehuru det ej kan nekas, att denne stockholmske boulevardjournalist med sin blandning av sirlighet och fräckhet var en typ, som lustigt avstack mot den ovanligt jämnstrukna och fåtaliga författarbohêmen. Den vid denna tid i en rätt lustig ulster promenerande Hjalmar Söderberg avbildades i Figaro och skrev någon gång dikter i denna tidning för »bättre ungherrar».

Tidigt kom emellertid den till det yttre blyge men snart både ansedde och fruktade kritikern in bland man vågar säga ännu bättre ungherrar, där han, trots sin indolens — han föredrog, då han skulle beställa mat på Hamburger Börs eller i Gropen, att regelbundet begära böckling och äggröra för att slippa skära och tugga — genom sitt lustiga, prudentliga sätt att konstfullt berätta och genom sin redbarhet skaffade sig en ansedd plats. Bland dessa hans nya vänner kunna nämnas Oscar Levertin, Verner von Heidenstam och Per Hallström.

År 1895 på hösten utkom hans första roman »Förvillelser». Jag hade hört den bit för bit i manuskript och beundrade den livligt. »Hur tror du den

SOVANDE GOSSE.
Målning av Verhout. Nationalmuseum, Stockholm.

kommer att verka?» sade Söderberg. »Det blir ett sorgeämne till i dessa dagar», skämtade jag, syftande på Viktor Rydbergs begravning, som just då ägde rum. Vi blevo emellertid alldeles häpna åt det hårdhänta angrepp, som riktades mot boken av Harald Molander i Aftonbladet, men tröstades sedan av Levertin i Ord och Bild, som påstod, att »näppeligen ha sedan Strindbergs dagar Stockholms gator och torg, dess lufttoner och stämningar mästerligare skildrats». Men i alla fall var jag själv ej riktigt nöjd med Levertins kritik, då han sade, att Hjalmar Söderbergs kallsinnighet mot världen är flanörens. Låt vara, att Oscar Levertin hade *sitt* suckande och Söderberg ofta kom med sitt vemodiga, välaccentuerade »Ja, kära Calle», varmed han avslutade sina anföranden. Men det låg något ännu mera desillusionerat och hjälplöst över den sistnämndes suck. När jag var elak, brukade jag säga honom: »Ansträng dig ej med att röka upp cigarretten, om det blir för besvärligt.» Något litet tafatt och blåfruset låg över den yttre gestalten. Han ville alltid gärna sitta, var gärna ensam med sina tankar eller spelade schack med sig själv, alltid lidande av en stor svårighet att producera. Detta berodde dock mycket på hans starka litterära samvete, som gjorde, att han ej ville lämna ifrån sig annat än det fullgoda.

Hjalmar Söderberg retade och ville förarga. Han njöt av att säga just det, som motståndaren önskade

skulle bli osagt. Han kände sig stå emot det s. k. »pæne Selskabs» politiska och religiösa egoism och konventionalism. Jag har aldrig sett 1880-talslynnet så renodlat som hos honom, ehuru hans egentliga produktion ligger inom perioden 1895—1915. Stilen är franskt klar med Maupassant och Anatole France som förebilder, och en värdigare översättare har den senare ej haft i något land. Då Söderberg översatt La rôtisserie de la Reine-Pédauque av Anatole France under namnet Drottning Gåsfot, hade han den lustiga idén att på baksidan av omslaget låta trycka med stor stil några ord ur en ytterst berömmande artikel om det franska originalet, som C. D. af Wirsén skrivit i Posttidningen. Dessa två aktade namn tillsammans förmådde en frisinnad och omtyckt konfirmationspräst att lämna några exemplar av den av honom olästa boken till ett och annat bland läsbarnen, vilka ganska förvånade kommo upp och frågade vad farbror menade med det. Man behöver knappast säga, att ingen rad av den blide författaren med, som Hjalle en gång skrev, »den rena evangeliska nysilverklangen» hade glatt Söderberg så mycket som den litterära hyllning Wirsén gav 1800-talets Voltaire och följderna av denna. Ett danskt sinne för det intima, som inte stannar vid sängkammardörren, ej så litet av ryskt s. k. oblomoveri — Hjalmar Söderberg har samma svårighet att stiga upp som Gontscharovs hjälte, som på ungefär hundra sidor undrar om han

skall stiga upp eller ej, men Söderberg orkar ej ens vara så mångordig — finnes hos honom. Vid ett festligt tillfälle under en middag framkastade någon, att Kipling fick, jag tror det var tio kronor pr ord, och alla skrivandes karlar gjorde en liten tyst huvudräkning. Då yttrade Hjalmar Söderberg sävligt: »Då skreve jag tusen ord om året.» Om man frågade vad som ligger på botten hos honom, skulle jag vilja säga: en trött förvåning över att människorna kunna ha ett så gott humör.

Med en enda trasig lunga
kan man vara glad och sjunga,
och det går ej ur mitt minne,
hur i dag bland hamnens hesa,
hungriga och frusna busar
jag har sett en man, som snusar
med en fragmentarisk näsa,

skrev han en gång. Hans patos är ett letande efter sanningen, kanske ej utan en viss besk belåtenhet med att den är så hemsk. Vidskepelsen — och han sätter på 1700-tals- eller 1880-talssätt ett likhetstecken mellan den och religionen — voilà l'ennemi. I mitt tycke har han kanske alltför mycket glömt, att åtskilligt av det, som förefaller oss som vidskepelse, är symbol för sanningar, men å andra sidan är sanningskravet, ett intellektuellt renlighetskrav, utmärkande för honom. Och han kan t. o. m. gå så långt —

vilket som bekant nästan aldrig förekommer — att han kan, om han insett det, någon gång erkänna, att han haft orätt. Jag minnes, att han för några år sedan efter en resa i Tyskland sade till mig: »Jag talade med en värdshusvärd i en liten småstad, och kan du tänka dig, han tyckte verkligen om sin storhertig. Han inte bara sa' det utan han gjorde det.» Detta faktum var häpnadsväckande för honom. Lika skeptisk som han är mot religionen, isynnerhet naturligtvis mot den kristna och allra mest den evangelisk-luterska, lika troende har han varit mot de naivaste 80-talssanningar, vilka nu äro för många sanningsälskande personer lika onjutbara och oaptitliga som de berömda härskna och mögliga skinkor, om vilka Ibsen talade. Han hade trott, att allt tal om en älskad furste var lögn. Nu fick han klart för sig, att denna anomali kunde förekomma, och då hade han den ytterligt ovanliga lusten att tala om detta för en annan.

Hjalmar Söderberg ingick år 1897 i Svenska Dagbladets redaktion och gick någon gång upp i redaktionslokalerna. Han låg ej för kontorsarbete och klagar själv över att han haft många frimåndagar men ingen riktig söndag. En gång förut har han försökt sig på regelbunden verksamhet. Han var några år i tullen — tjänstgjorde i Kungl. tullverket —, påminnande genom sin verksamhet där om Strindbergs beskrivningar på ämbetsverken i Röda Rummet, åt vilka

han naturligtvis själv hånfullt hade skrattat, men nu fick han i sin egen person märka, hur delvis sanna de voro. Han beskrev för sina vänner, hur han kontrollräknade och satte kråkor, och slutligen, då han fann, att räkningarna praktiskt taget alltid voro riktiga, satte han kråkorna utan att kontrollräkna. Skrev han någonting i tidningen, och det gjorde han någon gång, så var det kort och bra. Ingen har i så hög grad som Hjalmar Söderberg besinnat Goethes ord om begränsningens konst. Men skämt åsido, det ligger också häri en betydande styrka. De flesta människor måste — och det behövde naturligtvis Hjalmar Söderberg även, fast inte han gjorde det — sedan de väl gett sig in på författarbanan, skriva en bok om året. Dylika nödtvungna böcker bruka bli onödiga — för andra. Söderberg sade en gång: »Jag har en smal men klar stråle.» Och vattenskålen fylldes långsamt med en dryck, som smakade många illa men andra desto bättre.

Det är ett svalg befäst mellan viljemänniskor och deras motsats, men båda sorterna ha sina förtjänster.

Ar 1897 gjorde Söderberg en resa med den bekante konstmecenaten och Nietzscheöversättaren, bankdirektören Ernest Thiel. Schackspelets ädla och svåra konst, eller kanske rättare vetenskap, hade närmat dem. Efteråt for Söderberg ensam till Paris, där han blott hann vara så länge, att han erfor den hemska ensamhetskänsla en riktig storstad kan skänka. Också

nöjets gudinna fordrar en viss aktivitet av sina beundrare.

En dragfri, varm och stilla plats med absolut arbetsro var vad han ville ha. Måhända också ett folksagans »bord duka upp» med förstklassiga matvaror samt även dryckesvaror. Lugnet fann han ej i det hem han grundade 1899, men väl »bord duka upp» hos sin vän Ernest Thiel, vilkens livligt litterärt intresserade och frikostiga maka såg till, att bokstavligt intet fattades för den med romanen »Martin Bircks ungdom» långsamt strävande författaren. »Martin Bircks ungdom» kom ut 1901. För mig stod boken då och gör det ännu som en av de allra bästa romaner vi ha på svenska, och vi ha inte många riktigt så bra. Innehöll »Förvillelser» det, som den unge författaren var ivrigast att få säga först, och roade den också genom att man här fick se en i Sverige ny författartyp utan den rörighet och det lyriska flåspatos, som ansågs höra till det svenska, så hade »Martin Birck» den mognad och det djup i känslan, som gjorde den till ett konstverk, till något, som man ej bara läste — det är ganska mycket redan det — utan läser om. Mig ger särskilt den första avdelningen, den gamla gatan med barndomsminnena, ej minst de från sommarnöjet, den allra starkaste känsla av verklighet. Mycket få ha så kunnat rekonstruera världsbilden, som den ses av barnets öga. Det är geniets gåva att ej förlora känslan av hur barnet eller ynglingen kände, luktade och

smakade, då de lekte och älskade. Andra mekaniseras av dagens bestyr och arbetet, konstnärerna och de rätta författarna ha vissa sidor i själen levande längre än andra. Det ligger lycka men också lidande i den saken. Men det är så många, som berömt »Martin Bircks» barndomskapitel, att det nästan sker på bekostnad av bokens senare partier. Mycket sällan har jag läst något, som träffar så djupt som de sista sidornas gripande lovsång över kärleken, dubbelt verkningsfull mot bakgrunden av det tröstlösa och det iskalla, av världen som ett månlandskap med snödrivor och svarta krateröppningar, som den får hos Hjalmar Söderberg. Det är rymd och storhet över detta. Det sväller ut mot evigheten och bär som allt i denna bok äkthetens prägel.

Troligtvis sattes »Martin Bircks ungdom» på många håll på index över förbjudna böcker. Författaren betecknades som en immoralist, och i det exklusiva kamratsällskapet U. D., Utile Dulci, erhöll han namnet Ungdomens Dålighet. Är han en immoralist, eller är han t. o. m. som några anse amoralisk? Vissa säga: Det rör ej allmänheten. Den har blott att läsa hans böcker. Somliga säga kanske, att de icke läsa dem, utan hellre nöja sig med välsinnade, d. v. s. i detta fall mot Söderberg illasinnade recensioner. Det har alltid slagit mig, att de etiska frågorna, spörsmålen om rättvisa, ärlighet och sanning särskilt intresserade Hjalmar Söderberg, och vis-

serligen ej bara teoretiskt. Använde han i sina religionsfunderingar något av den beundrade Jörgens varningsord till besökande: Humbug titta vi snart igenom, så var han, då det gällde rätt och orätt, ej det ringaste lagd för skämt. Han mådde formligen illa under Dreyfusprocessen, och de Strindbergsbeundrare, som voro lika hänförda åt dunkelmannen som åt sanningssökaren, hade ej Söderberg med sig. Alltid synnerligen mild och hänsynsfull i sina omdömen om andra, vänfast och försynt, kännes han vid sin svaghet all och har intet av den fariseism, som man så väl kan ha, även om man är fritänkare.

Det är ej så lätt att logiskt säga, vad som är rätt. Pilatus funderade på det, en känd skälm på 1890-talet yttrade på ett möte i Stockholm under ensligt bravo från en medskojare, att han sett sig »nödsakad att endast i sitt eget samvete söka borgen för sitt handlingssätt». Herr Hjalmar Branting, f. d. finansminister, rekommenderade försiktigt men tillräckligt tydligt eventuellt mord på Hans majestät konungen. Reservlöjtnanten och författaren Sven Lidman gjorde detsamma i sin roman »Thure-Gabriel Silfverståhl», om ock av helt olika anledningar. Alltså, saken har varit före, och kanske Söderberg ändå skulle anse, att mordet på prästen, i »Doktor Glas» 1905, eller, om det låter anständigare, kyrkoherdens undanröjande, är i huvudsak oriktigt. Glas rullade i alla fall ned gardinerna på slutet, och det får väl anses som ett

ogillande. Den engelska regeringen, som alltid står på varmt kristlig grund, ansåg att lönnmord på sir Roger Casement vore fullkomligt korrekt, men man får dock akta sig att sammanblanda sociala och privata mord. Att det hela är invecklat, kunna vi komma överens om. Doktor Poul Bjerre kom också med en utredande artikel om »Doktor Glas». Söderberg blev ej övertygad; det förstod jag genom att han diktade en sång, vilken han med sin ståtliga operasångarstämma ej sällan då för tiden sjöng för sina vänner. Den innehöll en varning för att besöka psykopatikern Bjerre och slutade med orden:

Om en tosing går till Bjerre,
blir han bara värre.

I frågan om det orätta i att om också i skönlitterär form ursäkta brott står jag emellertid på doktor Bjerres sida. De »milda» anarkisterna, en Tolstoi, en Krapotkin, en Gorki, ha lätt för det felet men bruka bli perplexa, när lärjungar börja med praktiken. Det hindrar ej, att både en Leo Tolstoi och en Hjalle Söderberg äro ganska etiskt lagda.

Etisk i den meningen, att han var lika orolig som Tolstoi för stimulantia, kan man icke kalla Söderberg och ej heller så, att han liksom den heliga Fina från San Giminiano bara därför att en yngling talat till henne på promenaden och bjudit henne på frukt blev gripen av en sådan samvetsoro, att hon lade sig på en träplanka och ville njuta varken vått eller torrt.

Vad han fick av fallfrukt från livets träd mottog han med stilla vemodig glädje, ibland kanske bara med glädje, men frågan rätt eller orätt var alltid för honom av fundamental natur. Den erotiska moralen, det få vi väl också erkänna, är verkligen så pass invecklad, att även den skarpsinnigaste schackspelare kan bli matt i ett spel, där snedsprången och reglerna äro så många och förvillande. Han fick, skulle man kunna säga, emellertid mer och mer erfarenhet. »Gertrud» spelades den 13 februari 1907 på gamla Dramatiska teatern. Efter Strindberg ha vi ej många pjäser med det litterära värdet. Den bästa Gertrud var fru Betty Nansen. Söderberg var henne mycket tacksam för hennes geniala spel och för den starka propaganda hon i Danmark gjorde för detta stycke. Men han kände sig så bländad av den vackra självberusade divan, att han sade till mig: »Vet du, jag räcker henne min lilla bukett och så springer jag.»

Hjalmar Söderberg är som man vet alldeles ogement kvick, och då det i Sverige är liksom det i Grekland var, om man får tro Sköna Helena, mycket ont om kvicka karlar, bör man vara särskilt tacksam. Hjalmar Söderbergs kvickhet har den väsentliga egenskapen att vara rolig — och någonting mer. Man förstår blixtlikt att det i litet lättsinnig ton framkastade ordet var en explosiv projektil, som ej bara träffat prick utan gjorde stor förödelse. Och man erfar en livlig skadeglädje. Hur genomkomisk var

HJALMAR SÖDERBERG.
Målning av Gerda Wallander 1916. Ernest Thiels samling.

ej hans lilla bit »Två ljus» om den spiritistiska »prinsessan», som med tillhjälp av sin avlidne makes ande på en natt skrev jag tror det var 500 jamber, »orimmade», ty icke ens fan, mycket mindre ett vanligt spöke, kan på en enda natt rimma femhundra jamber, säger Söderberg. Och hur lyckad är ej tonen av avmätt förbindlighet, då han säger: »Spöket var i livstiden envoyé extraordinaire etc.» Eller den lilla pärlan »Satan, majoren och hovpredikanten», där den fromme majoren med kommandoröst vid middagen kom med sitt

»Är herrn frälst?»

»Ja», svarade jag utan betänkande, ty jag anade att det var enda sättet att komma ofrälst upp från bordet. Albert Engström hyllar hans sätt att muntligen framföra sina historier och minnen med orden:

> Bland oss rörde du dig i en molnstod av paradoxer,
> sagda med komiskt allvarlig röst, lillgammalt behärskad.

Och hur skrattade jag ej, då han i en tidning anklagades i anledning av att han, då Dramatiska teatern den 18 februari 1908 invigdes, burit en »färgrik» väst så nära på Oscar II:s död, och han svarade, att västen var »ljust grårandig» och fortsatte: »Utan att bestämt påstå, att en dylik väst står i sträng överensstämmelse med hovceremonielets krav på en sorgväst, tror jag den likväl icke vara alltför olämplig att ge uttryck åt den milt vemodsblandade sorgen hos en enkel medborgare, som ej tillhör hovkretsen.»

Om någon, som har oturen att ej personligen få njuta av hans lakoniska och skarpa roligheter, vill veta, hur han kan vara, bör han läsa »Hjärtats oro». Den innehåller reflexioner, ibland i mitt tycke »galiga» men ofta dräpande riktiga, ord om litet av varje, skrivna i den lilla badorten Dragör på Amagers sydspets. Liksom Kant ej behövde lämna Königsberg för att förstå mer än någon annan av världsförloppet, så satt Hjalmar Söderberg på hotellverandan i Dragör och riktade kikaren — det var sommaren 1909 — omväxlande på de icke rykande fabriksskorstenarna i storstrejkens Malmö och på Dragörs dambadhus, kanske mest på det senare, och han försökte på grund av de badandes olika kroppsformer att sluta sig till deras ställning till den kvinnliga rösträtten. Denna är en av de saker på det radikala programmet, där Söderberg är otrogen mot partiet. Nå, den kvinnliga rösträtten står ju på alla partiers program, och i alla partier finns det personer — och många — som liksom en viss Stockholmsrepresentant gjorde med nykterhetsfrågan, som är en betydligt allvarligare sak, röstade för den, men »utan entusiasm».

Söderberg har alltid haft ett stort intresse för himlakropparna, för både sol, måne och stjärnor. De höra evigheten till, och så rationalist han är, tycker han om att tänka längre än hans för resten mycket korta näsa är lång. Strindbergs astronomi brukade både roa och förarga honom, mest förarga

honom, ty han hör till sådana, som trots sin stillsamhet och indolens i allt utom det intellektuella ej lät 2 × 2 = 5 stå oemotsagt. Troels-Lund säger, att människorna i våra storstäder bli obehagligt berörda av att utanför staden och dess elektriska ljus höja blicken mot de evigt tindrande och tysta stjärnorna. Hjalmar Söderberg har från barndomen älskat de evighetstankar, som väckas av den synen. Han har kallat ett av sina mästerverk »Aftonstjärnan». Kafé Aftonstjärnan — han tycker om kaféer också — rymmer, trots att det är skådeplats för en enaktare, mycket av den kreaturens suckan, av allt levandes ångest, av känslan av hur hjälplöst allt är tilltrasslat i denna värld, som utmärker Söderbergs livssyn. Söderberg skrev en gång i en ung flickas album: »Livet är katten så besynnerligt. Högaktningsfullt Hjalmar Söderberg.» Aftonstjärnan är ett konstverk, ett smärtans barn, framsprunget ur en själ, som lider, och tillvarons grymhet är skildrad med den tillbakahållna starka medkänsla, som gör stycket ännu mer upprörande för den, som förstår.

Hjalmar Söderberg har ej lämnat den svenska publiken likgiltig. Han är avskydd och beundrad, och han har satt betydande personer på det kritiska området i mycket olikartade affekter. Böök tycker tydligen ej alls om honom, Schück har uttryckt motsatt känsla. Även vänner till honom, som t. ex. Albert Engström, tala om hans dikts »stygiska flöden», och

nog kommer det en och annan fläkt, medförande iskyla och en pust från dödsriket från den plats, som Stiernhielm kallade »Stygia putt». Och nog grumlas bra ofta hans skildring av den fagraste blomma av känslan av hur masken fräter. Men för mig, som då det gäller Hjalmar Söderberg varit med från början, som känner hans vilja till sanning, hans ovanliga ärlighet, hans fasa för humbug, hans klara, oförvillade, på en gång självmedvetna och ödmjuka blick på sig själv, hans skärpa och hans godhet, står han med sin svaghet i mycket dock som en särskilt fin människa och en lika fin konstnär. Kanske gör den varma vänskap, som aldrig grumlad rått mellan oss i snart ett halvt sekel, att jag ej kan se honom annat än som sympatisk också då jag tycker alldeles olika, då jag fasar över hans determinism eller fatalism — det finnes dock många stora, som lida av den åkomman, — och ärligt sagt, den är bra svår att logiskt motbevisa.

En gång, då jag hade ett besök av Söderberg, tittade han på en morallärobok för folkskolan, som jag nyss köpt i Paris för att se, hur den parisiska ungdomen skulle få detta rätt svårlärda ämne sig förelagt, sedan det ansetts, att katekesen ej ger tillräckligt goda resultat. Söderbergs funderingar över denna konfessionslösa moralkatekes, med vilken han naturligtvis var nästan lika litet belåten som med Luthers lilla, kommo till uttryck i »Den allvarsamma leken».

Också detta arbete med den mycket sägande titeln, utkommet som alla hans arbeten på Bonniers förlag, där han i Karl Otto Bonnier haft en frikostig förläggare och av bägge makarna Bonnier rönt en genom livet varande verksam och outtröttlig vänskap, hör till de böcker, som i all sin tröstlöshet äro rika och givande. Ju äldre man blir, dess svårare har man att kunna njuta av romaner. De få något av sötsaker, och de älskandes kyssar och skällsord förefalla en ha något maniakaliskt. Men man märker Söderbergs hjärtas oroliga klappande också under cynismerna i den lek, som sannerligen kan bli allvarlig nog, hur lätt och lustigt den än börjar.

Mången har förvånat sig att Söderberg 1918 utgivit en hel bok, »Jahves eld», för att tala om att enligt hans åsikt Moses hade en med den liggande månskärans horn prydd ansiktsmask, då han som orakelpräst talade till sitt folk. Ett Voltairianskt drag av iver att bekämpa den religiösa vidskepelsen finnes djupt i Söderbergs karaktär, ehuru mer vänlighetsbetonat än i den store franske hätske lögnarfiendens kamp mot människobarnens mörkrädsla. Arbetet, allvarligt menat, bedömdes i allmänhet av fackmännen med en välvilja, som ej ofta kommer lekmän till del.

Jag vet ej hur Söderbergs böcker slå an i Danmark, men jag vet, att han, som nu i Köpenhamn funnit ett hem och en varmhjärtad och god kvinna, har

många vänner bland de bästa, och att han trives utmärkt i det Danmark, som han redan som yngling litterärt kände och älskade, vilket icke hindrar, att han gärna kommer hit och att för den, som kan lyssna, hans böcker avspegla en lika varm som försynt fosterlandskänsla.

Jag vet däremot, att mången här hemma i Sverige i likhet med mig känt, hur välgörande hans böckers stilistiska knapphet är, hur hans lysande kvickhet, hans förmåga att med låtsad likgiltighet säga de obehagligaste sanningar kan verka upplivande. Och jag, som från skolans grå förstuga, där böncustos, helt säkert ofta rättvist, kraftigt slog oss i huvudet med den Heliga skrift, minnes hur den lille pojken värjde sig med galliskt skarpa och blott alltför grammatikaliska svar och därför inhöstade mången kraftig spark, jag tänker på något, som Hjalmar Söderberg bidragit att lära mig och som man förstår bättre och bättre med åren, på hans nyss anförda ord: »Livet är katten så besynnerligt.»

Han, den främste svenske berättaren i novellens knappa latinska form, kan nu se tillbaka på ett 10-tal volymer berättelser, dramatik och romaner, som mer än annat spegla den tid, under vilken vi leva.

OSCAR LEVERTIN.

En vårdag under 1880-talets senare hälft gick jag med den för sin småväxthet och vänfasthet bekante bibliotekarien August Ahlstrand på Drottninggatan. Vi mötte då en egendomligt och vänligt leende ung jude »i slarfvug dräkt», som Linné skulle ha uttryckt sig. Han hälsade litet tafatt på »farbror August», vilken vände sig till mig, sägande: »Vet du, det där var en ung författare, som hette Levertin. Hans vänner påstå, att han tror sig se pollenkornen sväva omkring i luften. Han är son till min vän konsthandlaren Levertin och mycket hygglig.» Hur ofta har jag ej sedan tänkt på detta möte, som gav mig ett första och karakteristiskt intryck. Ännu tjugo år efteråt, då Oscar Levertin övergått till den mest preciösa elegans och som professor skrev på sitt odödliga första kapitel om sexualsystemets upphovsman och egentligen blott hade kvar tafattheten och vänligheten från sin första uppenbarelseform, uppsteg i mitt sinne minnet av den på en gång intensiva och främmande blick jag för första gången mötte.

Oscar Levertin föddes å Gryt vid Norrköping den 17 juli 1862 och dog i Stockholm den 22 sept. 1906.

I Uppsala 1888 blev jag i Estetiska föreningen som nybliven student bekant med doktor Levertin. Sammanträdena bestodo i att någon av medlemmarna läste upp ett opusculum ur egen fatabur eller höll föredrag, och därpå vidtog en liten diskussion. Man satt mycket seriös och allvarlig i början, och ehuru medelåldern var ganska låg, påminde stämningen om en svensk officiell middag under förtärandet av soppan. Efter sexan blev talandet och åthävorna livligare; så ock denna gång. En ovanligt framåtsträvande ung man framkastade med farbroderligt gillande ett Kant-citat. »Ja, som gamle Kant säger.» Min granne viskade till mig: »Det där förekom i kollegiet — i förmiddags.» Levertin satt och förtjusade sig åt genialiteten i ett smådrag i en nyutkommen rysk roman. Det slog mig, att Levertin tycktes höra till den mycket sällsynta sort, som har sin glädje i att få beundra.

När Brandes i mars 1889 höll ett föredrag i Uppsala — jag minnes annu hans fulländade sätt att läsa upp Goethes klassiskt sinnliga

»Siehst du die Pomeranze,
noch hängt sie an dem Baume»

— lade jag märke till att Levertin med förtjust ansiktsuttryck viskade anmärkningar och upplysningar i örat på sin unga hustru, som jag då för första och enda gången såg. Ett par dar efter var hon död.

Jag råkade icke Levertin ofta i Uppsala men på-

OSCAR LEVERTIN.
Porträtt.

minner mig, att jag, livligt itänd för de religionsfrihetsdiskussioner, som år 1890 förekommo i Uppsala, förvånade mig åt det något skeptiska leende, varmed han åhörde mina diatriber. Vid ett sådant tillfälle berättade han för mig, att Georg Brandes en gång frågat honom, vad han sysslade med. »En dikt om den heliga familjen», blev svaret. »Då skall jag berätta något», sade Brandes. »Jag kände en gång en ung man, som skrev så mycket om den heliga familjen, att han till slut blev galen och trodde, att han umgicks med den. Frun är söt och behaglig, sade han, mannen är det ingenting med, men sonen, den står jag inte ut med, han går bara omkring och säger jag och jag.» »Brandes drev med mig», skrattade Levertin, »och hittade på allt det där till min uppbyggelse. Men jag skulle kanske», fortsatte Levertin, »kunna skriva något, där nasaréen förekommer som en ung tafatt magister med glasögon», och han log med sitt egendomliga leende. För den kristna religionen hade han, trots denna romantiska ironi, en stor och kärleksfull beundran, som snarare ökades med åren, om han också för egen del, som han vid ett allvarligt ögonblick sade mig, väl trodde på möjligheten av en personlig Gud men ej på människans personliga fortvaro efter döden. Dock, detta senare gjorde ju varken Abraham eller Salomo.

Den Sulamith, som Salomo Levertin skulle älska, borde säkert vara blond och blåögd. Österlandets

gaselltyper, sammetsögda och mörkhyade skönheter, voro ej den genre de beauté, som låg hans hjärta närmast.

Ehuru han gärna gick på bjudningar och mycket gärna var med om glatt och kamratligt umgänge i Gropen på Grand eller på Hasselbackens veranda och trots hans ständiga och varma hyllning för kvinnlig skönhet, så tror jag, att han egentligen hade bara en passion, men den grundligt, och det var arbetet. Det gjorde ett kostligt intryck att höra honom klaga över att intet blev gjort, då han, man kan säga dag och natt, producerade dikter, avhandlingar och tidningsartiklar, allt i en oavbruten följd, och därtill hade den vanan att med ett slags frenetisk offensivkraft gripa sig an med nya arbeten och då icke skydde någon möda för att från alla sidor tränga in i ämnet. Ett stadsbud skulle neka att bära så många och tunga böcker, som Oscar Levertin knogade hem med från Kungl. biblioteket, och jag minnes huru han på Sturegatan utövade en fullkomlig ekvilibristik för att ej tappa sina kära böcker. Han kunde konsten att i arbetet hålla på länge, då det behövdes, och att genast vara färdig, om så krävdes. Redaktör Tengvall i Svenska Dagbladet sade mig, att Levertin var den bäste tidningsman han råkat, och det också vad fortfärdigheten angick.

Fru Ebba Levertin berättade en gång, att han var så ivrig att använda varje minut till läsning, att då

hon tillsade honom, att middagen var färdig, lade han bort den bok han läste och tog en ny bok, avsedd att läsa i, tills middagen verkligen var färdig och soppan kommit in. På det sättet hade han läst många böcker, som han eljest ej skulle ha hunnit med.

Under början av 90-talet umgicks jag i Oscar Levertins fädernehem på Engelbrektsgatan, där ej minst hans faders gravyrsamling roade mig. Jag märkte för första gången, att Oscar var särskilt intresserad av rokokon, då jag hörde hur gärna han velat ha ett blad, graverat av Marchand efter Fragonard, en gravyr, som jag nyss själv fått genom hans fader. Snett emot på Engelbrektsgatan bodde Levertin själv. Det var vid denna tid ännu egentligen blott det litterära innehållet i konstverken, som intresserade honom. I hans rum funnos ett par bilder jag påminner mig, ett stort kopparstick från 1500-talets mitt, avbildande familjen Fugger, i tysk borgerlig prudentlighet sittande till bords, och en etsning av Georg von Rosen, föreställande Herr Gude Gjeddes predikoresa, som Levertin tyckte gav ett så starkt intryck av storheten i reformationstidens andliga verksamhet under fara, samt ett kopparstick av spanjoren De Molinos, den man, som utgivit en skrift om hur man skulle komma till sinnesfrid med Gud och som, trots påvens belåtenhet med denna, genom jesuiters påverkan fick en undersökningskommission på halsen, vilken dels ur denna skrift och dels ur de 20,000 brev, som

funnos i Molinos ägo, framletade sextioåtta villfarelser. De Molinos avsvor som kyrkans lydige son dessa sina villfarelser och benådades till livstids fängelse. Detta pittoreska religiösa mål hänförde Oscar. Slutligen hängde på en vägg en fotografi efter en måttlig modern tysk konstnärs tavla, framställande Heine och sfinxen, en illustration till de storartade strofer, som förekomma i företalet till tredje upplagan av Heines Buch der Lieder. Skalden skriver om hur marmorbilden, hälften kvinna, hälften lejoninna, blir levande vid ynglingens kyss och om hur han famnas av henne.

»Sie trank mir fast den Odem aus,
und endlich wohllustheischend
umschlang sie mich, meinen armen Leib
mit den Löwentatzen zerfleischend.»

Oscar Levertin hade mycket av Faustlynnet, av det lidelsefulla tillägnandet, av tillbottenträngandet, och den äkta förtvivlan att icke kunna få känna och veta nog.

Das will mir schier das Herz verbrennen.

Men om han sålunda var milsvitt från den Wagnerska själv- och nutidsbelåtenheten över

wie wir es denn zuletzt so herrlich weit gebracht,

så hade han dock icke så litet av en i mitt tycke klädsam, alldeles uppriktig och icke påtagen, nästan Famulus-Wagnerartad beundran och allra högsta högaktning för andras lärdom och t. o. m. för deras lärdomstitlar. Detta ödmjukhetsdrag och denna tro på andras lärdomsauktoritet stack ofta av mot omgiv-

ningens frisinnade och väl oftast omotiverade tvivel på lärdomen, åtminstone då det gällde svenska professorer. Men av den här i Sverige ännu på 1890-talet icke utrotade fördomen mot en som »bara var poet», hade Oscar Levertin intet. Han uttryckte sig till en sådan, både skriftligen och muntligen med sirlig vördsamhet, och man kunde se honom bocka både med ryggen och hjärtat för den allra obetydligaste piccolablåsare i den stora skaldeorkestern. Detta sammanhängde också med hans osvenska brist på avundsjuka och en lika ovanlig som tilltalande förmåga att beundra och att även kunna ge uttryck för denna beundran. Han såg, då han talade om en liten ny dikt eller novellett, lika förtjust ut, som då han betraktade en vacker dam. Men han blev ännu gladare, om skalden fick en akademisk grad och om den vackra damen var friherrinna. Beundrans klangbotten blev då större, historiska toner klingade med, och han tänkte med förtjusning på, hur många små fröknar Bielke och Bonde, eller vad de nu hette, som lett och lyst under fontanger och schäferhattar.

För det historiska kände han mer än för det statliga. En gång, då han och några andra litterära storheter, det var under 1890-talets sista år, träffades i det exklusiva, sällsynt glada och livskraftiga litterära sällskapet U. D. vid ett möte på Stallmästargården, kom den norska frågan på tal. Den norska politiken behandlades med en sådan frånvaro av verklighetssinne och

en sådan obekantskap med de enklaste fakta, att jag tänkte för mig själv det, som Harald Wieselgren brukade säga vid mindre lyckade konversationsinlägg i Idun: »Skål broder, den kunde du inte!» Men jag kommer också ihåg, att jag sade till en bredvidstående: »Oscar är i alla fall den ende av oss här, som efter en veckas studier i norska frågan skulle kunna skriva en sakrik och träffande artikel om svensk-norsk politik.» Han kanske rent av skulle kunnat göra skäl för sitt U. D.-namn — Unge Disraeli.

År 1905 den 7 juni på aftonen träffade jag Oscar Levertin på Hasselbacken. Musiken skulle spela något ur Griegs Per Gynt, men detta nummer blev på begäran av publiken struket. Då jag anmärkte, att detta var en olämplig demonstration, sade Levertin, att han förstod och gillade den, och kom med ett så ivrigt och motiverat utfall mot den svenska mjäkigheten mot Norge, att jag förstod, hur olika han såg läget mot för sex år sedan. Hans svenska förtrytelse var säkert äkta och kanske fotad på säkrare faktiska underlag än den herres, vilken samma kväll, då jag hade kommit tillbaka från hyllningen för konungen på Rosendal, kastade en tändsticksask i huvudet på mig, då jag, som nio gånger rest mig för kungssången, den tionde, när den sjöngs av några osäkra röster, föredrog att i sittande ställning akta konungen och älska fädernes-landet.

Det var under en av dessa dagar Levertin skrev

till Heidenstam, att han »kände sig mera svensk än någonsin i livet förut, men därför också mer bekymrad över bristen på krafter, människor och personligheter», och tillägger, att han tyvärr ej hade anledning »att tala i mångas namn; juden skulle dessutom alltid vara i vägen, och jag skulle ej tillerkännas rätten att tala, hur starkt jag än känner det».

Av 80-talsidéerna, som då det gäller den litterära katekesen han som bekant redan tidigare lämnat, hade han alltid kvar det i min tanke viktigaste: kravet på rättvisa. Men det demokratiska och »folkliga» blev honom mer och mer främmande, liksom också det inom hans forna partivänner intill senaste tider fortsatta ivriga och angelägna underkännandet av de svenska synpunkterna. Han trodde på den ryska faran, och jag påminner mig, att han med förtjusning citerade för mig Tegnérs ord i Kronbruden, vilka skamligt nog då voro en nyhet för mig. Biskopen säger till den med rysk tapperhetsmedalj prydde gamle svenske krigsmannen, som varit med vid Leipzig:

»Tapperhet är mig kär, och dess tecken värderar jag även,
men förlåt mig, min vän, rysk prägel ej passar på svenskt bröst.»
»Prinsen har skaffat mig den.» — »Den är rysk.» — »Men svenskar och ryssar
äro ej fiender mer.» — »Med förlov, de äro och bliva.
Vigarv skiljer dem åt för alltid.»

Bondlandet förstod sig ej Oscar Levertin på, och bondhumorn, som är så omtyckt i Sverige i alla for-

mer, begrep han icke, ej en gång den äkta. En gång hörde han och jag Anna Norrie — det var på ett U. D.-sammanträde — sjunga på sitt dråpliga vis »Lelle Karl-Johan». Levertin vände sig till mig och sade: »Så ohyggligt!»

Han älskade fjällnaturen, i vilken han med sitt svaga bröst dels kände sig andas lättare och dels, när han såg på bergen som stelnade jättelika havsvågor, erfor någon sorts filosofiska Zarathustrakänslor. Då fråga är om Zarathustra, minnes jag att 1892 Levertin var hänfört tacksam åt den örnöverblick den store tyske författaren givit honom, och han skrev förtjust till mig: »Quel gredin, den där Nietzsche!»

Att se Oscar Levertin i en svensk skog gjorde samma burleska intryck som att betrakta en elegant dam, klättrande i träd. Om lantlivet tänkte nog Levertin något i samma väg som hans älskade Bellman, då denne skrev:

»Nog är det roligt på landet då och då,
men att ständigt vara där, det kostar ändå på.»

En gång på en av våra U. D.-fester på Stallmästargården — det var något av de sista åren på 1890-talet — hade med anslutning till att ting brukade hållas på detta ställe en högtidlig stämning uttagits på Verner von Heidenstam, i vilken han anklagades för att ej förstå sig på humor, och många roliga ord fälldes av både åklagare och anklagad. Det hade varit orättvist att beskylla Oscar Levertin för något dylikt.

Visserligen begrep han ej, eller stöttes han som nyss sades av bondhumor, men sällan har jag hört någon skratta mera hjärtligt åt en rolig historia. När han hörde en lyckad dylik, liknade han det porträtt Eva Bonnier gjort av honom. Kvickheten, särskilt då den var galliskt formad, njöt han av, men hans konversation, omväxlande, aldrig krystad, aldrig viktigt överlägsen, övergående ej sällan i ett melankoliskt klagande och lätt tankspritt »ja, ja, kära du», sökte ej efter lustigheter. När han blev ond, vilket sällan hände men som roade mig ofantligt då det skedde, fick rösten en manlig och djup klang, och skarpa kvickheter haglade mot antagonisten. Han hörde ingalunda till den milde Melanchtons sort, som lät udda vara jämnt för den kära fridens skull, utan han kastade sig med mod och lågande offensivlust i den polemik, som han ansåg nödvändig.

Efter det han hade brutit en eller ett par lansar med sin vän professor Schück till Gustav III:s ära, njöt han, berättade han för mig, mycket av försoningen och den middag, där detta skedde. Schück tog emot honom på restaurangen med utbredda armar och orden: »Adorable ennemi.» Denna äkta rokokohälsning ökade om möjligt hans beundran för den lärde vännen och tillfällige motståndaren.

Professor C. R. Nyblom hade bland sina många förtjänster även den vackra egenskapen att med vehemens erkänna sig ha haft orätt, då han ansåg sig

hava haft det. Då jag en gång talade med honom om Levertin, erkände han sig alldeles hava underskattat honom i början av hans framträdande och uttryckte i vältaliga ord och med den rörande entusiasm, som utmärkte professor Nyblom, då han talade om något han tyckte om, sin beundran för den då nya boken om Johan Wellander. »Den där Levertin kan ju allt», sade han, »och nu har han i inledningskapitlet till Wellander skrivit det bästa om svenskt skolväsende på 1700-talet.» Den är också dråplig, denna skildring av 1700-talets svenska skola, där den störste kännare vårt land ägt av detta århundrade i detalj skildrar t. o. m. läroböckerna och tacksamt småler åt den barnkäre biskop Jesper Svedbergs Ludus literarius Minor, mindre scholebok för unge scholepiltar, och dess ordstäv, såsom »Thet är bättre reta en hund än en kiärring», något som pojkarna säkert uppskattade, och »The som skiöta älskog äro galne», vars sanningshalt O. L. troligtvis bättre än gossarna förstod.

Som ett bevis på med vilken iver Levertin letade efter allt, som hörde till svensk kulturhistoria, kan nämnas, att jag påminner mig, hur han på Kungl. biblioteket visade mig några handlingar från Versailles' slottsbyggnadshistoria, där han hade den belåtenheten att i ett par räkningar hitta namnen på några svenska arbetare, vilka hjälpt till vid taktäckandet.

Vid en fest till firande av hans föreläsningsverk-

samhet som professor vid Stockholms högskola höll Levertin ett tal, i vilket det då föreföll mig som om han utsade mycket av sitt innersta. Han beskrev med den högtidliga, entoniga och något frånvarande röst han använde vid sina föreläsningar, hur studierna och samvaron med de stora döda och förgångna tider hade minst samma verklighet som den rastlösa ävlan på gator och kontor. Det fanns ej i hans tal — och det fanns där aldrig — ett spår av sentimentalitet, men en sorts, om uttrycket tillåtes, vetenskaplig fromhet och helgd. Detta främlingsdrag i tiden var, förefaller det mig, ett karakteristikon för Levertin, och den fordran på åtminstone företrädesrätt till skildrandet av det samtida i dikt och konst, som 1880-talet hävdade, fick så småningom i honom en motståndare. Hans uppsats »Ett par aforismer om historisk diktning», publicerad i Ord och Bild 1906, utgör hans sista ord i den frågan. Många gånger ha vi resonerat om detta, men det var som han ej ville förstå det mervärde, ej bara då det gäller yttre utan också då fråga är om inre fakticitet, en samtida skildring har gent emot en historisk, naturligtvis under förutsättning, att en lika stor skald eller målare skapar dikten eller konstverket.

Vid ett av de långa samtal, som i hans gästfria och trevliga hem fördes om detta, sade han en gång: »Ja, men du har ju intresse för det historiska; du gav ju nyss ut en kulturhistorisk bilderbok.» Något

häpen över logiken i dessa ord, svarade jag: »Det är bland annat därför att jag tycker, att de bästa historiemålningarna göras av samtida, som jag ville ge ut en serie avbildningar av äkta, d. v. s. av samtida historiemålningar.» Han liksom icke kunde eller kanske snarare icke ville fatta, att Menzels tavlor från Fredrik II:s hov ej kunna ha samma autentiska tidsdoft som de som han målade av Wilhelm I:s fester och mottagningar, eller att Nicolas Lafrensen d. y:s vackra men historiskt alldeles falska skildringar från drottning Kristinas hov skulle kunna ha samma äkthetsvärde då det gäller det rent konstnärliga, som samme målares av ingen bättre än Levertin uppskattade interiörer från 1780-talet. Vår tids behov och rätt till att bli tolkad och nobiliserad genom konsten förstod han ej, men hade, bara han kommit på ett par decenniers avstånd, förmågan att se verkligheten i historisk ton. Den mystiska blandning av nära och dock fjärran, av »so fremd und doch so wohlbekannt», som Heine säger, då det gäller t. ex. den egna barndomen, den förstod hans subtila moderna ande i grunden. Den har något av lockande verkligt och dock overkligt, som blandningen mellan dagsljuset och konstljuset, skymningens strid med tända lyktor, middagsbordet med strålande ljus och dagen dröjande utanför; en stämning, som grevinnan Potocka påpekade att visserligen Napoleon älskade men som empiren eljes avskydde, skildrades med förkärlek av

80-talets och 90-talets skalder och målare och var nog också den ton, i vilken Levertin såg den närmaste verkligheten.

Per Hallström omtalar — och det har med skäl ofta påpekats — ett drag av Oscar Levertin, då han berättade, hur han glömt sig kvar vid sitt arbetsbord en hel vårnatt och vid morgonen väcktes ur sina tankar av gökrop, som hördes från de nylövade skogarna omkring Ladugårdsgärdet och som nådde fram likt en trolsk ton ur naturens eget bröst, mitt emellan dröm och verklighet, träffande skaldens och tänkarens öra i hans arbetsrum vid Karlaplan.

Det var gripande att se och höra honom, då han togs av en mäktig känsla. Jag minnes hans ansiktes uttryck av bitter smärta, då han stod vid sin gamle faders grav. Högtidlig såg han också ut, då han en gång för mig läste upp Alfred de Vignys Moïse och framhöll orden »Ma tête trop lourde pour un sein». Detta, att patriarken-siarens huvud var för tungt för en kvinnas barm, det grep denne äkta siare och skald med hans starka kvinnobeundran och hans ensamhetskänsla. Vilket icke hindrar, att jag en vinterdag 1899 såg honom tillsammans med den vackra dam, som blev hans maka på våren samma år, studerande Klingers Brahmsfantasi i Nationalmusei gravyrsal och då fick ett starkt intryck av att han även väl begrep glädjen av att erfara oändlighetskänslor på tumanhand.

Det säges av somliga, att en författare ger sig i sitt verk och att hans person ej rör allmänheten. I så fall är jag tacksam, att ehuru ej bland hans allra närmaste vänner dock ha fått utom intrycken av hans sällsynt rika arbete också med vännens rätt höra på och skåda ansikte mot ansikte under flera decennier en av de verkligt stora människorna, en som kunde arbeta mer och känna djupare än någon annan jag känt, en som både ödmjuk och självmedveten aldrig kunde få veta nog och som blev större och värdefullare år från år, därför att han hade den lyckan och förmågan att för varje år mer och mer bli sig själv.

ALF WALLANDER.

I alla länder finnes ett stort parti, vilket betecknas med »de missnöjde», de som ej äro nöjda, om ej något är på tok, och som få en förargelse till, då det de anmärkt på blir avhjälpt. Till det partiet hörde ej Alf Wallander. Aldrig har jag mött någon, som till den grad som han trivdes på denna jord.

Vissa människor ha någon sorts nervös arbetsiver, som ger både dem och omgivningen föga hugnad. Wallander hade nog nerver, så stor och stark han var, men både i arbetet och i vänners lag kastade han sig in med något av triumf, som i bägge fallen framkallade de känslor av ovärderligt krafttillskott, som då friska segervissa trupper under pågående drabbning hasta de sina till förstärkning. Med högburet huvud skyndade han fram, och redan innan man såg det breda bröstet i dörren, hördes hans glada stridsrop i trappan.

Wallander var Stockholmspojke, född den 11 oktober 1862 i sin faders hus vid Lästmakaregatan.

Alf Wallander föddes i Stockholm den 11 okt. 1862 och dog där den 29 sept. 1914.

Han hade det ganska strävsamt med högtläsning ur Thiers' Napoleons historia för sin fordrande fader och avundades säkert pappans häst, som både fick och kunde äta plättar och dricka punsch. Dessa genomsvenska men för en häst sällsynta sällskapstalanger slogo livligt an på Karl XV, som förgäves sökte förvärva djuret. Alf fick i stället knoga i slöjdskolan redan som femtonårig, och under den period (1880—1885), då det jäste i den svenska konstnärsungdomen som varken förr eller senare, studerade han i Konstakademien, där »fabror Wille», Vingåkersflickornas och vaktparadens målare, var professor. Wallanders far var arkitekt, och med arkitektplaner hade både hans bror Wilhelm och hans son Alf börjat, och den senare hade fått den praktiska läggning, som hör tillsammans med den nyttigaste av alla konster, och ärvde dessutom i sidarv från farbrodern den överallt och ej minst i Sverige högt skattade egenskapen att vara »trevlig». För den unge Alf var dock »Villervallan», som den glade farbrodern kallades på grund av sin förmåga att på ett kostligt sätt trassla bort »väva vadmal» och »françaiser», ej alltid lika älskvärd, och när opponenterna på den ryktbara utställningen hösten 1885 inledde sin katalog med en av Carl Larsson utförd karikatyr över huru S:t Göran räddar den ofria svenska konsten och Alf var med bland »de unga lymlarna», då tog det »hus i helsike» för den oppositionelle pastellmålaren hos den uppretade far-

ALF WALLANDER.
Målning av Oscar Björck 1893. Hos Fru Gerda Wallander.

brodern, för vilken Alf, hur morsk han än var, dock efter vad han sade mig hade en mycket stor respekt.

Wallander kunde, känslomänniska som han var, bli ganska grundligt stött, men hade lyckligtvis också en sund förmåga att skaka av sig ledsamheter och tröstade sig över denna lilla familjetvist genom att resa till Paris och gifta sig med sin glada, vackra kusin Gerda. De fyra åren i Paris voro fyllda av arbete, framgång och gott humör, och ehuru ej minst det senare icke saknades under återstoden av hans liv, kunde han för en eller två sekunder bli vemodig, då han tänkte på hur bra han haft det, om man frånräknar penningtillgången i Paris under 1880-talets slut, då det ibland var så pass bistert, att han fick gå ner till Seinekajen för att själv sälja en eller annan tavla. Men dessemellan var det fest, och det grundligt. Under denna tid målade han pasteller. Vid världsutställningen 1889 hade gamle Meissonnier blivit så slagen av Wallanders »Tiggare», nu i Göteborgs museum, att han utverkade en extra första medalj för att belöna den.

På Konstnärsförbundets utställning i Stockholm 1890, då Carl Larsson utställde sin färgstrålande triptyk »Renässans, Rokoko och Nutida konst», där särskilt den sista stora bilden, med dess utsikt över Seine och det halvfärdiga Eiffeltornet i den kritstoftfyllda Parisatmosfären, med den eldröda kaktusen och de på en gång fantasifyllda och realistiskt bril-

jant målade figurerna, med det begynnande sökandet efter monumentalitet gav en sammanfattning av 1880-talskonsten, på den utställningen hade Wallander sju pasteller, verklighetsskildringar, av vilka flera hade ett liv och en friskhet, som väckte förtjusning.

Under de följande åren bodde Wallander på Storgatan 32, där han gladde sig åt sonen Svens tillkomst och väl egentligen mest oroade sig åt det gamla trevliga Lagårdslandets omvandlingsprocess till tråkigt grosshandlar-Östermalm. Denna process följde han senare från sitt trevliga konstnärshem i Linnégatan 32, där jag gjorde hans bekantskap.

Av de pastellmålningar, som under 1890-talet tillkommo, märkes den på en risknippa knogande gubben (1890) och »Fågelhandlare» (1893, i Nationalmuseum). Den senare är särskilt lyckad i färgen, och detsamma gäller ännu mer om den stämningsfulla målningen (1895) av den gamla herrgården Öråker i Uppland. Denna är en oljemålning, och i samma teknik har Wallander utfört den i mitt tycke bästa av alla sina målningar, porträttet av svärmodern, en ståtlig, svartklädd gammal dam med en violett svärdslilja, det hela målat med en bredd och en nobless, som gör denna bild av fru Wallander, född Hübner, till höjdpunkten av hans produktion som målare.

Men Wallander själv var ej riktigt nöjd. Han gladde sig åt sina framgångar men sökte efter områden, där både hans konstnärliga och hans praktiska

läggning kunde bli till nytta. Han fann vad han ville, och tack vare sin järnenergi lyckades han 1896 skaffa sig plats som konstnärligt biträde på Rörstrand och så småningom också bli ledare av det företag, som har det i vårt jäktande Stockholm något tidsödande namnet »Nya aktiebolaget Svensk konstslöjdutställning, S. Giöbel». Att detta egentligen borde hetat »Wallanders» förstod man snart. Jag vet ej, om det fordrades mera arbete att få ihop aktiekapitalet eller att rita möbler och gobelänger eller att hålla det hela gående, men jag minnes, hur mimiskt och ofantligt kostligt han framställde sin häpna förtjusning, då en mycket rik, för sin storartade frikostighet och älskvärdhet känd fru tecknade ett betydande antal aktier. Fasande vid tanken att hon skulle kunna ändra sig, innan hon skrivit på, räckte han henne förbindligt darrande pennskaftet med den lyckliga påföljd han var van vid. Det aristoteliska ordet, att naturen vill bli hjälpt på traven, gäller också om lyckan. Ihärdig uppvaktning vill lyckan helst ha.

Wallander hade en sund, i bästa mening borgerlig och bra litet konstnärlig instinkt: han hade nämligen en verklig fasa för att något skulle förfaras och hade med förargelse sett hur litet nytta gjordes med de rätt betydande medel, varöver Konstföreningen förfogade. På Birger Mörners förslag samlades då några beslutsamma män, bland dem Wallander, i februari 1897. Vi svuro en Rütli-ed att infinna oss på det i

paradisisk frid pågående årsmötet i Konstföreningen och att till styrelse- och inköpsnämnd välja endast »rättänkande». Det lyckades fullkomligt, och ett storartat inköp skedde på 1897 års konstutställning. Men nästa år blev det ny statskupp. General O. Björnstjerna hade anmodat alla konstintresserade militärer inom garnisonen att infinna sig, och mängden var lika glädjande för konstintresset som nedslående för oss. Alla de förra gången valda utom Wallander blevo utvoterade. Det är ett bevis på Alf Wallanders seghet, att han i tio år framhärdade bland konstnärligt oliktänkande, ända till dess han lyckades samla sina skaror ännu en gång och slutligen som intendent fick tillfälle att göra sitt konstintresse och sin energi fruktbärande efter ett decenniums väntan.

Den' rörelse för konstindustriens förnyelse, som först i England, så i Tyskland och, vad det textila beträffar, särskilt tidigt gjorde sig gällande även i Sverige — där redan 1874 Handarbetets vänner bildats — hade omkring 1890 visat sig inom keramiken i Danmark. I stället för att kopiera de gamla formerna hade Den Kongelige Porcelænsfabrik låtit konstnärer göra nya modeller, och över hela världen prisades med rätta de med underglasyrmålning utförda, i blekblå och blekgröna färger mot bländande vit bakgrund dekorerade porslinsföremålen. Wallanders svåra uppgift blev nu att på Rörstrand införa konstnärliga nyheter. Utom de konstnärliga egenskaperna

fordrades det den smidighet och den sega ihärdighet, som vi hoppas våra diplomater besitta. Wallander var emellertid en sökande och prövande ande, hantverksskickligheten hade han i blodet, och fliten för att lära sig det tekniska saknades ej, och snart lade man på utställningar, först på den 1897 i Stockholm, märke till att Rörstrand, vars utmärkta porslinsmassa välvilliga kritici nödsakades att uteslutande dröja vid, också börjat vackert forma massan. Till en början utfördes dessa porslinsföremål mera naturalistiskt, men så småningom mognade de dekorativa synpunkterna. Nymfer, fauner, vindruvor, delfiner och sjöjungfrur, allt frodigt och livssvällande, slöto sig mer eller mindre intimt — bättre ju intimare — till kärlens grundformer, och Alf Wallander står som den fantasirikaste av keramikens förnyare i Sverige.

Som möbelritare höll han sig helst till klara, ej tillkrånglade former och hade särskild förkärlek för ljusbetsad björk, som ger en sådan känsla av svenskhet och förfining åt de däri arbetade föremålen. Hans äkta konstnärsande visade sig även däri, att han aldrig slog sig till ro utan alltid ville utveckla och fullkomna sig. Högst nådde han måhända i sina vävda tapeter, där han strävade efter att nå den textila ytkaraktär, som var utmärkande för 1400-talets mästerverk. Hur vacker än hans »Jungfru Maria» och särskilt hans sista väggbonad »Sankt Göran och draken» är, tror jag dock, att hans konstnärslynne bäst

kommit fram i de verdurer, där han lät metallgröna påfåglar eller gula och röda guldfasaner stiliserat kråma sig i den yppiga grönskan. Det skulle ha glatt honom, sade han, om han fått se dessa väggbonader infällda i några slottsalars vita väggar, i ett rum med några få förgyllda möbler, där vackra ljusklädda damer drucke te ur fullt tillfredsställande tekoppar.

Alf Wallander hörde till dem, som kunde av hjärtat beundra andra konstnärer. Han njöt med hela sin varelse, då han förmådde någon av våra bästa konstnärer att utställa i Konstföreningen och underkastade sig en otrolig möda för att få dem dit. I nödfall tog han tavlan med sig i sin droskbil, och jag minnes särskilt en gång, då det gällde Liljefors, hur Wallander, orolig att konstnären skulle ångra sig, försiktigtvis tog med rävtavlan i järnvägskupén. Det fanns hos honom den hjärtligaste välvilja för de unga och de yngsta, vilka med sina »påbredda smörgåsar», som han kallade de modernaste tavlorna, besökte honom på mornarna i Konstföreningen för att sälja sina snedögda och snedmynta flickansikten eller sina trekantiga äpplen. Han försökte alltid se så mycket som möjligt i dem, och jag har sällan råkat någon så alldeles fri från partisinne. Ännu på dödsbädden hade han det varmaste intresse för artistynglingarnas Parisbrev till honom.

I sex år (1905—1911) bodde Wallander i Stock-

sund i sitt vackra, av Ragnar Östberg byggda hem. Den trevliga Gärdsgården var ett äkta konstnärshem, prytt med värdfolkets händers verk och med vänners tavlor på väggarna och deras böcker på bokhyllan, där särskilt vännen von Heidenstams dedikationsexemplar voro föremål för värdens stolthet. Alla hans vänner gingo dit, säkra på att bli mottagna med översvallande gästfrihet, vissa på att återstoden av dagen och en god del av natten skulle bli glad. Men hur bra det var ute på Gärdsgården, för den rastlöst verksamme mannen blev det till slut omöjligt att flera gånger om dagen fara ut och in, om också dessa hans resor voro fest för hans vänner bland de medresande och förkortades genom en oförbrännelig skämtsamhet och dråpligt berättade historier. Inkommen till staden skyndade han till sina många göromål. Wallander hörde till den rätta sortens arbetare, som med nöje ta på sig besvär, ej skjuta upp, hugga i med kraft och gott humör och därför också bli färdiga i tid. Däremot var han aldrig arbetsstånkare, om ordet tillåtes.

Jag vet ej hur han var som lärare — ty han var det också — i Tekniska skolan, men jag har anledning tro, att ungdomen kände, att här fanns en kraft, som brutit väg för dem och för vilken ordet »konsten ut i livet» ej var en affärssak utan något, åt vilket deras lärare ägnat både hjärta och hand.

Alf Wallander var av ett manligt temperament. Det utgick kraft ur honom, full av arbetsglädje och

humor som han var. Därför var han en av de få lyckliga, vilkas ankomst i ett sällskap hälsades med jubel. Hans organisatoriska förmåga visade sig också därigenom, att han ville organisera glädjen, och säkert är att mången fest ej blivit så fulltonig, om han icke i förväg knogat med överraskningar och roligheter. Själv var han emellertid den största roligheten.

Men han skulle ej varit konstnär, om han ej ibland hade haft sina stunder av misströstan och ångest, då han tvivlade på att ha gjort något av värde.

Hans stolthet förbjöd honom dock att visa någon oro eller ens något missmod. Han talade gärna, men ogärna om sig själv. Han talade ej ens med sina närmaste vänner om sin smärta. Varken mödan eller glädjen ville han vända sig från ens i det allra sista. Utställningsfrågor i Konstföreningen, som i många fall kunna få rätt konstintresserade att gäspa, tog han med största grundlighet ännu på dödsbädden. Med slocknad röst men med ett belåtet leende antydde han till några av sina bästa vänner, att det skulle vara roligt att få vara tillsammans och ha litet trevligt. I sängen fick han lust att måla och utförde en ypperlig akvarell med pupurröda pioner som en sista hyllning åt det »härliga liv, som han måste lämna».

Alf Wallander älskade livet i stort och smått, arbetet, skönheten och nöjet. För många år sedan (1901) gjorde vår vänkrets en färd runt Södertörn. En tidig morgon, då havet låg blått och spegelblankt i

ALF WALLANDER.
Efter porträtt 1912.

solskenet, hoppade Wallander ut i vattnet från en slät klipphäll. Från den lilla ångbåten hördes klirrandet av koppar och glas, som ordnades till frukosten. Då dök hans stora, skrattande, skäggiga ansikte upp över ytan, en krans av drypande tång låg på hans huvud. Han var som en av dessa vänliga, av livslust frustande tritoner, som han så ofta modellerat, och jag fick den starkaste känsla av min väns omättliga livstörst.

Nu finnes han ej mer på den gröna jordens yta, men han levde glad och nyttig, så länge han levde, och i mitt och de andra vännernas hjärtan skall han fortfarande leva i glatt och innerligt tacksamt minne.

GUSTAF STRIDSBERG.

»Stridsberg var liten och klen till växten. — Vad han en gång hört eller läst glömde han aldrig, utan det strömmade till när som helst det behövdes att belysa hans ämne eller att giva omväxling och färg åt dess behandling. — Han kunde när som helst slå upp i sitt minne och läsa därur som ur en skriven kommentar.» Dessa ord äro den gamle professor Anders Rydelius' om professorn i Lund Haqvin Stridsberg, död 1718. Och bra lika är tvåhundra år senare hans släkting Gustaf Stridsberg.

Gustaf Stridsberg är ett bevis på andens seger över materien. Kroppsligen försvagad genom en under barndomen tidvis förlamande sjukdom, blev han krokryggig, sned och vind till det yttre, till det inre raklinig och begåvad med en vitalitet, ett mod och en andlig spänstighet, som driver all trötthet och svaghet på flykten.

Gustaf Stridsberg har alltid varit mycket svag, men han är dock en av de starkaste människor jag råkat.

Gustaf Stridsberg är född i Uppsala den 5 juli 1877.

Fyrahundra år efter det Sten Sture den äldre grundat Uppsala universitet och tätt invid Heliga Trefaldighets kyrka, där helge Erik konung åhörde högmässan strax innan han dödades av Magnus Henriksson, föddes den 5 juli 1877 i Uppsala Gustaf Stridsberg. Hade svearnas stora tempel vid Gamla Uppsala — helst orestaurerat — stått kvar, borde vid detta tillfälle golvtiljan ha knarrat och ett sakta klingande ljud också bort höras från S:t Eriks silverskrin bakom högaltaret i Uppsala domkyrka.

Redan några månader gammal flyttades barnet till Stockholm. Också här levde Gustaf Stridsberg på historisk mark, i Klara gamla skolas hus invid Bellmans grav. Hans fader var den mycket begåvade läroverksadjunkten Olof Arvid Stridsberg, vars förträffliga lilla bok »En gammal stockholmares hågkomster från stad och skola» med sin starka uppfattning av den viktiga kulturdetaljen och sin då ovanliga känsla för arkitektoniska stämningsvärden och ej minst genom sin stil är ett litet mästerverk. Var fadern en på en gång mycket sträng och djupt känslig, inbunden natur, härstammande från en ursprungligen hälsingeprästsläkt med namnet Stridsberg efter Spånga kyrkas gamla prästgård Stridsberga, så var modern, Maria Wahlström, också hon alldeles ovanligt begåvad, fylld av den livlighet i sinnet, den intellektuella vivacitet, som ej är svår att förklara, då man vet att hon tillhör en gammal värmländsk brukssläkt med vallonskt

inslag. Från hennes fader, fil. doktor Jonas Gustaf Wahlström, känd för sin stora mångsidiga lärdom, ärvde Gustaf troligen sitt tekniska intresse och fick kanske också därifrån sin eljes svårförklarliga medfödda lust för sjöväsendet. Doktor Wahlström var den, som ivrade för införandet av järnfartyg i svenska flottan.

Gustaf var ett litet brådmoget barn. Då han med sin vän Ivan Bodstedt, son till min gamle lärare i tyska och engelska i Norra latin, lekte att lägga ner rör, urplockade ur fönsterjalusier, varnade han förnumstigt för att lägga dem för nära Klara skola för att ej skada murarna, och något år efteråt, vid sju års ålder, läste han med stort intresse Statistisk redogörelse för Stockholm och studerade där särskilt gatuarbetena, ständigt jämförande med Bromans karta. Omständigheterna gjorde, att han ej blev någon framstående skolpojke, ty han hann knappast vara i skola. Efter några korta studier i »Sjöbergs» 1883—1884 träffades han nämligen av den sjukdom, som tvang honom att ligga till sängs i järnställning under åratal. Han blev frisk först 1889. Men världen kom genom böcker till honom i sängen, och han sög i sig trycksvärtan som ett gott plumppapper bläck. Jag tycker mig se, vad den snälle doktor Werner, som var vår familjs husläkare liksom han var det i den Stridsbergska, gjorde för min, då den nioårige Gustaf allvarligt frågade honom, om han ansåg att egyptierna

haft en utåtvänd eller inåtvänd kultur. Den lilla sjuklingens egen kultur var i hög grad utåtvänd. Två saker roade honom alldeles särskilt: maskinlära och segling. Om den förra läste han i Uppfinningarnas bok, och allt av skeppsbyggnad och navigationsteknik, som fanns i Tidning för idrott, slukade han, där han låg i sin säng, liksom en Samuel Ödmann på sitt genom decennier räckande sjukläger översatte och förbättrade resebeskrivningar från Arabien. Detta drag, att läsa om det mest fjärrliggande, att veta allt om Dalai Lhama och Lhassa utan att ens vilja se Asien, att känna de mest intima och mest nationella detaljer i det engelska livet utan att ha lust att resa till London, är en av Stridsbergs talrika egendomligheter. Till en viss grad utgör dock seglingen ett undantag, ty hans livliga teoretiska intresse — han läser sjökort från Island och jämför dem med gamla medeltida portolaner och kartor och känner väl seglationssvårigheterna vid Orkneyöarna — motsvaras här av ett praktiskt, och han erfar den livligaste glädje över att själv vara ombord på en segelbåt och känna till den utan och innan.

Jag har sett få människor, som haft Stridsbergs förmåga att suga musten ur en illustration. Han kan efter åratal beskriva varje detalj och berätta om vad som ligger till höger eller vänster om mittlinjen. Ej alldeles utan fog säger man, att många damer ej komma sig för att läsa underskriften på en bild utan fråga hellre: Vad föreställer det här? Ej så Strids-

Climbing in the Alps, som han också med entusiasm låg i sin säng och läste. En gemensam vän hade vi båda utan att känna varandra i bibliotekarien August Ahlstrand, den lille allt efter personen ytterligt välvillige eller mycket beske bibliotekstomten, vilken, som han sade, lät Gustaf »beta» i Vetenskapsakademiens biblioteks samling av resebeskrivningar.

Liksom araberna ännu och som förr i världen judarna med stolthet fröjda sig vid åhörandet av uppläsning av släkttavlor på heliga män, så öppnade sig nya lockande perspektiv för den lille elvaåringen, då han fick fatt i 1888 års nyutkomna accessionskatalog för de offentliga biblioteken. Ingen ända är på att skriva böcker, tänkte han, men ej som Predikaren med sorg, utan med en lustbetonad suck.

Sina starkaste naturintryck fick han från Siarö, norr om Ljusterö i Norra skärgården, dit han flyttade sommaren 1892 och tillsammans med en mycket kär äldre vän, stationsinspektoren vid Södra stationen Carl Bratt, seglade och läste Bellman.

Somliga påstå, att det är skolan, som tar ur ungdomen begäret att veta. Man skulle så att säga bli vaccinerad mot Faustlynnet genom de högre allmänna läroverken. Stridsberg var såsom icke skolpojke alldeles befriad från den avtrubbning i intresset skolan ej sällan medför. För professor Pontus Henriques tog ynglingen undervisning i perspektivlära och blev så säker i ämnet, att han till och med kunde ge lektioner

GUSTAF STRIDSBERG.
Granithuvud av Milles 1910. Nationalmuseum.

åt den egendomlige konstadepten Martin Aronsson Liljegral, hur perspektivet skulle uppfattas. Hur det *historiska* perspektivet tog sig ut visste Stridsberg bättre än mången professor.

Den unge lärde hade minst sagt »sinne för läsning» och det av den mest intensiva och mest omfattande art. Han uppger själv, att Punch och Times, lord Acton och Clausewitz, de intimare sidorna hos Renan, Julius Stindes Die Familie Buchholz och Anatole Frances underbart välformade och djupsinniga litteraturartiklar, samlade i de fyra volymerna La vie littéraire, samt ej minst Trevelyans biografi av Macaulay på olika sätt gav honom bestående intryck. För ordnat arbete var han emellertid ej lika livad. Han fick dock hjälpa doktor G. Berghman vid uppställandet av dennes berömda Elzevier-samling, nu i Kungl. biblioteket. Doktor Berghman, träffad av en obotlig lamhet, sökte i sin rullstol att med det intensivaste intellektuella arbete och den starkaste samlarmani fylla sitt liv, och han genomläste hela Revue des deux mondes och fick den idén att grundligt studera de typografiska smådetaljer, varigenom han skapade metoden att skilja falska och äkta Elzevier-tryck, dessa små överlägset elegant utförda böcker, som utgåvos vid 1500-talets slut och under 1600-talets förra hälft från de världsbekanta holländska boktryckarfirmorna.

Då Gustaf Stridsberg arbetade med Berghman eller deltog i de ensliga middagar, där den lärde medicine

doktorn med den allra friskaste aptit tillgodogjorde sig såväl det materiella som det intellektuella, lärde han sig av den boksynte mannen mycket om det rent typografiska. Det var betecknande för Berghmans målmedvetna behov av andlig gymnastik, att då han »kunde» Elzeviererna, lät han Stridsberg undervisa sig i algebra.

Det var genom den på olika områden högtbildade doktor Axel Raphael, en »Privatgelehrten» av sällsynt typ i vårt land, Gustaf Stridsberg kom in i Svenska Dagbladet. Måhända har den välvillige polyhistorn vid läsandet av Stridsbergs artiklar tänkt på svårigheten även för den lärdaste att beräkna en människas utvecklingskurva. Ty troligen har ej hönans häpnad för den av henne utkläckta ankungens intresse för sjöväsendet varit större än den doktor Raphael bör ha erfarit inför en person, som slutligen snart sagt endast överensstämde med honom i en sak, i vördnad för vetenskapen. Det var år 1901 Stridsberg fick in sin första artikel i Svenska Dagbladet. Den handlade om Kiplings Kim.

Så gott som under dygnets alla timmar har jag varit uppe i det rum, som av många svenskar kanske anses som vilddjurets håla, där man på botten av en meterhög anhopning av Times, Le Temps, Folkets Dagblad, Stormklockan, men mest Times, upptäcker hans lilla kantiga pincenéprydda anlete. På bokhyllorna ser man de blågröna massiva delarna av de engelska parla-

mentsförhandlingarna, på bordet tre, fyra volymer belysande den vetenskapliga sidan av de aktuella problemen, t. ex. uppgifter om svarta listor på Göteborgsköpmän, som handlat med Englands fiende fransmännen för litet mer än hundra år sedan, på väggarna engelska sjökort. En natt hörde jag en kraftig stämma ropa: »Stridsberg, var är Dalai Lhama nu?» och från hålan ljöd hans skarpa röst: »Dalai Lhama lämnade i tisdags Peking.»

Han har intresse för allt utom för musik och ryska romaner. Trots hans kunskaper i naturvetenskaperna är dock den världsvy, som företrädes av dem han kallar »naturbullar», honom särskilt osympatisk, och man behöver icke vara vidare humanist för att förstå, hur han skall stötas av matematikernas oupphörliga felräkningar på det andliga området.

År 1904 mötte jag en gång på Riddarhustorget Gustaf Stridsberg tillsammans med den unge arkitekten Elis Benckert, som sedan skulle komma att göra en så betydande insats i svensk möbelkonst. Vi följdes åt upp på mitt arbetsrum. Jag var då sysselsatt med utarbetandet av en kulturhistorisk bilderbok och blev slagen av den sakkännedom, med vilken Stridsberg yttrade sig såväl om gotiska initialer som om krinolinbärande skönheter. Ungefär ett år efteråt, då jag tryckte anmärkningarna och noterna, fick jag den allra värdefullaste hjälp av min lärde vän, som har en lidelsefull kärlek för noter i allmänhet, mest natur-

ligtvis på nedre delen av sidan, men också en ganska stark känsla för dem som äro sammanförda i slutet av boken.

Det var på Frisinnade klubben, vilken då hade sina lokaler i det till Grand hôtel hörande Bolinderska huset, vi egentligen ha blivit bekanta. På måndagskvällarna brukade en ganska brokig samling av personer träffas och ha en animerad pratstund. Där voro bland andra professorerna Ivar Bendixson och Wilhelm Leche, doktor Anton Nyström, bokförläggare Karl-Otto Bonnier, doktor Raphael, Richard Bergh och Georg Pauli, häradshövding Erik Berglund, svedenborgarpastorn Björck och mina närmaste vänner advokaten Tom Forssner och doktor Halvar Lagerqvist samt den danskfödde bokförläggaren Henrik Koppel. Här dök slutligen också Gustaf Stridsberg upp och åhörde våra samtal med det skeptiska leende, som gjorde att vi trodde den ständigt i svart långrock och mycket hög väst klädde, icke vidare adonis- eller atletformade unge mannen vara elak. Nå, detta var inte vårt enda misstag. Vi lyssnade slutligen med större och större intresse till hans något docerande, med fakta och citat späckade anföranden, som rörde sig bland annat om japansk och tibetansk politik, om Axel Oxenstierna och Karl Staaff med större sympatier för den förstnämnde, och ej minst om engelsk parlamentarism. Vi, som förut hade häpnat åt professor Gustaf Kobbs enastående kunskaper i detta senare ämne, vilket ej

uteslöt, att den lärde matematikern icke blott var slängd på Ludvig XV:s älskarinnor, vilka ingalunda som den ytlige betraktaren kan tro, inskränka sig till Pompadour och Dubarry, utan även trots sin utpräglade antimilitarism kunde strategiskt redogöra för alla världshistoriska slag, för Scipios seger vid Zama likasåväl som Napoleon III:s vid Solferino, märkte nu med förtjusning, att han i Stridsberg fått en värdig motståndare, som bollade med billar som en jonglör och gnuggade sina magra händer vid blotta tanken på parlamentets tryckta förhandlingar. Stridsberg uttalade namnet Hansard, denne utgivare av det engelska parlamentstrycket, med något av triumf och vällust i förening.

Många av oss, ej minst jag själv, retades åt hans hänsynslösa anglofili, och jag minns en gång, då jag, i allmänhet ganska litet hemma in anglicis, med en viss självbelåtenhet framhöll, att Matthew Arnold, så stor engelsman han var, dock hade gycklat med dem av sina landsmän, som ansågo decimalsystemet mindre praktiskt än de engelska krångligheterna. Jag fick Stridsberg emot mig, och han påstod, att pence-, shilling- och pound-systemet hade mycket, som talade för sig. Jag svarade med Olaus Petri ord: »Djävulen är också gammal, men han är icke dess bättre», och lugn inträdde först, då den av belackarna som »odemokratisk» betecknade ypperliga smörgåsmaten inbars. I åratal hade dessa måndagsaftnars materiella välfägnad

rönt uppmärksamhet, ej minst på grund av det billiga priset, då i följd av ett misstag vid kassan ständigt 30 öre betalades för en 1,50-portion kallt uppskuret. Det blev en fruktansvärd katastrof, när den energiladdade värdinnan upptäckte kassans misstag. För henne blev det en retrospektiv förargelse, för oss konsumenter en tillbakablick av odelad njutning.

Gustaf Stridsberg och några av hans intimare vänner brukade börja dessa måndagar med en middag hos den gästfrie, livligt kulturintresserade, danskfödde bokförläggaren Henrik Koppel. Det var ett fullkomligt symposion, och Strittan, som Gustaf Stridsberg kallades i denna krets, liksom han hette Gucke i de unghögerkretsar, där han förde ett politiskt dubbelliv, påminnande om Stevensons roman »The strange case of Doctor Jekyll and Mr. Hyde», med den olikheten dock att han var hygglig på båda ställena, var en encyklopedi, en Thesaurus omnium scientiarum och uppfriskande för diskussionen på ett sätt, som bidrog att göra dessa ur alla synpunkter angenäma vänfester ofantligt givande.

Urgrunden i Gustaf Stridsberg är känsla för tradition och frihet. Hans inre reser sig vid tanken på onödiga förändringar, och i ett land, där man har så liten vördnad och tacksamhet för vad som varit, där det fanns så liten känsla för formen också hos de allra högsta, så litet begripande av hur viktig själva den yttre symboliska åtbörden är som ett mystiskt men effektivt skydd för det andliga värdet, kan han ofta

få skäl att förarga sig. Det var allt annat än tacksam glädje han erfor, då den ärevördiga och mycket gamla kröningsceremonien av sparsamhetsskäl eller kanske mest av bristande känsla för gammal hävds reala betydelse åsidosattes.

I sammanhang med Oscar II:s begravning föreslog jag, att Gustaf Stridsberg skulle verka för följande plan för ceremonielet. Representanter för de religioner Sverige haft gå före tåget. Före den luterske ärkebiskopen gå katolska präster, före dessa riksantikvarien Hans Hildebrand i mörkblå mantel med guldspänne som Frejpräst, allra först två lappar med björkkvistar, den urgamla trädreligionens representanter. Dessa och Hildebrand stanna framför Riddarholmskyrkan, och med flintkniv blotar Hildebrand den döde drottens gångare. Stridsberg föreföll icke ovillig, men det hela blev tyvärr icke av.

Sveriges kyrka tror jag, skämt åsido, har få ihärdigare försvarare än Gustaf Stridsberg, fast han är en av de sparsammaste kyrkobesökare, som finnas. Och han har mången gång utan den ringaste tillgjordhet — han är alldeles fri från dylik — av hjärtat glatt sig åt, att den svenska kyrkan har förmånen att äga den apostoliska successionen.

Gustaf Stridsberg är det minst åttiotaliska som någonsin förekommit. Han håller först och främst på det gamla svenska lagsamhällets karskhet. I sina artiklar gläder han sig åt att så tydligt som möjligt

framhålla, hur tilltrasslat allting är. Och om man nödgar honom att säga sin definitiva åsikt om hur det bör handlas vid ett visst tillfälle, svarar han liksom biskop Hemming Gad: »I östhan thet man begäradhe i vesthan.» Partibunden eller personhätsk är han däremot ej det allra ringaste. Han kan se och berömma förtjänsterna i liberala lagförslag, erkänna ungsocialistiska berättigade krav och med sublim ro läsa en ärad kollegas personliga förolämpningar, som då han under försvarsdebatten kallades »kronvrak» som ett betydelsefullt argument mot den på grund av sjukdom från krigstjänst befriade, ovanligt manlige och modige kämpen för försvarets stärkande. Att däremot ursäkta en person, som han anser skadlig för staten, han må vara vår störste bankdirektör eller medarbetare i Brand, därför att han är »hygglig och trevlig», det skulle aldrig falla honom in. Är vördnadsvärd tradition och statsraisonen det som sitter längst in i hans innersta substans, så finns det där också ett krav på personlig frihet så stark, att människohjärtats inkonsekvens ännu en gång tydligen framstår. Han stiger upp sent som en societetsdam, som en morgontidnings journalist, och att få tag i honom, sedan han lämnat sin vid sängen stående rikstelefonapparat, är förenat med många svårigheter, ty han haver ingen varaktig stad, till dess han omkring kl. 3 på natten åter är i sängen. Under mellantiden kan han med växlande framgång sökas på fyra à fem telefonnummer. Han kan råkas

STRITTSROPET

LÖRDAGEN DEN 18 APRIL 1914.

Skrifkarlen.

Fritt efter Karlfeldt.

Här rider an en dunderkarl,
med pennan lyft för Vårt Försvar.
Hans vrede inga gränser har,
så länge Staaff finns kvar.

SKÄMTBILD AV GUSTAF STRIDSBERG. FÖRSTA SIDAN AV DEN I ETT NUMMER UTKOMNA SKÄMTTIDNINGEN STRITTSROPET.

Teckning av Knut Stangenberg.

på Stora sällskapet, i Kungl. biblioteket, på sin redaktionslokal, och på alla ställena hanterar han med taskspelarartad färdighet digra luntor samt fyller smala gula pappersremsor med sin rediga, som av en arkitekt ritade skrift. Det är en mäktig insats i svenskt kulturliv han gjort under de nära tjugu år han verkat i Svenska Dagbladet.

Vad han här och i Svensk tidskrift uträttat som svensk kulturkraft är mycket. Han har sina svagheter, främst en viss brist på pregnans i sin stil, hur mustig och alltid fylld av värdefulla uppgifter den än må vara. Hans skriftliga framställning saknar tyvärr allför ofta epigrammatisk udd, ja man har till och med ibland svårt att säga, till vilken ståndpunkt författaren har önskat föra läsaren.

På en åtminstone i fråga om roligheter lysande vänfest, som i april 1914 anordnades för att hylla och skämta med Gustaf Stridsberg vid den tid, då de politiska vågorna gingo särskilt högt under månaderna mellan bondetåget och världskrigets utbrott, utgavs ett ganska skämtladdat tidningsnummer, kallat »Strittsropet». I denna parodiska publikation skrev Ruben G:son Berg med anslutning till Karlfeldtska rytmer dikten »Skrivkarlen» som text till en gammal dalamålning, där Stridsberg förekom till häst, beväpnad med en väldig spruta, en anspelning på Dagens Nyheters uttryck om honom, »Citatsprutan»:

»Han fyller sitt bläckhorn med galla och salt
och skvalt, skvalt, skvalt, den forsar hans spalt.
Knappt hinner den torka, han upprepar allt
ack tusen-, tusenfalt.
Strittan är en rotande man
bland allsköns gammalt gods,
Strittan är en hotande man
och aldrig klen till mods.»

Hans fel som publicist ligger emellertid i mitt tycke ingalunda i att han upprepar. Han följer i stället förtjänstfullt den viktiga maning, med vilken Jules Janin på sin tid kom: »Il faut toujours répéter.» Det är hans fel att sakna positivt program, som är det allvarliga, men detta hör ihop både med hans egen psyke och med konservatismens innersta natur.

På ett lysande sätt har han däremot vid sidan av det rena statsintresset och understrykande av den historiska bakgrunden till alla politiska frågor vältaligt hyllat de mest olikartade former för svenskt kulturarbete och på sitt märgfulla språk uttryckt vårt svenska tack för forntidens och nutidens kulturella och vetenskapliga insatser. En »kulturodlare» som få, för att använda ett ord av hans gamla historielärarinna, har Gustaf Stridsberg varit. Överallt i landet har han funnit tacksamma läsare, som med förtjusning märkt, att han strukit under och fördjupat tacksamhetskänslor, för vilka man önskade finna ett uttryck.

Låt vara att det är jämförelsevis onödigt att göra källforskningar för varje tretummare, som skrives i en tidning. Säkert är dock att den sällsynta förtrogen-

het med urdokumenten, den gedigna beläsenheten i klassisk svensk litteratur, den enorma kunskapen i svensk-dansk-engelsk-tysk biografi, som ständigt förnyas och utvidgas, ha givit de Stridsbergska artiklarna, korta som långa, en sällsynt vederhäftighet, och bland de groteskaste utfall med träsvärd, som gjorts mot hans välrustade personlighet, har intet roat mig mera än då en motståndare förklarade Stridsbergs artiklar vara fotade huvudsakligen på Nordisk familjebok. Visserligen jonglerar han med Encyclopædia Britannica, är ej obekant varken med 1700-talets encyklopediska litteratur eller med de senare århundradenas, men jag tror mig dock utan överdrift kunna påstå, att det är mest litteraturhänvisningarna i de förtjänstfulla realencyklopedierna, som han begagnar sig av. Han är helt enkelt en av de verkligt lärda nu levande svenskarna.

Denne lärde sjukling är vital på ett sätt, som sällan förekommer. Han kan fröjda sig i sin själ och kropp, han närmar sig sina vänner med förväntningsfull glädje, mottager mat och dryck med vördnadsfull högaktning och möter damerna redo till hyllning. Denna arbetsmyra har också mycket av syrsa, och för mig har det ofta stått som pricken på i-et att på en festlig tillställning höra Gustaf Stridsberg med triumf utropa de Bellmanska och djupa orden: »Älskelige bröder, de dyrbaraste gåvor utösas ofta av den lekande naturen — ännu.»

En ovanligt brokig och stor, särdeles värdefull samling manliga och kvinnliga vänner sätter högt värde på Gustaf Stridsberg. Han är »l'ami des femmes», full med attentioner och intresse, ej minst för de psykologiska gåtorna men också för deras toiletthemligheter.

Ibland blir man orolig över hans hälsotillstånd, ehuru han aldrig klagar. Man råkar honom t. ex. en kväll på Operakällaren. »Du ser blek ut.» »Ja, jag är kvacklig och skall inskränka mig att äta en portion Västeråsgurkor. Det brukar alltid bota mig för magont», och han blir nästan genast efter detta litet bättre. Går han från en fest före kl. 1 på natten, blir man dock verkligen orolig. Bland hans många förtjänster är den, att han så gott som ständigt är vid ypperligt humör, och att han kan skratta av fullaste hjärta. En gång för några år sedan var han med några vänner på en kappsegling vid Sandhamn. På kvällen efter supén gingo de upp i sitt rum och läste där högt Otto Benzons roliga lustspel »Sportsmænd». Man skrattade med full hals. Då hördes några otåliga slag i väggen. Med ungdomligt övermod fortsatte man i alla fall, och knackningarna blevo allt ursinnigare. På morgonen frågade Stridsberg vem som bott i rummet bredvid. »En dansk författare som hette Otto Benzon», blev svaret. Under nattens långa timmar hade Benzon således varit i den egendomliga situationen att

ha blivit ursinnigare och ursinnigare åt den lyckade effekten av sina egna roligheter.

Gustaf Stridsberg är en nattuggla. Under mörka vinternätter och ljusa sommarmorgnar har jag med honom vandrat ibland till Långholmen utmed södra Mälarstrand eller till Sabbatsberg och tillbaka. Ibland till Observatorium, i vars närhet han bor, ibland till utsikten på Fjällgatan på Söder. Han kan aldrig se sig fullsynt på sin kära stad, så som den dyker upp ur diset kring Strömmen. Gata upp och gata ned men mest i gamla staden har jag vandrat med honom och talat om både ett och annat. Om Bellman, som han citerar nästan lika gärna som Axel Oxenstierna. Se vi Storkyrkotornet genom Storkyrkobrinken, heter det: »Niclas' torn som röda gullet blänker i den mörka natt», efter eldsvådan i Kolmätargränd. Gå vi under ett av dessa filosofiska nattambulatoriska samtal förbi källaren Fredens skylt på Österlånggatan, läser han upp ur »Utkast till ett manuallexikon över namnkunnige krögare i Stockholm» och påpekar krögaren Ahlquitter, som, anklagad för grumligt öl, utgav en skrift »Oförgripelig minnestavla av jordbävningen 1755» — i Lissabon — »som orsak till den nordiska öltunnans begrumlande», varpå han går över till ett berörande av stämningsvärdet i tidningen Fäderneslandets forna illustrationstryck med många kloka hypoteser angående tidningens sammanhang med österrikiska tryckalster.

Det förargade mig, att Stridsberg ej hade sett

någon utländsk storstad, och jag tyckte det skulle vara mycket roligt att vandra omkring i en dylik i hans intelligenta sällskap. År 1909 gjorde jag upp med honom att råkas i Berlin. Stridsberg hade förut rest till Köpenhamn, där han trivdes ypperligt, ej minst med hänsyn till de starka traditioner, som så intelligent och pietetsfullt vårdas i Danmark. Han berättade för mig vilket starkt intryck det gjorde på honom, då han första kvällen i Köpenhamn befann sig utanför Bianco Lunos tryckeri, där hans beundrade Kierkegaard fick sina böcker tryckta, och han har bland sina bekanta därstädes två personer av ovanligt högt värde, rådhusarkitekten Martin Nyrop och professor Harald Höffding. En »forbausende kundskabsrig og selvstændigt opfattende journalist» kallar den senare store dansken honom. Vi hade kommit överens om att vi telegrafledes skulle göra upp, när vi skulle sammanträffa i Berlin. Till min häpnad erhöll jag intet svar på mina upprepade telegram, vilka visserligen voro korta men i kraft lämnade intet övrigt att önska. På färjan mellan Trälleborg och Sassnitz fick jag emellertid veta lösningen. En s. k. magnetisk storm hade under sista dygnet hindrat telegraferingen. Stridsberg hade emellertid sedan fått alla telegram på en gång och reste på kvällen från Köpenhamn. Han berättade för mig, att ett vidrigt cirkusherrskap av italiensk extraktion hade hindrat honom från att sova, till dess han halvsovande genom att göra jettatura-

tecknet, utsträckandet av lill- och pekfingret som ett skydd mot onda ögon, fick dem att något förbryllade tystna.

I Berlin var han snart hemmastadd. Tre år efteråt, 1912, kom jag över Warschau till Berlin och hade då återigen stämt möte med Gustaf Stridsberg.

Vi vandrade kring i den stora myllrande staden, detta egendomliga judisk-polsk-preussiska konglomerat av 25-öresbasarer, kaserner, slott, bibliotek och nattrestauranger. En förmiddag gingo vi in i kejsar Wilhelm I:s lilla palats vid Unter den Linden. En fläkt av historia grep oss starkt i dessa små smaklösa rum, möblerade i 1860- och 70-talens stil. Här såg man den stora stol, som kejsaren anvisat åt Bismarck, större än hans egen, och vi skrattade belåtet åt det senare tiders störste statsman sade i sina Erinnerungen, att sedan han märkt, att kejsaren var en uppmärksammare åhörare, då han som rikskansler tagit på sig sin generalsuniform, han beslutit sig för att, hur civil den sak, som det gällde, än var, alltid framställa den i så effektiva kläder som möjligt. Namnet realpolitiker tyckes vara passande på Bismarck. Så gingo vi till det stora slottet; kejsaren skulle just mottaga rekryteden, och Stridsberg erinrade om, att gamle kejsar Wilhelm en gång, då han skulle bevista samma allvarliga ceremoni, mot sin flygeladjutant von Hohenlohe Ingelfingens invändningar prompt ville resa hem för att först ta på sig sin bästa uniform.

»Det måtte väl vara det minsta», sade han, »att ta på sig sina bästa kläder, då karlarna skola svära att låta skjuta sig för min skull.»

Allt det militära man såg andades just denna ordning och plikttrohet. Men man kunde dock ej tänka, att den tyska hären skulle vara så stark, att den under mer än fyra år kunde tåla en påfrestning från nästan hela den övriga världen och blott genom nötning och genom att landet uthungrats kunde knäckas. Berlinandan blev i tillfälle att, som den engelske generalen sade, »stöta ned den tyska fronten bakifrån».

Kanske skall Tyskland i ett annat krig kunna även militärt besegras. Jag minnes, att då jag hörde militärmusiken från Schlossgarten, yttrade jag till Gustaf Stridsberg: »Det blir alltid en riskabel sak att börja sin hyllningssång till monarken med 'Heil dir im Siegeskranz'; det *kan* komma tillfällen, då det blir *synnerligen* olämpligt.»

Stridsberg har endast utgivit två böcker: den första en samling essayer, kallad »Frihetsmännen vid makten». I denna har han sammanfört och utvidgat några artiklar, skildrande svensk liberalism och svensk försvarsönskan. Det är på en gång något av det bästa och det mest beklämmande, som är skrivet i svensk politik. Det brukar vila en anda av solid, eller, om man hellre vill, osolid tråkighet över de senare tidernas svenska riksdagsförhandlingar. Vid läsningen av dessa artiklar gripes man däremot mest av en ohygglig hemskhets-

känsla över den småsinthet, det avundsjuka gnat och den välmenande enfald, som här visserligen briljant belyses men som ej blir vackrare för det. Vad den omstridda förgrundsfiguren Karl Staaff angår, har Stridsberg emellertid med en för en politisk motståndare under själva striden sällsynt humanitet och vilja till rättvisa också starkt understrukit förtjänsterna. Den andra skriften han utgav av trycket är separat ur Svensk tidskrift och heter »Elfsnabben och Scapa Flow», fjorton sidor stark. Bland de tolv källhänvisningarna märkes karakteristiskt nog »Seglingar om bord K. S. S. S. koster 'Minerva', ägare Carl Bratt», så Olaus Magnus och det kanske vetenskapligt ännu solidare namnet E. W. Dahlgren. Även Johan Månssons »En Siö-book, som innehåller om siöfarten i Östersiön, jämväl om koosar, landkänningar, streckningar, inlopen, banckar och grunden», Stockholm 1644, så även Repington, Imperial strategy 1903. I denna beskrivning av den svenska 1600-tals- och den engelska 1914—1918 års flottbasen mötes Stridsbergs intresse för svenskt försvarsväsen från äldre tider till våra dagar med hans intresse för England. Så förenas genom hans kunskaper i sjöväsendet Elfsnabben och Scapa Flow. Få personer ha övat det inflytande på Gustaf Stridsberg som den store engelske militärskriftställaren Repington, om han också som svensk med ett visst obehag hör, hur denne såväl före som under och efter kriget framställer som Englands

mål, och det realistiskt och rakt på sak redan år 1903, »att strypa den tyska sjöhandeln genom en intelligent användning av vår krigsflotta», som orden föllo i fredstid. Jag tror mig kunna säga, att Stridsberg träffar synnerligen rätt, då han citerar The Navy League Annual, London 1910, som bestyrkande för detta, som nu vid årsskiftet 1919 har vunnits. Engelsmännen äro nu, som det hette där 1910 som en önskan, »free to do what we like and... in a position to prevent others from doing what they like».

Gustaf Stridsberg är i sin innersta rot svensk. Han har under hela kriget starkt betonat detta, och det har behövts. Han har många goda svenska egenskaper. Han är självständig och modig, kanske litet mer än vad som just nu brukas här i landet. Han ser med djupaste sympati och vördnad på de tre stora kulturlanden, på tysk, engelsk och fransk odling, men han är också lyckligtvis osvensk i mycket. På »Sveriges rättmätiga preeminens» i hans eget hjärta håller han i vått och torrt.

Han kan med förtjusning höra om andras framgångar och ökar hellre på än prutar på det beröm, som kommer en frånvarande till del, och hans intellektuella hunger och törst är större än den lekamliga, ehuru lyckligtvis också den icke är så obetydlig. Med alla sina konstigheter, med all sin idiosynkrasi hör han till dem, som ej bara gjort sina många vänner rikare utan också varit en dyrbarhet för det land, som han älskar från de äldsta tiderna och till det yttersta skäret.

CLAES LAGERGREN.

Claes Erik Filip Frans Josef Leo Lagergren, markgreve, kabinettskammarherre hos Hans Helighet, ägare till slottet Tyresö, son till lantbrukaren Gustaf Lagergren och hans maka Karolina Lundgren, föddes på Hammar ett par mil från Örebro den 20 oktober 1853.

Är det sant, att människan kan vad hon vill? Nästan. Om det är visst, att man faller åt det håll, dit man lutar, så är det också sant, att man i längden kommer fram åt det håll, dit man går. Man behöver för den skull ej ha en Schliemanns järnenergi, han som redan då han stod i en liten lanthandel i Nordtyskland, när han av en avsigkommen gymnasist hörde berättas om Troja, beslöt sig för att upptäcka denna stad och sedan också gjorde det. Det är i många fall tillräckligt att som Sir Walter Raleigh kasta sin sidenfodrade kappa i en vattenpuss, så att drottning Elisabeth kunde gå torrskodd över. Så fick han sin framtid betryggad. Vad vill du bli?

Claes Lagergren är född på Hammar den 20 oktober 1853.

frågade en person en liten judegosse. Millionär, blev svaret, och det blev han nog också. Och ibland behöver man ej veta vad man skall bli, bara känna det. Excelsior —

»vistas på höjderna du»,

bjöd en inre röst den unge Claes i Örebro elementarläroverk — icke »där åskan och stormarna tala», utan där man talar tyst och hövligt, där umgänget blir en ständig fest, där de historiska perspektiven skänka glans åt tillvaron, så kände han, då han gick i sin skoluniform med gråa byxor och revärer och då han lekte med sina pappersdockor på sin lilla teater och skrev på deras baksidor Magnus Gabriel De la Gardie eller pfalzgrevinnan Marie Euphrosyne, och då han hänryckt betraktade sina små visitkortsporträtt efter stålstick av prinsessan av Angoulême eller drottning Isabella II av Spanien eller någon annan *augusta donna*. Friherrinnan Coyet har varit min fadder, tänkte den romantiske ynglingen belåtet, men han sade det ej, ty det hade inte varit fint.

Mot få saker är man i Sverige så hårdhänt som mot vad som anses för högfärd. Det finnes olika sorter av denna döds- eller kardinalsynd. Cæsar sade: Hellre den förste i denna by än den andre i Rom. Bara jag kan få sitta främst, sätter jag mig i vilket sällskap som helst, säga, eller rättare tänka många också nu för tiden. Andra anse, att de gärna vilja underkasta sig att man ser ned på dem och låtsas gärna ha glömt sin verkliga ställning och före-

gåenden, till och med sina f. d. vänner, bara de få vara tillsammans med sådana, som stå socialt över dem. Bägge dessa olika sorter äro ej vidare sympatiska. Men skulle man ej kunna tänka sig även en art människor, som orättvist beskyllas för högmod. Vissa fiskar leva på grunt, andra på djupt vatten. Var och en söker upp det lager, som passar för dess konstitution, och trivs ej i de andra. Det finns personer av adlig börd med borgerliga, ibland till och med bondtendenser. Bland de s. k. klassmedvetna kroppsarbetarna ha vissa en tydlig längtan ovanefter och glädjas åt sina visitkort och sin cylinderhatt. Skulle man ej med skäl kunna säga, att en ung man bör utan att göra sig skyldig till någon ur den allra ömtåligaste mänskligheetssynpunkt nedsättande handling kunna trivas och känna sig i andlig samklang med det finaste som finnes i landet eller t. o. m. i utlandet av formell och societetskultur. Har man ej rätt att följa sitt väsens lag och vara vän med sådana, som man trivs med, undvikande dem, som i åsikter, livsformer, sympatier och antipatier äro ens motsatser? Alla tycka det är naturligt, att man sträcker sig efter de materiella njutningarna och fördelarna, men om man också skulle vilja leva med i de formella kulturformer, där det lilla, som finnes kvar av traditioner, av elegans, av god ton, ännu existerar i vårt nivellerade nyeuropeiska samhälle, då anses ofta detta vara något klandervärt.

Claes Lagergrens historia handlar om en man, som kom dit han själv, hans genius eller, om man hellre vill, hans skyddshelgon önskade att han skulle komma.

Min bekantskap med Lagergren sträcker sig blott ett par decennier tillbaka i tiden, men hans originella och levande personlighet intresserade mig från början i allra högsta grad. Jag hade hört om honom av mina vänner Verner von Heidenstam, Gustaf Clason och Ragnar Östberg och hade också ganska energiskt retat mig, då jag av den sistnämnde fick veta, att, när Dreyfus 1899 andra gången dömdes, Lagergren av *den* anledningen uppmanat sina gäster att tömma en skål för Frankrike. Han har alltid hållit mera på legitimiteten än på lagligheten. Vid samma tid hörde jag Hjalmar Branting yttra, att det var ett högt spel av den del av de franska socialisterna, som vågade ställa sig på den oskyldige Dreyfus' sida. Både katolicismen och socialismen, både den svarta och den röda internationalen äro, hur skall man säga, ej så dogmatiskt intresserade av rättsfrågan, liksom själva sanningskravet och jag tror man kan tillägga frihetskravet ej över hövan brukar bestämma någonderas ståndpunkt.

Lagergren hör till de få svenskar, vilka tala mycket, väl och länge. Varenda blodsdroppe i hans ådror är svensk. De för personlighetens utveckling och bestämmelse viktigaste åren, ton-åren, tillbragte han

i en svensk landsortsstad. Men han är, om man undantager att hans svenska, trots tjugu års nästan ständigt vistande i utlandet under 1870- och 80-talen, icke har någon brytning, så osvensk någon kan vara. Han är mycket sällskaplig och erkänner detta med nöje. Han är mycket flitig, till pedanteri ordentlig, har det mest utpräglade ekonomiska sinne, skriver mycket gärna och ofta brev, är trofast genom åren mot sina vänner och väninnor, de må vara från barndomen, ungdomen eller den mognare åldern, de må vara svenskar eller utlänningar, lågättade eller högborna. Helst sällskapar han med utlänningar, och han talar om Sverige, trots att han i mer än ett kvarts sekel varit svensk slottsherre i Södertörn, med samma en främmandes välvilja, som man finner hos Egron Lundgren, då denne bedömer och berömmer sitt fosterland. Säkert är, att en älskvärdare, mera roande och pittoresk berättare än Claes Lagergren är ytterligt svår att finna.

Född i ett förmöget och lyckligt hem, med det innerligaste förhållande till en utmärkt moder, fick han under barndomen genom sin gamla mormor både litterära och historiska intryck. Han skrattar ännu vid tanken på, hur roligt hon läste Silfverstolpes Fröken Gloriosa. Han berättar om, hur han rördes över mormoderns trohetstraditioner, då det gällde Gustav IV Adolf, om vilken man helt säkert talade mera högaktningsfullt i det Lagergrenska hemmet än

på det närbelägna Karlslund, där den rabulistiske 1809-årsmannen Carl Henrik Anckarsvärd hade sin varelse. Nej, det var till det J. A. Anckarsvärdska Bysta och de andra stora egendomarna i trakten, som lille Claes trängtade och där han började ana förefintligheten av högre livsformer.

Hans poetiska drömmerier påverkades av teaterföreställningarna i Örebro och kanske ej minst av den Tegnérbeundran han insöp i hemmet. Det var det lysande, det pompösa, det retoriska hos skalden, som främst torde ha tilltalat den unge gymnasisten, liksom jag minnes att han för några år sedan förtjusade sig åt en Ossiannilssons kraftfanfarer, vad de nu än gingo ut på.

Då Lagergren på grund av svagt bröst slutade i näst sista ringen, hade han skaffat sig värdefulla vänner, vilka med den för honom utmärkande vänfastheten under hela hans liv bevarats i tacksamt minne och ej sällan återkomma i hans samtal.

År 1872 kom han till Stockholm, genomgick Schartaus högre handelsinstitut och badade sitt nittonåriga hjärta i de forsande rimkaskader, som vällde fram ur sällskapet Litteraturvännernas aganipp, ett sällskap där man fann en blandning av borgerlighet och poeteri, av punsch, av patriotiska och demokratiska fraser, av vilket allt man på det behagligaste och oskyldigaste sätt blev yr i mössan. Fru Louise Flodin såg till, som det hette i sången

att sunda vettet,
från himlen givet,
må bliva erkänt
i sällskapslivet.

Richard Gustafsson, Filip Tammelin, Lea och t. o. m. Elias Sehlstedt läto höra sig, den senare med sina idylliska och gammallustiga toner, i denna krets, som var den unge Claes Lagergrens första litterära miljö. Helt säkert hörde han här månget hänfört ord om Paris. Där funnos ju frihet, chinjonger, ära, grisetter, på senare tiden kallade loretter, samt även Victor Hugo. Jag vet ej vad som mest drog honom till Paris. Det var emellertid hans Mecka, dit han begav sig för att se världen, lära sig praktiskt affärsväsen, för att sköta sin hälsa, hette det, och för att lära språk. I en speditionsaffär, skött av en fru Engström, arbetade han med en intensitet, som mera måtte ha glatt affärens ledarinna än de övriga biträdena. Fru Engström sade också: »Ni, Herr Lagergren, är den enda, som inte bestulit mig», mot vilket han artigt protesterade, men faktum lär ha kvarstått. Hans driftighet och flit visade sig både då han reste till Gare du Nord med paketen, då han knogade på övertid på kontoret och då han läste franska och engelska för sitt nöje. Det är typiskt, att Chateaubriands rörande och romantiska apologi för den kristna religionen »Le Génie du christianisme», Racines formsköna, nästan i hovton stämda känsloutbrott och Octave Feuillets skildringar

av den samtida eleganta världens erotiska kriser och konflikter voro det, som mest slog an på den unge örebroaren. Från en billig plats på Théâtre français hörde han de klassiska alexandrinerna rulla, och i en liten religiös föreläsningssal lyssnade han till en engelsk sekterisk präst. Det var ej minst på det senare stället mera språket än innehållet, som lockade honom, och Lagergren blev rätt perplex, då predikanten gick ned till den så flitige besökaren och riktade några vänliga tackord till honom. Han vilade ut efter dagens affärsmödor genom att läsa Macaulays historiska essayer och därmed tillfredsställa både sin lust att lära det för honom eljest ej vidare anslående engelska språket och den för honom alltid, särskilt då det gäller det anekdotiska och personhistoriska, oerhört lockande historien.

En gång fick han i ett skyltfönster se ett porträtt av en underskön dam. Det får man lätt se i Paris, ej minst i fotografernas skyltlådor, men detta var något alldeles extra, det måste även opartiska medgiva. Till sin häpnad mötte han på en liten bjudning föremålet. Det var fröken Marie Schönmeyer, då en högt uppskattad svensk ung sångerska, sedermera gift med konsul Lagergren, vilken trots namnlikheten ej var släkt med unge Claes. Konsul Lagergren blev sedan ledare för den stora vinfirman Lacave y Ca. I fröken Schönmeyers och hennes moders hem — de bägge damerna voro vackra i kapp och tillhörde de halvt franciserade i svenska kolonien — rönte den

CLAES LAGERGREN.
Fotografi.

unge Lagergren mycken vänlighet. Han fick av dem, liksom av en hel följd fina och älskvärda, unga och gamla damer, den sociala skolning, som de latinska kavaljererna sätta så högt och så läraktigt inhämta.

Lagergren, som under 1870-talets senare hälft började göra resor i Frankrike, Italien och Spanien, hade 1876 mottagits i audiens hos Pius IX. Förmodligen ursäktade den unge svensken i sitt hjärta påven för de radikala tendenser han i början av sitt pontifikat visade, ty en allvarlig sinnesändring hade följt. Voro dessa resor nöjsamma, så var det i stället både allvarligt, hårt och inbringande arbete på kontoret hos vinfirman Guillaume & Co Fort Frères i Bordeaux. Han var i denna affär den svenske korrespondenten. Mellan fakturorna strävade han med Joseph de Maistre och Veuillots apologier för den katolska läran och ultramontanismen. Helt säkert hyste Lagergrens landsmän mera intresse för en butelj Chateau Haut Brion, ja till och med för en Médoc ordinaire än för ultrapapisten Joseph de Maistres »Considérations sur la révolution française» eller Louis Veuillots spirituella diatriber mot fritänkeriet.

Lagergren gjorde från Bordeaux på en — vare sig genom en slump eller »genom de odödliga gudarnas ingripande» — som Livius säger — överbliven biljett en färd till Lourdes. Hans känslor för den katolska religionen voro nu så utpräglade, att han bad madonnan i Lourdes om ett tecken, huruvida han var på rätt väg i

sina katolska sympatier. Egendomligt nog drog sig madonnan för denna eljest mycket tillåtliga propaganda fidei.

Under en längre visit i Spanien 1878 lärde han sig spanska och umgicks och blev vän med spanska läkare och officerare samt studerade vid universitetet i Sevilla. Säkert växte där intresset för den katolska läran, och då han 1879 i Genua råkade drottning Josefinas biktfader Almerici, åtsporde han honom, om han borde ändra religion. Troligen var svaret något tydligare än madonnans, men dock, om jag icke misstager mig, dilatoriskt. Det var i Rom den 1 mars 1880, som Claes Lagergren mottogs i den ur vår synpunkt »föregivet» allena saliggörande kyrkans sköte av den skotske redemptoristpatern Douglas i kyrkan Sant' Alfonso di Liguori. Själv har han sagt mig, att han meddelade sina samvetsbetänkligheter över att han alltför mycket leddes av estetiska och historiska skäl, men han lugnades. Sedermera blev han konfirmerad av storinkvisitorn, valde själv att till sina förra namn lägga namnet Frans, den frommaste bland de fromme, och man rådde honom att dessutom taga namnet Joseph — Jesu fosterfader hade länge fört en rätt obemärkt tillvaro, men dels under 1600-talet, dels under Pio nono ansågs han vara särskilt att rekommendera för fromma och välartade ynglingar. Till dessa namn fogades nu ytterligare Leo efter den regerande påven. Här i Rom sysselsatte han sig med att skriva resebrev till svenska tidningar, och med

detta samt understöden från sin fader kunde han föra ett rätt angenämt liv i det billiga Rom och skaffa sig många vänner. Hans läggning var dock mest fransk, och en av hans engelska bekanta Mr. Ogilvy Fairly anmärkte på detta med de äktanglosaxiska orden: »Lagergren would be such a nice chap, if he did not speak French.»

Den unge konvertiten gjorde så en pilgrimsresa till det Heliga landet och mottogs med största välvilja och vänlighet av trosbröderna i Betlehem. Återresan skedde över Damaskus, Grekland och Wien. I det nära invid Wien liggande Frohsdorf mottogs han i audiens av den allrakristligaste konungen Henrik V av Frankrike, greve av Chambord. Han fick här ett intryck för livet av denne den siste franske Bourbonättlingen och av hans majestätiska och vinnande älskvärdhet. Nu följde en tid av arbete och sällskapsliv i Rom. Han översatte kardinal Gibbons, ärkebiskop av Baltimore, »The faith of our fathers» på svenska, men den trycktes på vårt språk först år 1887, då den fick sitt imprimatur av vicarius apostolicus Bitter. Det var under 1880-talet han mer och mer kom in i den »svarta», d. v. s. kring Vatikanen graviterande, aristokratien. Vänligt varnades han av sin beskyddarinna prinsessan Altieri för några obetänksamma tendenser att också hylla damerna i några vita till Kvirinalen och det italienska kungahuset sig slutande familjer. Om man tänker, att den begåvade, med särdeles för-

delaktigt utseende försedde, ekonomiskt tämligen oberoende unge konvertiten hade en ofantlig lätthet för språk, talade franska, engelska, spanska, italienska och med det mest levande intresse och med utomordentlig beläsenhet rörde sig med genealogiska och historiska förhållanden, alltid i strängt legitimistisk anda och särskilt var så itänd för huset Bourbon, att han på Marie Antoinettes dödsdag iförde sig sorgdräkt, är det ej svårt att förstå, att en hel mängd högättade damer trivdes lika bra i hans sällskap som han i deras. Både prinsessan Massimi, grevens av Chambord halvsyster, och markisinnan Serlupi-Crescenzi, som på grund av hans religiösa läggning gärna sågo honom och som gladde sig åt hans livfulla och roande konversation men brydde sig mindre om att han saknade anor, jämnade vägen för honom. Man får naturligtvis ej föreställa sig ett dylikt liv som en ständig dans på rosor. Törnena saknas icke; även societetslivet har sin martyrsida. I åtskilliga av de svarta salongerna, och i de vita också för resten, är konsten att dölja gäspningar ingen oväsentlighet. Många av hertigarna, markiserna, grevarna, bärande namn, som under medeltiden verkade som en kraftig hornstöt, som dån av svärdshugg på järnrustningar och som under senare tider voro lika farliga genom sin tung- som genom sin värjspets, utmärka sig ej sällan, skulle man kunna säga, genom en lysande obetydlighet och ofta genom en enfald, vars enda

CLAES LAGERGREN I PÅVLIG KAMMARHERREUNIFORM.
Målning av Oscar Björck 1896. Tyresö slott.

förtjänst är, att den är rättrogen. Om Brandes hade rätt, då han omkring 1880 yttrade, att de två intelligentaste korporationer i världen voro den tyska generalstaben och den romerska curian, så gälla dessa hans ord ej alla, som dricka Schaumwein eller vermouth tillsammans med dessa nyssnämnda intellektuella spetsar. Men just det latinska, kanske ännu mera franska, draget att uppfatta dräktombyten, uppvaktningar, visitkortsskickande som en plikt visserligen — och det göra ju anglosaxarna också — men som bör utföras med glatt sinne och utan knot, fanns hos den unge svensken, liksom det finnes militärer, som älska det besvär, som hör till deras yrke. Och ibland, vilka förtjusande principessor och contessinor kunde man ej råka på, vänliga, roliga, charmfyllda, naturliga i högsta mening, som fina italienskor kunna vara det. Nästan lika mycket roade honom nog också under denna Romavistelse att få studera människor. Detta låter som en fras för svenskar, men kan för smidigare sinnen vara ett nöje, som blir till vinning i detta ords alla bemärkelser. Vilken glädje för honom att konstatera, hur det luktade kål hos den tyskfödde kardinalen, där Hans Eminens' syster kommenderade och passade så bra i köket. Hur måtte det ej ha glatt den beläste unge mannen, då han under ett samtal med den franske aristokraten d'Aubigny undrade, hur Frans I:s andra gemål framlevde sin änketid. Hela sällskapet förnekade att Frans I

varit gift mer än en gång, men då Lagergren vidhöll, att även Karl V:s syster Eleonora av Spanien, änkedrottning av Portugal, haft det möjligen angenäma, säkert ansvarsfulla värvet att vara hans drottning, slog man upp i en marokängfoliant, och den unge svensken hade rätt. Biskop Dreux-Brézé omfamnade honom, greve Bourbon-Busset kysste honom, baron d'Aubigny tryckte hans hand. Den förstnämnde, Dreux-Brézé, berättade mycket från sitt långa liv för Lagergren. »Min far», sade han, »sade mig, att då Ludvig XVI skickade honom till Mirabeau för att upplösa tredje ståndets representanter, gav han ingalunda det bekanta historiska svaret, nej, min far sade alltid: 'Ils se mirent à courir comme des laquais'.» Den gamle intensive och stridbare kardinal Mermillod, vilkens andliga vältalighet ett par år förut hade tjusat också stockholmarna och som nu intog en betydande plats i Vatikanen, meddelade honom en dag, att markisinnan Serlupi och han själv ville verka för att han skulle bli kammarherre hos Hans Helighet. Lagergren påpekade då, att hans familj, ehuru aktad, ej hade den ställning som övriga vid vatikanska hovet anställdas. Kanske tänkte Mermillod om Lagergren på samma vis som kardinal de Bonnechose om deras höge herre Leo, då denne, som kardinal Pecci, 1878 valdes till påve. Kardinal de Bonnechose sade då till den lärde Pecci, som påstod sig ej ha nog visdom och erforderliga egenskaper: »Vad Eder visdom be-

BISKOP DREUX-BRÉZÉ.
Fotografi.

träffar, så är det ej Ni men vi, som döma därom, och Edra egenskaper, dem känner Gud. Hav förtroende till honom.»

Till Sverige reste han 1883 i anledning av faderns död. Han hade i Italien gjort bekantskap med en fint bildad nordamerikan, Mr. How från Boston, och den protestantiske mannen från Massachusetts blev först lika förtjust i Marie Antoinette som Lagergren och sedan katolik. Jag har åtskilliga gånger råkat den älskvärde gamle herrn hos familjen Lagergren. Han avled i Stockholm 1916. Med How gjorde Lagergren en resa i Förenta staterna 1885. Det amerikanska väsendet behagade, trots det stora intresse, som där finnes för allt legitimt och högboret, icke vidare den utpräglat europeiske Lagergren. I en alldeles ovanligt pittoreskt och roligt skriven skildring, en av de bästa svenska resebeskrivningar jag läst, En vinter på Nilen, har han beskrivit sin och Hows resa med en engelsk familj uppför Nilen 1887 och därmed visat sig vara en svensk prosastilist av rang.

Hög social rang erhöll han 1889, då Leo XIII förlänade honom markisvärdighet. Hans vapen, en grönskande gren av lager i rött fält, bär valspråket »Fides et fidelitas».

Några år senare, 1891, förlovade han sig i Rom med en förtjusande mörkögd protestantisk ung dam, tillhörande den mycket aktade New York-familjen Russell. Hon övergick före giftermålet till den katolska läran.

Året därpå köpte han den gamla ståtliga egendomen Tyresö, nära Saltsjöbaden, och levde här, med undantag av resor och en månads årlig tjänstgöring hos påven, en ovanligt arbetsam och duktig godsägares, en lidelsefull boksamlares och en synnerligen gästfri slottsherres liv.

Först hörde jag, såsom ovan nämndes, talas om markis Lagergren av Verner von Heidenstam samt även av Oscar Levertin och Edvard Alkman. Med den förstnämnde och hans romantiska världsvy, hans sinne för Italien och Orienten, hans smak för prakt och ceremonier, för fulltonande retorisk poesi — linjen Lidner-Tegnér etc. —, hans historiska herrgårdslynne hade markis Lagergren mycket gemensamt. Dessa personer blevo hans andra svenska litterära miljö. Också av min svåger Gustaf Clason och andra arkitektvänner hörde jag om, hur de iståndsatte det gamla slottet Tyresö och hur originell på ett roande och intresseväckande sätt värden där föreföll.

Första gången jag såg Lagergren var 1897 i Vatikanen. Det var i de nyss för allmänheten öppnade Borgiarummen. Han samtalade med Ragnar Östberg, som då reste på sitt akademistipendium. Lagergren visade och hjälpte den unge arkitekten med sedvanlig älskvärdhet, och Östberg berättade för mig, hur han också av honom blivit föreställd för prinsessan Beatrice Altieri. »Är Er unge vän katolik?» frågade hon intresserat, och Lagergren kunde naturligtvis icke komma

med ett brutalt nej utan svarade med latinsk smidighet: »Pas encore, princesse».

Så kom jag sommaren 1901 till Tyresö och fick under slottsherrens ledning se den väldiga byggnaden.

På Tyresö är markgreven greve på egen mark och rör sig där som en fisk i vattnet. Elegant utan snobberi, förbindlig utan tillgjordhet, med det mest outtröttliga intresse för alla personer och alla föremål, laddad med anekdoter och citat men aldrig skjutande på måfå, taktfullt men med spelande gott lynne slungande fram som en äkta latinare ej sällan vågade lustigheter och ibland mängande i talet en liten droppe av den ecklesiastika ödmjukhetens olja, anslående prästerliga milda toner och naturligtvis alltid färdig med historiska paralleller och, vad som mindre roar mig men som ju hör till den sortens människor, genealogiska översikter. Allt detta dock med en så onaturlig snabbhet och så utan det självbelåtna pedanteri, som eljest utmärker släktforskare, att man icke hinner bli trött. »Hertiginnan av Berry fick i andra giftet med en duca delle Grazie en flicka, som blev prinsessan Massimi.» — »Får det inte lov att vara litet te?» avbryter den vänliga värdinnan, men bara för ett ögonblick, och väl är det, ty hela framställningen med sidoblickar på Thiers, hertiginnan de Berrys fiende, och Palazzo Vendramin Calergi i Venedig, där duca delle Grazie bodde, fångar i högsta grad ens uppmärksamhet. Jag minnes mycket rik-

tigt själv, hur jag en gång vallades av en vaktmästare i detta palats och undrade över den vördnad, varmed han visade på en hidöst ful broderad kudde, vilken han meddelade vara sydd av »duchessa di Sambor». Jag förstod efter en stunds funderande, att det var hertiginnan av Chambord, med venetianskt uttal, som gjort den åt sin halvbrors familj.

Det finns icke en tavla, icke ett kopparstick på Tyresö, som föreställer något borgerligt. Bara kungar, ärkehertigar, ex-hertigar av Parma och Modena, svarvade, uniformerade figurer, litograferade från 1800-talets mitt, påvar, vilkas ordningsnummer knappt professor Hjärne kan komma ihåg, och kungliga mätresser. Ninon de l'Enclos kom visst inte högre än till kardinal Richelieu men får vara med i alla fall. Endast då jag ser mig själv i spegeln eller betraktar det vackra porträttet av värdens moder vid spinnrocken, ser jag något borgerligt. Lagergren tycker kanske till och med, att Rembrandt är alltför ofin, och bland den massa tavlor och gravyrer, som fyller salarna, trapporna och de långa korridorerna, tror jag, att det ej finnes en enda bild av »de låga delarna av levnaden», som det en gång hette.

Husets skyddshelgon — kanske ej det offentliga men säkert det faktiska — är Marie Antoinette, Habsburg och Bourbon i en person, förtjusande som kvinna, glad, vacker, oförsiktig, imponerande och helig i sin olycka, hjältinna och helgon på en gång,

Maria Teresias dotter, och det var väl det allra bästa, gift med Ludvig XIV:s sonsons sonsons son och, vilket icke heller var så galet, med en öm låga för greve Axel von Fersen den yngre. I stora salongen, prydd med tavlor av drottningen och hennes väninnor, står på ett bord hennes vackra huvud. En matta av röda blommor i sina glasskålar lyser som en blodström på bordskivan inunder.

Höga namns välljud smeka hans öra. Lagergren, vilkens formella talang också förde honom in på retorisk romantisk poesi — han har utgivit några diktsamlingar —, skrev i Madrid 1878 en dikt över den unga sköna drottning Mercedes, som då nyss avlidit.

Hälften av ett år
räckte hennes lycka,
nästa sköna vår
hennes grav skall smycka.

Jag minns att min egen tioåriga fantasi då rördes över hennes död och vackra namn, då jag fick höra, att Mercedes betydde nåd, om jag också då ej visste, att detta ord kanske är språkets mest gripande.

Det är ej många, som haft så roligt av sitt slott som Claes Lagergren. Han gläder sig åt, att riddar Ehrengisle Nilsson, då drottning Margareta stred mot Albrekt av Mecklenburg, järnsmidd och skramlande gick över Tyresö förstugas stengolv, och han är också nöjd över att få fördelaktigt sälja en villatomt och sätter stort pris på sin originella rättighet att

ehuru katolik tillsätta luthersk präst i den lilla pittoreska Tyresö kyrka, målad av prins Eugen. Han rumsterar med rättare och han hyllar, och med samma volubilitet, höga och ädla damer. I sitt stora med fanatiskt intresse hopsamlade bibliotek, i vilket han dagligen forskar, plockar och ordnar, fästa sig hans ögon med belåtenhet på det uppsatta påvliga tillståndet att såsom vistande bland protestanter in partibus infidelium ha rätt att läsa de på index librorum prohibitorum uppförda böckerna »med undantag av de direkt osedliga». Det vore ohyggligt, om han någon gång av misstag komme att titta i en sådan.

Alltid har han ångan uppe, eller som det kanske borde heta om en, som allvarligt tänkt på att bli katolsk präst, alltid har han oljan brinnande i sin lampa. Han kan, och med nöje, vara ensam i det stora slottet med dess åttio rum, och tankarna gå från maximipris till för jorddrottar behagligare ekonomiska situationer. Han gläder sig, då han står i sitt biblioteksrum, att genom fönstret se månens vita ljus över slottsmurar och avlövade träd, och tänker på alla, som bott i slottet, på de tider, när hövitsmannen Gudmund Pedersson Slatte vid torneringen på Gustav Vasas kröning vann fru Anna Ryning, nyss änka efter blodbadet på Stortorget, och med henne Tyresö slott. Men ännu hellre dröjer hans fantasi vid det tillfälle, då den brådmogna femtonåriga drottning Kristina några marsdagar 1641 bodde på Tyresö, när

rikskanslern Axel Oxenstiernas broder Gabriel, herre till Tyresö, skulle begravas. Aldrig har det gamla slottet rymt en mera lysande samling: allt vad pfalzgrevar och pfalzgrevinnor hette och nedanom tronen Axel Oxenstierna, Karl Karlsson Gyllenhielm, Per Brahe, Ebba Brahe och ett otal av rikets högsta personer. Men kanske skulle han ändå hellre velat vara med, då Carl Scheffer var värd på Tyresö och såg sin lärjunge Gustav III, greve Axel Fersen med grevinna, greve Brahe och många andra på middag. Ty ännu mer än ensamheten älskar markisen sällskapligheten och ännu mer än de två största Gustaverna älskar han Gustav III, och jag tror, att han inte skulle önska högre — jag menar naturligtvis av jordiska ting — än att ha stått på Gustav III:s berömda lista på de kavaljerer och fruntimmer, vilka Hans Majestät förunnat den nåden att få inträda i »Deras Kongl. Maj:ters samfälte Stora Cabinet».

Den Lagergrenska korrespondensen är enorm. Engelskt folk, särskilt av finaste sort, betraktar brevskrivning som en plikt, och det är ej ovanligt, att en engelska anslår två à tre timmar dagligen till att fylla ark efter ark med de karakteristiska engelska skrivtecknen, liksom ritade med pinne. Det ligger något mycket sympatiskt i en sådan genom decennier varande vänfasthet, som gör att man då och då avskickar skrivelser med meddelande om hur man mår och vilka man råkat, till sådana, som man någon

gång sammanträffat med. För mig är det nästan alldeles obegripligt, att man ids, men vackert och plikttroget är det. Lagergrens egna brev äro mycket kvicka, och jag har sällan råkat på en mera underhållande och innehållsrik brevskrivare. Och äro de brev han buntvis för varje dag nedlägger i brevlådan, riktade till grevar och prinsessor och ej minst till ungdomsvänner i Örebro, lika roliga som de jag fått, skulle hans brevsamling vara i hög grad värd att tryckas. Han älskar till den grad »le style épistolaire», att han kan förtjusa sig åt de vanligaste fraser, bara de äro välformade. Och jag minns, hur han en gång läste upp för mig ur sin samling, bara för att njuta av meningarnas klang, ett brev från drottning Josefina till general Lefréns änka, där kondoleanstonen var synnerligen distingerad. Knappast något i hans osvenska natur har verkat så egendomligt främmande på mig som denna sympati för vackra ord, skrivna på brevpapper. Från alla håll, från polska, österrikiska, italienska, spanska, engelska och franska prinsar och grevinnor, markiser och lorder, erhåller han brev, vilka antagligen i sin tur alla måste besvaras, och på detta sätt svälla brevportföljerna i det enorma brevarkivet på Tyresö, vilket jag betraktar med lika mycken förundran som beundran.

Hur många rika och behagliga stunder har jag ej än med flere och än med färre gäster och ibland ensam med värden tillbragt i det gamla slottet. Om

Leo XIII.
Fotografi.

vintrarna har man, då snön knarrade under slädens medar, glidit in på borggården med dess imponerande fritrappa och portal. Vackra sommarkvällar har man promenerat i parken, då en hel flock av påfåglar högfärdigt svansade sig på gräsplanen och utstötte sina främmadartade skrik. Ofta har jag vackra höstdagar, då vildvinet lyste rött i den klara luften, plockat de mörkblå plommonen, söta och saftiga, under åhörande, ofta mycket uppmärksamt, av värdens beundrande utläggningar om en Rampolla, en Merry del Val, utan svårighet gående in på hans triumfatoriska undran, om ej båda och ej minst den skarpskurna, genomaristokratiska, ädelt formade spanska prelatgestalten, han som gav sina festmiddagar i appartemento Borgia, låg över t. o. m. våra domprostar.

Animerade festluncher har man också varit med om, med gäster från alla väderstreck under den älskvärda och moderliga grevinnans presidium. Hon gör ett intryck av att ha, om man också här skall komma med en historisk parallell, något av Martha Washingtons klarögda och sanningskära väsen såsom denna är avbildad av Gilbert Stuart, Amerikas Roslin. Tre väluppfostrade, ståtliga unga Lagergrenar garantera släktens fortbestånd. Man tågar genom salonger och korridorer, värden talar om sin stora förtjusning Ludvig XIV och kastar i förbifarten en rörd blick på ett kopparstick från 1700-talet, framställande den heliga Katarina av Siena med Jesusbarnet i sina armar,

och man anländer till matsalen. Väggarna äro täckta med vävda 1600-talstapeter, den största beställd av Hedvig Eleonora. Väldiga muskulösa krigare skifta hugg, man ser Aeneas och Pons Milvius och tänker på Rom och Christina Alexandra. Bordssilvret avtecknar sig mot rödblåa tjocka gamla sidengardiner. I denna sal har jag nästan haft allra roligast, då jag tillsammans med några historiskt lagda vänner — Gustaf Stridsberg eller Ragnar Östberg — med några ensliga ljus lysande i det stora rummet i silverkandelabrarna, njutit av en efter »gambla maneret» rökt Tyresöskinka och ett par glas god bordeaux, under det att Lagergren än beskriver kardinal Ledochowsky, ärkebiskop av Posen, ett föremål för Bismarcks hårdhänthet, och som visat mycken vänlighet mot värden, än berättar om, hur han i Damaskus råkade Abd-el-Kader 1881, denne väldige krigare, om vilken hela världen talade på 1860-talet. Så dra vi oss in i biblioteket och slå oss ned i soffan under Elbfass' bild av den förnämsta av alla Tyresöfruar, Ebba Brahes dotter Maria Sofia De la Gardie. Då hon 1694 dog, hade hon i fyrtiosex år styrt Tyresö. Hon ägde tjogtals egendomar: i Sverige Farstad, Skarpenäck, Krapperup, i Finland Sundholmen, i Livland Vogelsang, Tarwast samt i Stockholm det stora huset vid Götgatsbacken. Hon skickade trä till Spanien, anlade klädesfabriker för svenska armén, bröt stenkol i Höganäs och underhöll fyren på Kullen. Samtalet avbrytes

KAPUCINERPATERN PIE.
Fotografi.

av att betjänten lämnar ett brev. Det är från en person i Amerika, som önskar få markisens värdefulla hjälp för att hindra den från miljardärsdottern Anna Gould frånskilde greve Boni de Castellane från att kunna gifta om sig. Lagergren skakar på huvudet men ser road ut och tar upp ett manuskript ur en skrivbordslåda samt läser högt en spirituell skildring av Voltaire i Lunéville. Vi ge honom några hårda ord för att han ej publicerar denna essay och konstatera, att han älskar 1700-talet så varmt, att t. o. m. otroshjältarna få vara med i stora famnen. Med det lätt sarkastiska, klädsamma småleende, som utmärker den mera världsliga sorten av de andliga, och alldeles utan den simplicité biblique, som lyser ur ögonen på hans vän pater Pie, generalsekreterare för kapucinerorden och då och då mottagande Lagergrens bikt, bortförklarar Lagergren med intermittent hänförelse Bartolomeinatt och inkvisition och Giordano Brunos kättarbål. Jag konstaterar torrt, att sedan gifttänderna uttagits på de heligas samfund, känner jag mig något lugnare och kan lättare glädja mig åt de sympatiska sidorna i den katolska religionen. Han svarar med påminnelsen om hur Kalvin brände Servet och med en försonlig hyllning till hjälten vid Lützen, och här har han ju som bekant påven Urban VIII Barberini på sin, på vår sida.

Ofta tänker jag på Gustav III, då jag hör och ser Lagergren. Smidig, duktig, lätt teatralisk, full med

fantasier och klokhet och älskande i litteraturen som i konsten och ej minst i politiken det förnäma draget i detta ords yttre mening.

Claes Lagergren beskrev en gång för mig sina känslor för Leo XIII — han har på ett rent av lysande sätt skildrat denne förnämlige påve i en artikel i Ord och Bild för många år sedan. Han nämner dock ej där en ovanligt karakteristisk liten historia. Den påvlige kabinettskammarherren hade av Oscar II, då han å dennes vägnar skulle överlämna en tackskrivelse för några böcker som den litteräre påven gett konungen, fått i uppdrag att meddela Leo, att Napoleon III på 1860-talet ville skicka en flotta till Syrien för att hjälpa de fransk-katolska intressena efter mohammedanernas massakrer på de kristna, och kejsaren hade som överamiral för denna flottilj tänkt sig den neutrale hertigen av Östergötland. Påven Pius IX — så var också meningen — skulle sedan få en ny kyrkostat i Palestina och Syrien. »Vilken utopi» — »che utopia» — mumlade påven leende, under det att markisen hänfört försäkrade honom, att där den helige fadern var, där skulle ock de trogna slå vakt omkring honom.

Bör det ej ha varit en triumfatorisk känsla för lill-Claes från Hammar att ligga på knä för Hans Helighet som *dilectus filius* och höra på alla dessa teatraliska verkligheter eller historiska overkligheter,

hur man än vill säga, begripande ej minst Leos ironiska och älskvärda leende.

Då det gäller att pressa doften ur den brokiga och smärtsamma händelseserie, som heter historien, är den praktiske Claes Lagergren helt enkelt genial.

AXEL KLINCKOWSTRÖM.

En vinterdag vid slutet av 1870-talet såg jag en liten mager gosse i stickad vit tröja svänga en tomahawk och upphävande höga krigstjut störta fram mellan den då tämligen vilda Humlegårdens drivor. Jag lade märke till att pojken tog leken på allvar och att hans tomahawk var ovanligt solid och riktig.

När jag nu någon gång sitter hos min vän friherre Axel Alexander Camille Rudolf Emanuel Klinckowström, fil. doktor, f. d. docent i zoologi vid Stockholms Högskola, innehavare av slottet och godset Stavsund vid Mälaren samt av Svenska Akademiens stora guldmedalj, vid detta århundradets början den störste svenske kännaren på taxar, författare till diktsamlingar, episka dikter, tragedier, operatexter och resebeskrivningar samt till undersökningen om hjässfläcken hos simfågelsembryoner, kännare och besökare av den arktiska och antarktiska världen men också hemmastadd i Sydamerikas ekvatorialtrakter, utan med-

---

Axel Klinckowström är född i Darmstadt den 24 december 1867.

AXEL KLINCKOWSTRÖM.
Fotografi.

tävlare i kunskapen om Prosthoseracus vittatus' befruktning samt under en mycket kort tid tillsammans med kyrkoherden Oscar Bensow ledare av Söndagsnisse, då tror jag att mitt första intryck av Axel Klinckowström, en som lägger allvar i leken, ej var så oriktigt.

Om man räknade upp Axel Klinckowströms bedrifter och om denne skäggige jätte — den lilla magra pojken har svällt ut betydligt — i en fornnordisk »mannajämning» mälde om alla sina stordåd, skulle motpartens mun stå vidöppen, först av häpnad så av gäspande, ty man tål ej mer än ett visst mått av andras bragder och förtjänster.

Efter middagskaffet, intaget i den stora, av de pfalziska konungarnas porträtt prydda barocksalongen på Stavsund, där Karl XII som gosse en gång kom inklivande med sina leriga ridstövlar för att hälsa på sin lärare, greve Erik Lindschöld, som då ägde slottet, tågar man ner för de breda stentrapporna till det av harpuner, knivar, gevär och jakttroféer överfyllda lilla rum, där slottsherrn lidelsefullt arbetar och författar, då det ej finnes gäster i huset. Under det att rävsvansarna dingla om ens öron, stannar ögat vid ett jätteormskinn, som sträcker sig från den ena väggen till den andra. »Den var otrevlig, då den kom simmande emot mig», säger från djupet av sin länstol värden, som i två avseenden liknar ett erratiskt block, d. v. s. att han förr reste vida på isjöklar och nu är

så gott som »urokkelig» utom naturligtvis i andens värld.

Det är en fest att höra honom berätta, och jag tror att till den lätthet att uttrycka sig, som hans berömde fader var känd för i första kammaren, kommer Axel Klinckowströms polska arv från modern. Slaver lär ju betyda de talande, nog av, på ypperlig tyska, engelska eller franska men allra förträffligast på svenska kan Axel Klinckowström förtälja och det med en för jägare och upptäcktsresande sällsynt ödmjukhet och, kan man kanske tillägga, nästan lika sällsynt strävan efter sanning, om mytologi, hajar, negrer, versläran och arktiska loppor — till skillnad från de andra sorterna mycket eftersökta. Han talar gärna och alltid beundrande om in- och utländska, levande eller döda vänner, men aldrig om vad som artigt plägar kallas personalia.

Om hans sorgespel Olof Trätälja har Svenska Akademien sagt sitt. Den gav honom därför stora guldmedaljen. Om hans resa till Jan Mayens land yttrade en gång vår lärdaste geograf till mig, att det var den roligaste resebeskrivning han visste.

Klinckowström, denne »världsvandrare», har i allmänhet undvikit Europa. I Paris har han aldrig satt sin fot. Kanske känner han sig på boulevarden, liksom Mefistofeles i det klassiska Hellas, något »unheimlich». Men Axel Klinckowström, som modellerar indiansk keramik och kan, det har han gjort åt mig, för-

färdiga och författa ett på 1700-talsfranska skrivet brev, med efterbildning av den typiska l'ancien régime-pikturen och skrivet med ett av honom själv fabricerat bläck, är onaturligt kunnig i alla sorts kulturer.

Hans bekantskapskrets är stor, olikartad och omfattar alla slags nationer. En dag bad en australier — anglosaxare, ej australneger — att få översätta Klinckowströms operatext till Andreas Halléns Valdemarsskatten. Australiern, som var mycket rik, reste överallt och tog alltid in på det bästa hotellet, där han genast frågade efter den bästa varietén. För några år sedan kom han till Stockholms Grand Hôtel. Han frågade genast var den bästa varietén fanns. »Vi ha ingen, vi ha bara opera», blev svaret. »På en sådan har jag aldrig varit», sade australiern, »skaffa mig en biljett.» Man gav Valdemarsskatten. Australiern blev hänförd. Han förstod naturligtvis icke en ton av musiken och icke ett ord av texten, men beslöt att lära sig svenska och översätta denna charmanta pjäs till engelska. Klinckowström gav sin auktorisation, försiktigtvis tilläggande, att han ej ville betala honom för omaket. Efter tre år erhåller Klinckowström ett brev: »Kom i dag klockan 3 till Grand Hôtel.» Han infinner sig, träffar australiern vid ett bord. Manuskriptet hade han framför sig. På ena sidan en Veuve Cliquot Magnum och på den andra sidan en låda Henry Clay. Manuskriptet godkändes, trycktes, och jag har själv sett den vackra engelska boken, som

jag nästan tror utkom på den energiske översättarens eget förlag.

Om man undantager den fornnordiska gudaläran, där Axel Klinckowström skulle kunna bliva asalogie professor, minnes jag blott en riktigt livlig diskussion med honom som deltagare, som rörde sig i de religiösa sfärerna.

Det var en vacker sommardag för några år sedan. Axel Klinckowström och jag hade lämnat Stavsund och under djupa samtal glidit över Mälarvikarna. Då det kvällades, hade vi hunnit till Stockholm och kommo så till Hasselbacken för att där äta aftonvard. En kolsvart neger serverade oss doftande mocka och allt vad därtill hörer. Det visade sig att han var från Surinams trakter och lärt sig sin franska på Martinique. Axel Klinckowström började genast tala om en gud, som negrer dyrkade i denna landsända, och det var rörande att se hur negerns svarta ansikte lyste upp, då hans religiösa barndomsminne vidrördes. Axel Klinckowström hade också besökt en negerkung i Surinam och berättade för den svarte Hasselbacksuppassaren om huru denne konung hade haft husliga sorger, och att ej mindre än tre av hans hustrur hade »tagits av livet» som det heter på europeiska och därför insatts i en spjälbur. Deras föda var dock så riklig, att Axel Klinckowström ansåg det troligt, att de skulle bli lika många eller rättare dubbelt så många kungliga julskinkor. Jag invände då till negeruppassaren, att

kanske kungen av moraliska skäl ville äta upp dem, så att hela den ledsamma händelsen skulle stanna i familjen. »Oui, monsieur», sade negern storskrattande, »sådana äro vi.»

Axel Klinckowström är ett original, skulle man nästan kunna säga, en av de konstigaste kroppar som finnas. Aristokrat som en preussisk junker och vildman som en av de två gubbarna, som flankera det danska vapnet. »Varför är baron konservativ?» frågade en gång en av mina vänner. »Därför att jag är baron», blev svaret. Tyvärr är han kanske icke lika försvarsvänlig som han är konservativ. »Sköter baron sin egendom själv?» frågade någon. »Nej, jag har gått igenom Ultuna», svarades, och det låg i ögats humoristiska glimt något som sade: »Jag har nu vetenskapligt lärt mig hur ofantligt svårt det är att få ett svenskt lantbruk att bära sig.»

Om ej Axel Klinckowström vore en hederspascha, skulle det vara ganska oroligt för såväl Riksarkivet som museerna, ty han förfalskar med en lika roande som oroande skicklighet. Och detta versatila ingenium gav sig på en gång hän till en två års förfalskarverksamhet, driven av kärlek till »curieuse vettenskaper» och, jag är rörd, då jag skriver det, av vänskap till författaren till denna bok. Till min femtioårsdag 1918 fabricerade han nämligen med subtil vetenskap och konst en kedja av förfalskningar, sträckande sig från grottperioden till och med de för-

träffligheter han pådiktade mig själv. Bland de olika föremålen och dokumenten kan särskilt framhållas en av honom själv med utmärkt konst förfärdigad kommandostav av renhorn från Altamirahålan. Denna stav, som enligt Klinckowström tillhört en av författarens förfäder, är smyckad med inristade ornament, bilder av vildhäst och bison m. m., allt utfört så att det kunde lura en arkeolog av facket. Kanske ännu egendomligare är ett friherrebrev för min fingerade farfars farfar och min verklige farfars far, försett med Gustav III:s äkta namnteckning. Förfalskningsskämtet var nämligen utfört på en av de av Gustav III undertecknade in blanco-fullmakter, som han skänkt Axel Fersen d. y. och som genom arv kommit till Klinckowströms arkiv på Stavsund.

Axel Klinckowström är en mycket lärd man av här i landet kanske unik, överallt mycket sällsynt, typ. Han har skrivit ofantligt mycket, ibland, om också mera sällan, ofantligt kort. På ett par sidor beskrev han i en vetenskaplig publikation en sydamerikansk fisk, som går i vattenytan med halva ögat under och andra hälften över vattnet. En fransk läkare skickade en gång ett tackbrev till d:r Klinckowström, ty han hade i den teckning Klinckowström gjort av fiskögat fått ett uppslag till en ny sorts glasögon.

Den sällsynt lärde mannen har skrivit ett jättearbete om djurmåleri, och jag häpnar, när han läser upp ett kapitel så rikt på uppslag, på natur- och

kulturhistoriska bakgrunder och med en sådan teknisk kunskap, att man nästan storknar. Själv storknar han bara, när han skall gå 1,000 meter på jämn mark, men att klättra samma längd på höjden, d. v. s. att bestiga Färöarnas brantaste och livsfarligaste fjäll, det gör han visserligen ogärna, men gör det i alla fall för att hålla ett öga på sin oförvägne son, den unge konstnären Harald Klinckowström.

Man kan råka på Axel Klinckowström i Guyanas urskogar, på Häcklefjäll och nu, då han håller på och studerar konsthistoria, kan man kanske träffa honom också bland Louvrens egyptiska granitlejon eller bland British Museums assyriska reliefer över vildåsnor.

Men helst bör han ses på det vita, vackra Stavsund, där hans maka, klok och gästfri, har den krävande uppgiften att vara husmoder, där en genial person är husfader. Det finnes också ett annat ställe, där han sprutar eld och lågor som vulkanen Erebus vid Sydpolen och sprudlar som en isländsk geysir, nämligen på sällskapet Idun. När vid 50-årsfesten 1912 den Klinckowströmska jubelkantaten tonade och ett tenorsolo härligt hyllade henne, som ger evig ungdomsvår, torde till och med den fullkomligt omusikaliske musiktextförfattaren ha tyckt, att han kände något av den höga yrsel, som är Apollos och Dionysos' gåva, naturens mystiska krafter rörde sig i honom och han förstod vad han eljes har litet svårt att fatta, nämligen vad religionen kan vara.

Hell dig, du Idun, hell, gudinna
Med det gyllne hår,
Suttungsmjödets härskarinna.

Att han måtte få dricka mycket av skaldens suttungsmjöd — och även av andra mjödsorter — och ända till döddagar, det hoppas hans vänner.

AGUÉLI.

Det fanns en student, som indelade kropparna i enkla kroppar och konstiga kroppar. Till de senare hörde avgjort, om vi godtaga denna indelning, konstnären Aguéli.

En gång, en enda, korsades våra planetbanor. Det höll på att bli en katastrof, det fick jag höra sedan, och jag hisnade, som då man efteråt får veta, hur nära man varit att störta i en avgrund.

Eu kulen februaridag 1912 knackade det försiktigt på dörren till mitt kontorsrum. Det var en ung, hygglig konstnär, fullkomligt obekant för mig. Bredius påstår, att han för var dag hittar en ny holländsk målare från mitten av 1600-talet, och vid början av 1900-talet finnes det också en alldeles ovanligt stor mängd konstnärer i Sverige. Jag hittar nya nästan dagligen. Denne konstnär anhöll om en rund summa till färg. Först sade jag nej, men sedan veknade mitt hjärta vid tanken på att om inte färg på hans vita dukar var ett nödvändigt krav för vår svenska konst,

---

John Gustaf Agelii var född i Sala den 24 maj 1869 och dog i Barcelona den 1 oktober 1917. Han ändrade sitt namn till Ivan Gustave Aguéli.

så behövde han nog litet guldglans över livet självt för att hålla humöret uppe. Jag gav honom pengarna med en ovanligt distinkt formulerad fordran, att han ej skulle berätta om sitt kap. Detta mindre av någon sorts ideell önskan att vara okänd och ädel mecenat än av sorglig erfarenhet, att dagen efter det man skänkt respengar åt en person, som hade en farbror i Södertälje, biljettpris 1 och 10, fick man besök av en annan, som hade en moster i Skövde, biljettpris 7 och 70. Konstnärsynglingen lovade heligt och gick.

Dagen därpå, då jag i mitt hem intog frukost, ringde det på i telefon. Något vresig reste jag mig från bordet och hörde gårdagens unge konstnär undra, om en hr Aguéli, vars namn jag kände till från Paris' konstnärliga och anarkistiska värld, men vars konst jag då ännu aldrig sett, kunde få göra mig ett besök. Anande mer en ekonomisk än en estetisk avsikt med besöket, svarade jag:

— Om visiten rör affärer, vill jag icke råka hr Aguéli på mitt kontor, men rör den icke affärer, är han välkommen på kontoret i morgon kl. 4,30.

Påföljande dag vid utsatt timme anlände en skäggig, något rustik herre och presenterade sig som Aguéli. När jag förbindligt sträckte fram min hand åt honom, lade han sin på ryggen och sade:

— Jag har ingen anledning att ta hr Laurin i hand.

— Då återstår det för mig — sade jag artigt — intet annat än att bedja er taga plats.

AGUÉLI SOM UNG.
Fotografi.

— Varför vill ni förolämpa mig? — frågade Aguéli.

— Intet är mig mera främmande — sade jag.

— Nå, men varför har ni då antagit, att jag kom i penningeärenden.

Jag svarade, att jag, i den tro att jag hade av hans vän rekommenderats som medgörlig, ville bespara hr Aguéli ett onödigt besvär.

— Kan jag göra er en tjänst med att telefonera till er vän, att intet ekonomiskt åsyftades med er visit — fortsatte jag — så var god och angiv tid och telefonnummer.

Aguéli svarade då högtidligt:

— Jag antager eder ursäkt och anser mig hava fått samma upprättelse, som om ni antagit min utmaning till duell.

Något häpen invände jag, att det hade varit mycket pinsamt för mig, gift och barnafader som jag var, att duellera med honom, så mycket mer som i Sverige, mitt och Aguélis fädernesland, det är både enligt lag och, vad mera är, genom sed förbjudet att ge sig in i tvekamp. Han förklarade mig emellertid efter min ursäkt vara en man av ära och började nu i en alldeles annan ton.

— Ändamålet med mitt besök är av helt och hållet mondän natur. Ni känner furst Trubetskoj?

Icke främmande för Alexandre Dumas fils' dramer, svarade jag ögonblickligen:

— Jag har haft förmånen att göra furstens bekantskap, och jag har till och med haft den lyckan att

vid ett tillfälle vid en middag hos min broder föra furstinnan till bordet.

— Egentligen — sade då Aguéli — söker jag er bror, men han lär ju vara på resa i Grekland, och därför vänder jag mig till er. Ni vet, att fursten liksom jag själv är vegetarian, och nu frågar jag eder, vill ni rekommendera mig hos någon framstående svensk vegetarian?

Själv entusiastisk köttätare och anseende, på grund av min tandbyggnad, att människan egentligen är en allätare, såsom jag fått lära mig i skolan, och dessutom, måste jag tillägga, genom smak kommen till den synpunkten, att en lyckad märgfilé hör till livets ljuspunkter, blev jag till en början honom svaret skyldig. Slutligen påminde jag mig dock bland dem, som av etiska skäl hålla sig uteslutande till legymerna, författaren Saxon, med vilken jag visserligen icke var personligen bekant, men som jag hade hört innehade den trovisshet i grönsaksfrågan, som Aguéli önskade.

— Jag trives ej särdeles i mitt hemland — sade Aguéli. — Jag tycker mer om Frankrike. Franskan är mitt andra modersmål. Men ännu mer älskar jag Orienten och har i åratal studerat vid högskolan i Kairo. Hela den islamitiska kulturen är mig sympatisk. I en liten stad i Mindre Asien, Koniah till exempel, finns det flera bildade människor än i Stockholm, och jag befinner mig både fysiskt och psysiskt bättre där.

En anarkist. Aguéli på 1890-talet.
Målning av Sager-Nelson. Hjalmar Wijks samling.

Han räckte mig sin hand till avsked, och jag muttrade något om mitt hopp om att han snart skulle få glädja sig åt Österlandets värme och ljus.

Dagen därpå telefonerade jag till den unge konstnären på utsatt tid och frågade, om Aguéli fanns där.

— Ja, men han är litet döv.

Jag framförde min ursäkt för mitt ofrivilliga misstag, och en stund efteråt svarades mig: Herr Aguéli ber hr Laurin vara övertygad om sin fullkomliga högaktning.

Så råkade jag en dag den unge konstnären på Västerlånggatan. Vi skakade hand.

— Herr Aguéli är litet egendomlig — sade han. — Herr Aguéli är muhammedan.

— Är han — frågade jag — mohammedan som folk är mest eller av mera religiösa behov?

— Han är nog riktigt religiös mohammedan — svarades det.

Då jag kom hem, fann jag ett brev från Aguéli.

Cher Monsieur.

Enchanté d'avoir fait votre connaissance etc. började det. Det var skrivet på hans andra modersmål och meddelade, att han samtidigt sänt mig en fransk tidskrift, där han under sitt mohammedanska namn författat en astrologisk uppsats om planeternas skadliga inverkningar. Jag öppnade tidskriften och fann, att han även givit sig in på en invecklad tolk-

ning av det icke sällan i Orienten debatterade la ilaha illalah — ingen Gud utom Gud, och jag mumlade i mitt skägg: »Allah akbar» — Gud är stor.

Men jag fick snart tillfälle att tillägga: Allah är miskundsam, ty det visade sig, att Aguéli hade på allvar törstat efter mitt blod, om en sådan bild kan användas på en vegetarian, som till på köpet är anarkist med en dyliks hela kända pacifism. Jag hade hört förut, att Aguéli skjutit på folk med pistol, men därom mera sedan. Aguéli hade bett sin och min vän, målaren Gösta von Hennigs, att vara sekundant i hederssaken Laurin — Aguéli och dessutom anmodat konstnären Karl Nordström att göra honom denna manliga väntjänst. Även hade Aguéli ansett det lämpligt, att man skulle vända sig till några officerare för att vapenfrågan skulle bli korrekt ordnad. Karl Nordström, som kanske med en viss ovilja betraktat alla över fanjunkargraden — är Aguéli anarkist, så är Nordström socialist —, föreslog, att man lämpligen i stället för officerare borde anlita underofficerare, och detta tror jag hade varit mera blygsamt och förståndigt, då det gällde den av Aguéli kanske något väl uppblåsta hederssaken. Dessutom avböjde Karl Nordström hela duellen, denna romaneskt ridderliga form, eller kanske snarare germanskt eller frankiskt ridderliga, ty de gamla romarna kände ju ej duellen, som dock nu i de latinska länderna fått en sådan helgd, att till och med anarkisthjärnor av svensk ex-

traktion fått den i sig inpräglad. Ögonblicket efter sin visit hos mig skrev Aguéli till »Gösta de Hennigs, artiste-peintre», förmodligen för att brevbäraren skulle få lättare att hitta, och gav mig full rätt och tackade de Hennigs eller, rättare, von Hennigs för att han »velat stå till tjänst i yttersta fall».

Några månader senare såg jag en kollektion av Aguéliskisser, eller kanske var det tavlor, exponerade å Konstnärsförbundets utställning vid Karlaplan. Dessa färgfläckar sade mig ej mycket, ehuru de säkert voro laddade med alla Västerlandets och Österlandets idéer. Kanske skola de glädja framtiden, och redan nu se framsynta något i dem.

I den franska månadsrevyn La Gnose skrev Aguéli jan. 1911 under namn av Abdul Hadi en del esoteriska funderingar om konsten.

»Man kan säga», påstår han, »att konsten är lidelsen, som blivit matematik: anden leker med materien. Man bör dock hålla i minnet, att det är lidelsen, som här är anden, och att det är matematiken, som hör ihop med materien, av vilken den är den förnämsta vetenskapen. Dessutom, materien själv är en vetenskap, och vetenskapen är en materia. Men nu är materien, såsom varande 'den stora oskyldiga', fullkomligt helig, prästerna må säga vad de vilja.» Och man får lyckligtvis veta, *varför* materien är helig. Den är det »i synnerhet tack vare den heliga jungfrun och den obefläckade avlelsen, en fundamental

dogm, oundgänglig, utan vilken det esoteriska endast skulle vara ett fåfängt kvietistiskt drömmeri eller en sorts alkoholism på omvägar».

Aguéli hade i likhet med Michelangelo en sökande och trotsig ande och fick liksom denne sin näsa krossad. Det var på ett anarkistmöte. Jag vet ej om gärningsmannen var en polis eller en anarkist med olika, i så fall mera konservativ läggning. Aguéli var ofta hungrig och åt då ibland råttmos. Han tog sig en gång i veckan ett rus av haschisch. Den huvudvärk man får efter punsch är bara barnlekar mot den man får efter haschisch. Aguéli var temperamentsfull. Då den nu för längesedan döde målaren Robert Lundberg bara såg på hans tavlor, bröt Aguéli förargad själv sönder sina penslar. När Zorn, som skulle handleda honom på konstskolan, försökte sig med några råd, så uppmanade han Zorn att upphöra med sin lärareverksamhet. Under 1890-talets början råkade en gång i Uppsala Gösta von Hennigs på Aguéli i en grupp lantliga prästkandidater. »Käre vän», sade den egendomlige mannen, »jag studerar hebreiska här uppe, och du kan inte tänka dig, vad detta språk skänker mig för en njutning.» Och han lämnade Hennigs sitt visitkort, där det stod »Gustave Aguéli, Elève titulaire de l'école pratique des hautes études».

I Paris blev han en gång fängslad som anarkist — det var på den tiden då teoretiska stölder och bombattentat mot de borgerliga voro ganska vanliga.

Madame Io.
Målning av Sager-Nelson. Thielska samlingen.

Genom Richard Bergh återbördades han emellertid till det s. k. tjuvsamhället. Han försvarades av Maître Bouguereau, son till den sötaktige akademiske målaren med samma namn, en egendomlig konsthistoriens mystik. Då ett intyg av prins Eugen om Aguélis ofarlighet företeddes, förklarade advokaten med klok spydighet, att den anklagade var en »anarchiste royal».

En gång hade den kända anarkistiska damen Madame Io, ypperligt målad av Sager-Nelson på en tavla i Thielska galleriet, protesterat mot tjurfäktningarnas införande i Frankrike. Just då tjurfäktarna skulle tåga förbi stod Aguéli, hållande sin väninna Madame Io i ena handen, och med den andra avlossade han ett revolverskott i anarkistisk djurskyddsvänlig riktning mot toreadoren. Aguéli slapp ganska lindrigt undan.

Han och hans vän målaren Törneman brukade stryka omkring på kyrkogårdarna i Paris nattetid. Genom att jama lockade de till sig kattor, vilka de slängde ned i en medhavd korg. Kattorna presentades sedan åt Madame Io. Hon älskade dessa djur, som med mjuka rörelser och gnistrande ögon på stolar och bord hoppade omkring den melankoliska och bleka damen. Dessa mystiska djur, vilka liksom bära på hemska hemligheter och som så högt uppskattades både av Baudelaire och Guy de Maupassant!

Nu är Aguéli död. Under hösten 1917 överkördes den något döve mannen av ett tåg i Barcelona.

Genom Richard Bergh [illegible]ades han emellertid till det s. k. tjuvsamhället. [illegible] försvarades av Maître Bouguereau, son till den [illegible] akademiske målaren med samma namn, [illegible] egendomlig konsthistoriens mystik. Då ett [illegible] av prins Eugen om Aguélis ofarlighet förete[illegible] förklarade advokaten med klok spydighet, att d[illegible] anklagade var en anarchiste royal.

En gång hade den kända [illegible] ryska damen Madame Io, ypperligt målad av Sager[illegible] på en tavla i Thielska galleriet, protesterat mot [illegible] i Frankrike. Just då tjurfäk[illegible] Aguéli, hållande sin vän[illegible] skulle äga rum stod den, och med den andra [illegible] skott i anarkistisk djursky[illegible] readoren. Aguéli slapp [illegible]

Han och hans vän [illegible] stryka omkring på kyrk[illegible] Genom att jama lockade de [illegible] slängde ned i en medhavd [illegible] sedan åt Madame Io. [illegible] med mjuka rörelser [illegible] och bord hoppade om[illegible] bleka damen. Dessa [illegible] på hemska hemligheter [illegible] både av Baudelaire [illegible]

Nu är Aguéli död. [illegible] des den något döve [illegible]

Han tyckte att livet var underligt, och det tycker jag också han hade skäl till.

Aguéli var, såsom t. ex. Albrecht Dürer, en teoretiserande konstnär, men han fick i olikhet med Dürer icke mycket färdigt, och det finnes många historier om huru hans vänner efter åratal funno mästerverken i samma ofullbordade skick, som då de första gången sågo dem, och det fast det var meningen, att de skulle bli något mera fullbordade. För resten var det också i en annan sak han skilde sig från Dürer. Han avskydde germanskt väsende. Ja, han fnös av förargelse, bara han vädrade något germanskt, och detta föranledde honom att fnysa ganska ofta. Han älskade framtiden och trodde att Rose-Croix och Sar Peladan skulle bli tidens fullbordare. Nu skulle man nästan kunna tala om exsaren, om ej vitsandet vore en litterär oanständighet. Aguéli siade tidigare än andra svenskar om Cézanne, van Gogh och Gauguin, och de äro nu (1919) moderna.

Det fanns hos den egendomlige mannen en fond av ridderlighet. Han bävade ej för stora svårigheter och faror. Han var modig, och det är en bra härlig egenskap. Med sitt skott mot toreadoren — så troddes åtminstone i Frankrike — hindrade han i alla fall att det vanhedrande, som ligger i njutandet av andras plågor, i denna form fick skada franskt väsende. I Frankrike hade ju tjurfäktningarna ej ens traditionens ursäkt som i Spanien.

AGUÉLI.
Träsnitt av Anna Sahlström.

Och även den lilla démêlén med mig, som han ansåg måste avtvås i blod enligt franska traditioner, visade honom som en man, vilken ej tålde ens den ringaste misstanke, ej den minsta kränkning, särskilt från en som ej var konstnär, en bracka, med andra ord hans polära, diametrala och kontradiktoriska motsats.

CARL LARSSON.

En människa i detta ords fullaste mening — det var Carl Larsson. Och en sådan, som skulle kunna få en att tro på det generaliserat helt säkert osanna påståendet, att människan är av naturen god.

Huruvida han själv av naturen var god vet jag ej, ty jag har tyvärr blott känt honom i tjugufem år, men under den tiden var han den på goda och mänskliga egenskaper rikaste man jag råkat. Ju mer jag kände honom, dess större blev han. Och jag har aldrig med starkare fröjd märkt sanningen i det gamla nordiska »man är mans gamman», än då jag fick se något mera av det starkt personligt färgade mod, av den kraft, den frikostighet, den kärlek, som fanns i hans manliga och varma själ.

Han kunde bli arg och mycket arg. Då han år 1896 fått freskerna i Nationalmusei trapphus färdiga, voro C. D. af Wirsén och Helgo Zetterwall icke nöjda utan föreslogo honom att utföra ändringar på

Carl Larsson var född i Stockholm den 28 maj 1853, gift i Stockholm 12 juni 1883 och dog i Falun 22 jan. 1919.

Carl Larsson.
Självporträtt i teckning 1891.

väggarna, ehuru hans kartonger av nämnden godkänts. Larsson yttrade då i en skrivelse till nämnden, att han anhöll, att den övergåve »sitt hittills följda exempellösa sätt att behandla ett beställt konstverk», och när tjugu år senare förslag till ändring av den kartong han gjorde till sin väggmålning »Midvinterblot» framkom från konstnärskamraten och museichefen, blev han snarare ännu mer upprörd. Överintendenten hade naturligtvis full rätt att icke tycka om tavlan men skulle, så godhjärtad han än var, troligen själv ha blivit synnerligen misslynt, om någon annan museidirektör föreslagit ändringar i något av honom själv utfört konstverk. Denna tvist gav anledning till en genom åren varande missämja mellan Bergh och Larsson, dessa två stora konstnärer och goda människor. Men utan att veta, att det var sista tillfället till försoning, räckte Carl Larsson på festen vid min femtioårsdag den 19 september 1918 sin hand åt Bergh, vilken senare efteråt yttrade sin innerliga glädje över detta handslag av ungdomsvännen.

För den stora allmänheten var Carl Larsson det ständigt goda humöret, men så ensidig och enkel var han ej. Det var något både rörande och storartat att se, hur smärtsamt träffad han kunde bli. Som konstnär fick han ett hårt yxhugg i Midvinterblot-frågan, som människa fick han av den vän han alltid älskat och i rätt och orätt alltid försvarat, med det övermått av välvilja han hade för dem han tyckte om, ett par

stötar bakifrån med en förgiftad dolk. Det var August Strindberg, mästaren ej minst i att smutsa och såra, som den gången hade lyckats ovanligt bra. Jag fick vara med om att erfara, hur djupt han träffat den, som enligt Strindbergs eget ord var »en sån där djävul, som går och talar gott om folk». Larsson talade visserligen hellre gott om människor än ont, och han hörde, vilket är rätt sällsynt, med nöje på andra, som gjorde detsamma. Men han sjöng också ut om och till både vän och fiende, om det behövdes, ty all sorts människofruktan var fullkomligt okänd för honom. En så på en gång skygg och öppenhjärtig person har jag aldrig sett. Han talade om sig själv med sådan självhumor och med ett så rättframt erkännande av sina fel utan något förskönande av de senare, att man tänkte för sig själv: gudskelov för felen också!

Jag blev bekant med Carl Larsson i Konstnärsklubben, där jag någon gång var gäst och där han var den dråpligast tänkbara ordförande. Vi hade samma väg hem, ty han bodde också på Söder, Stora Glasbruksgatan 15, och jag minnes hur förtjust jag blev, då jag kom upp i hans pittoreska rum, ett med oerhört dyrbar gammal holsteinsk träpanel, inköpt med konstnärligt ekonomisk oförsiktighet för ett högt belopp. Det visade sig dock sedan vara en god affär. Vad man trivdes i denna ateljé! Larsson höll då på med kartongerna till Nationalmuseifreskerna, och jag

besökte honom ofta på söndagsförmiddagarna och störde honom ganska grundligt både då och sedermera på ställningarna i Nationalmusei trapphus. Men jag ångrar det inte i alla fall. Så fick jag honom hem till mig för att måla min gosse. Jag häpnade över den intensitet han inlade i allt. Själv brukade han berätta, att han och Zorn etsade varandra på en gång. »Zorn glodde på mig, så jag trodde han skulle äta opp mig.» Samma skarpforskande blick hade Carl Larsson själv och dessutom en viss hastighet i tal och gester, som ibland gingo i ett så snabbt tempo, att jag ej hann hindra honom, då han en gång efter målningens slut sprang in uti vårt kök och tvättade händerna i ett stort stenfat, fyllt av buljong.

Carl Larsson älskade Maria nyckelpiga, det lilla djuret, som lyckobringande dimper ner litet varstans på Guds försyn. »Une bête à bon Dieu», som fransmännen säga. Och sådan var han själv, när han gick och »trynade och drumlade», för att använda hans egna ord. Han gick hur det föll sig och gjorde alltid människorna glada. Han gick med näsan i vädret, med det blonda spetsiga skägget pekande framåt, hälsande sina vänner med ett glatt: »Det var livat», men också nästan alltid åtföljt av ett: »Jag tror jag reser hem till Sundborn i morgon.»

En gång för några år sedan — han hade hunnit bli några och sextio — fick jag ett brevkort från Carl Larsson, där han meddelade, att han påföljande

fredag skulle komma till Stockholm och skulle komma upp till mig och äta frukost. Kvällen förut superade jag med Ragnar Östberg på restaurang Riche. Larsson kom in, medförande en för mig okänd herre. Då vi bådo honom sitta ner ett tag hos oss, sade han: »Nej, nu måste jag vara med min vän, där borta, men i morgon kommer jag opp till dig.» Dagen därpå frågade jag honom, vem han var med i går kväll. »Om jag det kunde säga», sade Carl Larsson. »Ja, men du vet väl, hur du kom ihop med honom.» »Ja visst, jag kom från Centralstationen och slank som jag brukar in på en biograf — det är så lugnande att se bilderna snurra förbi en. Då säger en herre bredvid: 'Är det inte Larsson?' Jag svarar: 'Jo.' 'Det är längesedan vi sågo varann', säger herrn. 'Jag har varit och badat och skulle vilja gå ut och ta mig en grogg.' Och så följdes vi åt, och det blev supé o. s. v. Men jag var generad för att fråga honom vad han hette.»

Både i arbetet och nöjet ingriper han av hela sin själ. Med en viss pojkaktig förtjusning hörde han på ett bra cabaretnummer, och han tog mig i armen och sade en gång på Läderlappen: »Hör du, det nästa numret *måtte* väl bli lika bra.» Ibland kunde även han naturligtvis gripas av oro och leda, och blev då *mycket* nedslagen. Då han kom från Sundborn till Stockholm, hände det någon gång till och med, att han kände sig så illa till mods, att han återvände med

CARL LARSSON.
Etsning av Anders Zorn 1897

nästa tåg. Han, som ibland på fem minuter kunde bli gripen av varm sympati för en fullständigt främmande, han som hållit hundratals skåltal och berättat om sig själv på teckningar, i tidningar och i böcker, han kunde i ett tag bli sluten och nästan förskräckt för den förtrolighet han själv framkallat. På vägen mellan Operan och Arvfurstens palats kunde han tio gånger bli hejdad, och ingen har varit du med så många, som han ej visste vad de hette eller ens var han råkat dem. »God dag, Carl Larsson.» »Nej, det var roligt. Nå, det står bra till hemma.» Svar: »Ja då.» Larsson: »Nå, det var bussigt.» Och sedan till mig, sedan vederbörande lyckligt avtågat: »Hör du, var den där hyggliga människan från Göteborg?»

En uppgift, som mycket satte hans fantasi i rörelse, var takmålningen i Dramatiska teaterns foajé. Här kom det in mycket av den fantastik, varmed han sysslade i sina första arbeten — de glada syndernas skald, som sjunger en sång till den sjunkande solen och Amor och Mercurius —, som aldrig lämnade honom helt och som i det allra sista kom fram i hans funderingar på att fylla bakgrunden till skaldeporträttet av Karlfeldt, liksom han på Oscar Levertins profilbild efteråt målade på drömsyner med symbolisk undermening.

På plafondmålningen ser man hur liksom en raket ur skaldens huvud framspringer dramat i kvinnoform, åtföljt av kritiken med bart huggande svärd. Mot

takets mörkblåa natthimmel, omramad av underifrån belysta trädkronor, tumla nakna män och kvinnor, som lidelsernas sinnebilder. I eldröd klädnad mottager skådespelaren vid andra kortsidan den symboliska kvinnogestalten. I Humlegården och under de av båglampor belysta träden vid min brors villa på Djurgården målade Larsson studier till denna tavla. Jag vet, att han tyckte om den själv, ty en gång då jag kom upp i hans rum på Hôtel de Suède, där han 1908 bodde vid sina Stockholmsbesök, hörde jag honom i telefonen säga till Karin: »Teatertavlan har blivit riktigt bra.»

Betalningen, den var visst 25,000 kronor, uppbar han hos häradshövding Holm på P. A. Norstedt & Söners kontor. Då han kom ut ifrån honom, sade han till mig: »Gubben var bra. Han rådde mig att vara sparsam med pengarna och talade så vackert om hur försiktig jag borde vara, att jag blev, förbaska mig, rörd.»

Larsson fick lätt in ett personligt drag t. o. m. i sina bankaffärer. Då han för en penningplacering begärt råd av en vän och sedan skulle säga upp sitt bankkonto i en stockholmsbank för att köpa värdepapper, kom han tillbaka utan pengar och sade: »När jag skulle ta ut vad jag hade inne, så satt där en riktigt söt liten fröken och sade: 'Nej, inte skall herr Larsson ta ut de här pengarna; låt dem vara kvar hos oss.' Så sa' jag: 'Ja, kanske det, då få de väl vara kvar.'»

»Nun sag', wie hast du's mit der Religion?»

frågar Gretchen Faust, och jag tror, att Carl Larsson på samma fråga hade svarat lika svävande.

Jörgen omtalade på 1880-talet i sin tidning Figaro den frikyrklige, liberale övervalmannen Jonathan Olsson i Stockholm såsom havande för sig uppgjort en s. k. privatreligion. Och med ännu mera fog gällde detta om Carl Larsson. Inför mysteriet böjde han sig med djupaste andakt. Han var på detta det allra intimaste området lika öppenhjärtig och lika förtegen som på det profana. Han berättar, hur han kastade ut i rymden bönen »Fader, giv mig ett glatt och modigt hjärta», och tyckes, så förefaller det oss, ha fått bönhörelse. Den blandning av realism och fantasi, som utmärker hans konstnärskap, finnes också i hans religion. Jag kan icke minnas mig ha sett hos honom några spår av Kristustro men väl ett inslag av självandringsfunderingar, och han hade en skrockfullhet, som han tog hälften komiskt, hälften allvarligt och som eljest brukar utmärka älskande och spelare men som möjligtvis också är konstnärlig. Den viktigaste sidan av hans fromhet var en sorts svensk shintoism, som jag bra gärna skulle se grundligen spridd bland vårt folks alla lager. Den japanska kulten av förfädernas andar yttrade sig hos Larsson i den vördnad, med vilken han såg på det historiska sammanhanget, och även i den innerliga trevnad, med vilken han deltog i gamla ärevördiga bruk och festvanor. Ehuru han

gärna hade en stilla stund i någon helst vacker och gammaldags kyrka, hade man ibland en känsla av att han utan ringaste hädisk bimening i ett andedrag liksom förenade nattvarden, vaktparaden och salta biten, den traditionella skiva salt kött, som på söndagarna tillsammans med smör och bröd och brännvin med någon sorts känsla av samhörighet med flydda generationers nobisgubbar tärdes på Bengt Carlssons Operakällare eller senare på Du Nord. I samvetsömhet och allvarlig självprövning, i förmåga att offra med glädje var han förebildlig, och det låg något ofantligt tilldragande i denna natur, där konstnärens lättsinne förenades med djup aktning och känsla för borgerliga dygder, och där en stark frihetslust och ovilja mot tvång förbands med vördnad för samhällets allra kärvaste och strängaste krav. Man frågade sig ibland, hur det gick med konsekvensen, men i hans personlighets centrum gingo alla dessa stridiga idéer upp i en högre enhet.

År 1900 målade Carl Larsson kartongen till den följande år som fresk utförda väggmålningen »Korum» i Norra latinläroverket i Stockholm. Som ordförande i en Förening för skolornas prydande med konstverk beställde jag av honom, då jag önskade få en verklig historiemålning, ett samtida ämne, en skolutfärd. Jag blev högeligen förbluffad, då han, som väl kände, hur jag ville ha det, i alla fall löste frågan på det sätt jag minst önskade. Han målade skolgossar-

CARL LARSSON.
Självporträtt, etsat 1896.

nas korum med bönens ängel i mitten över dörren, ej utan den helige andes duva, och en girland av änglahuvuden, svävande över de svarta leden av gossarna med sina gevär. Carl Larsson både skrattade och visade deltagande över min förtvivlan, då jag fick se detta ämne, som föreföll mig så litet tilltalande. Just denna blandning av militarism och religiositet, som endast då bägge dessa tagas på det blodigaste allvar — Gustav Adolfs soldater, Cromwells järnsidor, karolinerna — verkar riktigt tillfredsställande också i estetiskt avseende, föreföll mig här, trots all konst, ha ett oäkta drag. Möjligen hade jag orätt. Han ville ge något av himlens glädje över de goda föresatser och den offerkänsla mot fosterlandet, som han själv, det stora geniala barnet, kände vid en dylik gudstjänst, i vilken han såg det vackra, jag mest det fula.

En gång — det var sommaren 1911 då jag var på Sundborn — hade jag på kvällen i hans ateljé beundrat en väldig serie dekorativa religiösa målningar, som Carl Larsson avsett för Saltsjöbadens kyrka. På morgonen, när jag mötte Carl Larsson, sade han lugnt: »Vet du, jag tror det får vara med de här kyrkbilderna. Jag tror helst, att beställarna vilja komma ifrån det hela, och alltid kunna de bli till någon nytta för något annat.» Jag stod alldeles handfallen över det fullkomliga bondlugn, med vilket han tog uppgivandet av det enorma arbetet.

Carl Larsson var en av de många svenska fattiga pojkar, som kommit sig upp, och det grundligt. Han var av hjärtat erkännsam för allt det goda, som kommit honom till del, och glömde aldrig sitt ursprung. Om Pontus Fürstenberg talade han med stor tacksamhet och kallade sin ena gosse Pontus efter honom. Larssons barndom hade varit hård, trots hans goda, av honom innerligt älskade och beundrade moder. »Missunna mig ej, att jag sitter i solen», skrev han en gång. »Jag satt så länge i skuggan, och snart är det natt.» Han var stolt över att han, trots alla ekonomiska svårigheter, hade kunnat hjälpa sig själv, då han var yngling. Men han har ofta i ord och skrift uttryckt en livlig önskan, att obemedlade pojkar skulle hjälpas mer än som sker, och framhöll ofta, att enskilda och samhället borde göra allt för att hjälpa fram fattiga ungdomar, som det var något med. Både roligt och vackert var det att höra honom tala med underhavande eller underklass i allmänhet. Vänligt och förtroligt men utan något nedlåtande och utan någon sentimentalitet språkade han, och alltid med en biton av vördnad för deras arbete, det må nu ha varit en bonddräng eller en restaurangvaktmästare. Och jag minns hans vänliga och frimodiga ton, då han sade: »Får man köpa någon mat här», när han tog matsedeln på Operakällaren. På Sundborn hade han reda på stora och små och var full av hjärtligt och förtroligt deltagande, som yttrade sig i kraftig

och praktisk hjälp från hans sida. Men då han hörde några uttryck av hat eller avundsjuka, skrädde han inte orden.

Hur överdrivet godhjärtad och finkänslig han kunde vara förstod jag, då han sade till mig om modellen till den tavla, som han kallat »Modellen skriver vykort»: »Kära du, nu har flickan blivit förlovad, och jag kom att tänka på, att fästmannen kanske tyckte det var förargligt, att hans fästmö förekom naken på vykort. Och då tänkte jag köpa upp alla, som fanns i bokhandeln. Nå, snart förstod jag, att det ej gick att få slut på dem på det sättet.»

En annan gång berättade han för mig om en modell han hade då han arbetade i ateljén i Bellmansgatan 6. Denna försigkomna Söderflicka sade till honom: »Herr Larsson kan väl se att jag haft barn.» »Jag blev själv generad och sa': 'Det är väl med fästmannen.' 'Nej'! sade hon, 'det var med en annan herre, som mina föräldrar ville att jag skulle »gå» med.'» Allt nog, det gick som det gick.

Larsson hade det allra starkaste allmänna kulturintresse. Han läste ofantligt mycket, särskilt klassisk litteratur, Dantes Divina Comedia, Shakespeare, Goethe. En av hans allra käraste böcker, som han ideligen läste om, var Gottfried Kellers »Der grüne Heinrich».

Han var mycket fäst vid Frankrike och hjärtligt tacksam för vad han där fått lära, och ej minst för

den vänlighet han fått röna av Coquelin aîné. Och han beundrade naturligtvis i främsta rummet den franska 1800-talskonsten. Men han var först och främst svensk och förstod, att vi stodo närmast tyskarna och att han själv i Tyskland blev djupast och innerligast uppfattad. Under världskriget hörde han till dem, som begrepo vilken stor fara Tysklands nederlag var för vår östgräns, och som dessutom av hela sitt manliga hjärta beundrade den aldrig i världens historia överträffade insats av offer, mod och duglighet, som det tyska folket 1914—1918 gjort.

Det är ej vanligt bland konstnärer att så starkt som Carl Larsson kunde det beundra andras konst. Visserligen hade han sina stunder av djupaste missmod gentemot all konst, och jag minnes en natt, då han sade: »All konst är smörja! Nej, det finnes en relief av ett assyriskt lejon, som verkligen är förbannat bra.»

I vanliga fall besökte han ivrigt alla konstutställningar och hade dessutom en ovanligt stor konsthistorisk beläsenhet.

I början av september 1918 var jag uppe på Sundborn. Han mötte mig i Falun med sin häst och en liten ny vagn och körde själv. På Sundborn var allting sig likt, björkarna, det röda lilla oregelbundna huset, de små trevna rummen — mindre än man skulle tro efter målningarna — fyllda med hans ande, timmerrännans vatten plaskade och glänste i solskenet.

ALBERT ENGSTRÖM, CARL LARSSON, FRU KARIN LARSSON, ANDERS ZORN.
Fotografi från Mora omkring 1905.

Carl Larsson talade på sitt färgrika, impressionistiska sätt, full av humor, sprudlande av infall, men bakom låg det en lugn känsla av att han nu givit sitt, och han hade flera gånger yttrat till sina närmaste, att han kände sig »färdig». På kvällen läste han upp ur sin självbiografi, som han höll på med. Han gladdes åt min uppriktiga och varma förtjusning. På förmiddagen gingo vi till kyrkogården till Ulfs grav. »Här skall jag ligga», sade han lugnt, nästan glatt. Nu ligger han där, han som värmde och gladde som solskenet.

Då jag fick höra om hans död, tog jag fram en liten bok med bilder av hans tavlor. Han hade gett den åt mig för tio år sen. På första sidan stodo några vänliga ord till mig och »detta skriver den, som även efter döden blir din vän C. L.». Mitt hjärta blev fullt av glädje vid tanken på hur mycket en vän kan ge en vän.

INNEHÅLL.

Uppsatserna om Molly Rohtlieb, Reinhold Norstedt och Alf Wallander äro förut tryckta i Ord och Bild, de om Axel Klinckowström och Aguéli i Stockholms Dagblad.

Pris häft. kr. 14:50, inb. kr. 17:—.

Carl G. Laurin

JEAN FRANÇOIS MILLET

Stockholm
P. A. Norstedt & Söners Förlag

CARL G. LAURIN

JEAN FRANÇOIS MILLET

JEAN FRANÇOIS MILLET

AV

CARL G. LAURIN

MED 32 BILDER

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Pris häft. kr. 14:50, inb. kr. 17:—.

Carl G. Laurin

JEAN FRANÇOIS MILLET

Stockholm

P. A. Norstedt & Söners Förlag

CARL G. LAURIN

JEAN FRANÇOIS MILLET

ena sidan höja sig några grå med ormbunkar beklädda stenar, här och där uppmuntrade av några stänk med gul ginst eller purpurröd ljung, och mellan dessa ser man ner på vågorna, som mot den klippiga stranden slås till skum, och man uppfångar en skymt av fåren, som avbeta det korta gräset. På andra sidan om fruktträdgården betesplatser med ekar och almar böjda av vinden i fantastiska former och djupa slingrande gränder med höga häckar.» Här låg det envåningshus, där Millet tillbragte sin barndom i en omgivning av kärleksfulla och plikttrogna människor, lika fria från råhet som från pjunk.

Vid tolv års ålder konfirmerades han i Grévilles kyrka och väckte genom sina förståndiga svar en sådan uppmärksamhet, att han av abbéen blev tillfrågad, om han ville fortsätta att studera. Ännu hade dock Millet ingen lust att lämna hemmet och dess sysslor, men hans lärare erbjöd sig att i alla fall lära honom latin. Virgilius blev nu hans stora kärlek, och den klarhet och skönhet, varmed lantlivet framställes i den romerske skaldens Georgica och bukoliska skildringar, bidrog att öppna hans ögon för det yttre naturlivet, liksom de i hemmet berättade sagorna och helgonlegenderna redan förut väckt hans fantasi. Millet läste hela sitt liv mycket och gärna, men det är i alla fall i hög grad egendomligt att tänka sig den normandiske bondgossen studera bibel och Virgilius på latin och dessutom fylla sitt sinne med världslitteraturens allvarligaste böcker: Augustinus' bekännelser och Pascals skrifter. Man har ej svårt att tro hans älsklingssyster Emilie, då hon säger, att han var »olik alla andra gossar». Trots sitt allvarliga lynne var

han allmänt omtyckt, och man trodde, att François nog en gång skulle bli en märklig man, men på hans konstnärsbana tänkte Grévilles ungdom lika litet som hans lärare, den gamle abbéen. Förvånad över hans djupsinniga frågor lär han ha yttrat: »Mitt stackars barn, du har ett hjärta, som kommer att göra dig bekymmer. Du anar inte, hur mycket du kommer att lida!»

I hemmet deltog Millet i lantbruket. Det första Millet ritade var kopior av några bilder i familjebibeln. Så började han att rita av de omgivande föremålen, och särskilt lär en teckning av tre män, ridande till marknaden på åsnor, väckt förvåning i byn. Även en framställning av de tio visa och de tio fåvitska jungfrurna blev mycket beundrad. En kolritning, föreställande en gammal gubbe, utförd på en vägg, blev det konstverk, som bestämde hans far att låta honom få vidare utbildning.

Millet rönte endast uppmuntran, aldrig motstånd från sin fars sida, då det gällde den konstnärliga utbildningen. »Min stackars François», sade fadern helt enkelt och allvarligt, då han hörde, att sonen ville bli målare, »jag ser, att den här tanken fått makt med dig. Jag skulle för länge sedan velat låta dig lära en målares yrke, som folk säger skall vara något så vackert, men det var omöjligt. Du är den äldste av mina gossar, och jag skulle ej kunnat reda mig utan dig, men nu, när dina bröder vuxit upp, skall jag ej längre hindra dig från att lära det du är så ivrig efter. Vi ska resa till Cherbourg och se, om du verkligen har nog talang för att kunna förtjäna ditt bröd.» I Cherbourg vände fadern sig till en lärjunge av David vid namn Bon Dumoucel, men

vanligen kallad Mouchel, och visade ett par av ynglingens sista teckningar, av vilka den ena föreställde en bonde räckande en brödskiva åt sin granne och hade ett bibelspråk till underskrift. Millet hade alltid denna teckning i ateljéen och brukade säga: »Jag vet ej, om jag kan göra bättre nu.» Man behöver ej vara anlagd för symbolik för att i denna teckning av bonden, som räcker bröd åt den hungrande, se ett nästan profetiskt uttryck för vad hans konst skulle bli, bondmålarens, som skulle ge de stora och enkla konstverk, som skulle mätta tusenden.

Mouchel blev så förvånad över den tjuguårige autodidaktens ritning, att han först förnekade möjligheten av att det var Millets eget verk. Men då far och son fasthöllo, att så var förhållandet, sade han till den förre: »Nå, då kan jag blott säga, att ni kommer att bli fördömd, som hållit honom så länge vid plogen, ty er son har ämne till en stor konstnär i sig.»

I likhet med Rembrandt som nästan alla stora målare hade Millet lärt sig det mesta och viktigaste själv.

Det var 1835 Millet började sina studier för Mouchel, och samma år dog hans far. På dödsbädden yttrade denne till den hemkomne sonen: »Ack, François, jag hade hoppats, att vi en dag skulle kunnat få se Rom tillsammans.»

Efter faderns död var det farmodern, som övertalade honom att återvända till Cherbourg och att fortsätta med sin målning. Denna gången vände han sig till en lärjunge av historiemålaren Gros, som hette Langlois, men denne betraktade sig mera som hans rådgivare och använde honom till medhjälpare vid utförandet av

sina altartavlor. Dessutom kopierade Millet på stadens museum och fortsatte med att sluka böcker från och med Paul de Kocks romaner till och med Milton och Goethes Faust, naturligtvis i fransk översättning. Dessa lånades honom av en vän, M. Feuardent, som var biträde i en bokhandel. Det var av denne Feuardents dotter Millet sedermera gjorde det originella och vackra barnporträttet, och Millets äldsta dotter blev i framtiden gift med Feuardents son.

»Med den häpnad», har man sagt, »varmed en höna betraktar den örnunge hon utkläckt», följde Langlois den unge Millets utveckling och sände Cherbourgs stadsfullmäktige en skrivelse, däri han med fransk vältalighet dramatiskt berättar om sin lärjunge: »Under de sista sex månaderna ha hans framsteg varit ständiga och snabba. Om ytterligare några dagar har jag icke mer att säga eller visa honom. Min lärjunge behöver en vidare krets än vår stad, bättre skolor, bättre modeller än vi kunna bjuda honom. I korthet, han behöver de fördelar Paris kan skänka, om han skall lära sig historiemålning, till vilket höga mål han otvivelaktigt är kallad. Han är bland de få utvalda. Men Millet har inga tillgångar utom den religiösa arten hos hans konst, hans rena karaktär och utmärkta uppfostran samt den aktning hans familj åtnjuter. Tillåt mig, mina herrar, att för en gångs skull lyfta på framtidens slöja och lova er en plats i mänsklighetens hågkomst, om ni på detta sätt hjälpa till att giva vårt land en ny stor man.» Med de penningar, som Cherbourg beviljade, tillika med ett ytterligare tillskott från departementet La Manche samt det lilla familjen kunde skrapa ihop begav sig Millet till Paris.

Hans farmors avskedsord till honom voro: »Kom ihåg dina förfäders dygder, och minns, att jag vid dopfunten lovade, att du skulle avsäga dig djävulen och alla hans verk, och vet, mitt kära barn, att jag hellre hörde, att du vore död än att du vore otrogen mot Guds lagar.»

Den 31 januari 1837 kom Millet till Paris. Han beskriver själva sin ankomst på följande sätt: »Det var en lördag i januari, som jag på aftonen under snöväder kom till Paris. Lyktornas ljus, som nästan skymdes av dimman, den ofantliga mängden av hästar och vagnar, som stötte ihop och korsade varandra, de trånga gatorna, lukten och luften av Paris slog mig så åt huvud och hjärta, att den nästan kvävde mig.» Han beskriver, hur han en tid efter ankomsten ej vågade fråga efter Louvren av fruktan att göra sig löjlig och hur han slutligen från Pont Neuf upptäckte den majestätiska fasaden, som han på beskrivningen igenkände vara Louvren. »Utan dröjsmål styrde jag mina steg dit, skyndade mig uppför stora trappan med klappande hjärta och med de snabba stegen hos en man, som känner, att en av hans livs stora önskningar håller på att gå i uppfyllelse. Mitt hopp gick ej om intet. Jag fann mig nu bland en värld av vänner, mitt bland mina egna släktingar. Mina drömmar voro fullt uppfyllda, för de kommande månaderna blevo de gamla mästarna min enda sysselsättning om dagarna. Jag slukade dem alla. Jag studerade dem, analyserade dem och återvände till dem beständigt. De 'primitiva' (fjortonhundratalets italienare) drogo mig ständigt till sig genom deras beundransvärda uttryck av ljuvlighet, helighet och fromhet. De stora italienarna (hög-

I. MILLET SOM UNG.
Självporträtt

renässansens målare) fängslade mig genom sin stora skicklighet och kompositionens skönhet. Det fanns ögonblick, då S:t Sebastians pilar tycktes mig tränga igenom mig själv, när jag såg på Mantegnas martyr. Mästare från denna tid ha en märklig kraft. De få en att känna än glädjen än smärtan, som rör deras själar. Men då jag såg den teckning av Michelangelo, som föreställer en avsvimmad man, så kände jag, att *detta* var en annan sak. Utseendet hos de slappnade musklerna, ytan och modelleringen hos denna gestalt, uttrycket av kroppsligt lidande gåvo mig en hel serie av intryck. Jag kände mig plågad av samma smärta. Jag ömkade mig över honom, jag led med hans kropp, i hans lemmar. Jag såg, att mannen, som hade gjort detta, kunde i en enda figur uttrycka allt det goda och onda i mänskligheten. Det var Michelangelo. Det förklarar allt. Jag hade redan i Cherbourg sett några dåliga gravyrer efter hans arbeten, men här rörde jag vid hjärtat och kände på rösten den, som med sådan makt har förtrollat mitt sinne under hela mitt liv.» Hur klart ger ej Millet här uttryck åt den mystiska tjusningen hos den övermänsklige italienaren, med vilkens konst — hur olika den än är i det yttre — Millets egen har en sådan inre likhet. Denna hans lidelsefulla hyllning är att taga vara på, om man vill intränga i den store bondmålarens väsende.

Av de äldre fransmännen fängslade honom särskilt Poussin, som måtte ha något av den franska folksjälen i sin för utlänningar ofta så kalla konst. Alldeles grundskilda målare som David och Delacroix kände sig dragna till honom.

2. VERT-VERT, NUNNORNAS PAPEGOJA.
Pastell. Privat ägare i Skottland.

Av de moderna beundrade Millet romantikern Delacroix, men det var i Delaroches ateljé han arbetade. Denne målare på modet, vars »historiska tavlor» Millet kallade »stora vinjetter eller teatereffekter utan verklig känsla», visade honom vänlighet och tycktes förstå, att här var en begåvning av ovanligt slag.

De små tavlor, som Millet vid denna tid utförde, visade dock inga spår av inflytande från upphovsmannen till »Cromwell vid Karl I:s lik» eller »Hertigen av Guises mord», vars tavlor Théophile Gautier kallade »en med falsk brackrealism sminkad konst för halvbildade». Millet målade nu pasticher efter Boucher och Fragonard, vilka han åtminstone kunde få sälja och därigenom skaffa sig

sitt knappa bröd. Trots att han hade en viss ovilja mot 1700-talets målare, hade dessa hans pasteller och oljemålningar ofta ett pittoreskt behag, som visade lejonklon. Ett av de verk, som tillkom vid denna tid om ock i en annan riktning, en pastell skildrande Gressets *Vert-Vert*, är ett litet mästerstycke i både form och färg. Den föreställer scenen, då den av sjömännen dresserade papegojan väcker nunnornas fasa genom sitt skamliga och hädiska tal. Mig förefaller den mycket påminna i färg och karakteristik om Honoré Daumiers fåtaliga men utsökta tavlor. Den gedigne och skarpsinnige kritikern Arsène Alexandre vidrör i sitt stora, klassiska arbete om Daumier vissa andra beröringspunkter mellan de två konstnärerna, vilka sedermera skulle bli personliga vänner. I ovannämnda pastell finnes en tydlig likhet med Daumier, denne »karikatyrens Michelangelo».

År 1840 hade Millet för första gången en tavla utställd på Salongen, ett porträtt som ej väckte någon vidare uppmärksamhet. Hans flit och grundliga studier både i konsthistorien — han studerade Vasaris, Dürers och Lionardos skrifter — och i synnerhet i målningen hade således ännu ej fört honom långt. Det var med en viss misstro Cherbourgs stadsfullmäktige 1841, då han åter befann sig i deras stad, av honom för 300 francs beställde porträttet av den avlidne borgmästaren Javin. Målningen skulle utföras efter en föga liknande miniatyr, och resultatet blev detsamma, som det brukar bli vid dylika tillfällen. Porträttet befanns ha »en hårdhet i uttrycket, som var helt och hållet olika den fysionomi, som utmärkt denne aktningsvärde ämbetsman». Man bjöd Millet med äkta fransk sparsamhet kombinerad med

det ringa mått av affärsheder, som överallt så ofta användes mot okända konstnärer, ett hundra francs. Millet avböjde penningarna och skänkte porträttet till staden, påstående, att han hade trott sig böra göra »ett vackert snarare än ett likt porträtt».

Liksom Watteau och Chardin under 1700-talet utförde han åt handlande i staden några konstnärliga skyltar.

Vistelsen i Cherbourg blev denna gång av stor betydelse för honom, därigenom att han då lärde känna och gifte sig med Mlle Pauline Virginie Ono. Hon beskrives som en förtjusande men bräcklig varelse.

Det påstås, att farmodern vid bröllopsmiddagen hållit följande lilla tal till Millet: »Kom ihåg, François, att du är kristen först och målare sedan. Använd aldrig en så vacker kallelse för att tjäna religionens fiender. Offra aldrig på Baals altare. Behåll minnet av de stora helgonen, som målade vackra tavlor, och följ deras exempel.» Förmodligen hade farmodern ogillat de hedniska ämnena på några av sonsonens bilder. Millet svarade under allmänna skrattsalvor, i vilka även farmodern deltog: »Även om man täckte duken med guld och bad mig måla S:t Franciskus besatt av djävulen, så lovar jag att aldrig göra det.»

Åren 1843 och 1844, tillbragta i Paris, voro de svåraste i Millets liv, fulla av umbäranden och sorger. Hans hustru avled i början av 1840-talet. Samma år lyckades han genom en barnbild, kallad »*Den första ridlektionen*» och föreställande barn, som leka häst, väcka den berömde kritikern Thorés intresse, och landskapsmålaren Diaz lär ha utropat: »Äntligen ha vi en ny mästare!»

3. ANTOINETTE FEUARDENT.
Porträtt i olja.

4. Sovande kvinna.
Målning i olja. 1846.

Millet gjorde nu en ny resa till hemtrakten, där han målade porträtt, bland annat den vackra, något om Velazquez påminnande bilden av den lilla *Antoinette Feuardent*, dotter till den nyssnämnde vännen, som lånat honom böcker.

Nu — 1845 — ingick han sitt andra giftermål med Cathérine Lemaire från Lorient i Bretagne. Hon skänkte honom många barn och blev under hela hans liv honom en god hustru. Det var under de nu följande åren de flesta av hans tavlor med nakna figurer tillkommo, och Millet förtjänar utan varje tvivel den hederstitel av »le maître du nu», mästaren i det nakna, som hans kamrater gåvo honom. Ibland påminna hans tavlor i denna riktning något om Correggio och Prudhon, ibland kan man liksom i den här avbildade hopkrupna figuren (bild 5) spåra

5. HOPKRUPEN NAKEN KVINNA.
Målning i olja.

något av Michelangelo. Med sitt ljusdunkel, sin så att säga oskuldsfulla sinnlighet ha vissa bilder, med sin storvulenhet åter andra, en skönhet, som mer tilltalar konstnärerna än den stora allmänheten. *Offer till Pan*, *Offer till Priapus*, *Den druckna backantinnan* äro titlar på tavlor, som lågo fjärran från den ämneskrets, som förekommer på hans mest världsberömda tavlor. Den hed-

niska naturreligion han fått en inblick i genom studiet av Virgilius låg helt säkert till grund för dessa klassiska tavlor, så olika den iskalla nyantikens sätt att uppfatta liknande ämnen. Lika nytt och okonventionellt behandlade han ett klassiskt ämne: »*Oidipusbarnet löses från ett träd, vid vilket det fastbundits*». Denna egendomliga tavla beundrades mycket av de moderna konstgranskarna på Salongen 1847. Men det är karakteristiskt för Millets självunderskattning och fattigdom, att den målades *på samma duk* som den *S:t Jerôme*, för vilken hans farmor hyst ett sådant intresse och som refuserats till Salongen, ehuru den då så uppskattade målaren Couture i hög grad beundrade den.

År 1847 gjorde Millet bekantskap med en ung museitjänsteman i Louvren, Alfred Sensier, som skulle bli hans biograf och dessutom hans hjälp vid månget kritiskt tillfälle. Millets dotter brukade säga, att hennes far lärde sina barn att älska och akta Sensier »näst efter le bon Dieu». Bland hans konstnärsvänner från denna tid märkas målarna Charles Jacque, Diaz, Dupré och Troyon samt bildhuggaren Barye.

Hans här meddelade andra *självporträtt* visar Millet vid denna tid. Med sitt svarta helskägg och sina genomträngande ögon såg han, säger en samtida, ut som Michelangelo eller Rikard Lejonhjärta. Han beskrives som »en person över medelstorlek, korpulent, med tjurnacke och en bondes händer; det tillbakastrukna bruna håret visade en fin, egensinnig panna, ännu mer betydande genom de buskiga ögonbrynen och de djupblå ögonen, som voro halvöppna och hade ett ironiskt uttryck, så länge samtalet ej höjde sig till de högre regionerna». Så såg

6. Badande kvinnor.

Målning i olja. Inköpt 1875 av franska staten för 810 francs. Louvren, Paris.

7. MILLET OMKRING 1848.
Självporträtt. Teckning.

Millet ut 1848, ett årtal som även i hans liv skulle bli historiskt. Trött på att måla naket utställer han detta år *Sädesrensaren*, som blivit kallad »den store bondmålarens manifest». Visserligen hade Millet förut målat både bönder och stadsarbetare, men det var dock genom denna tavla, *Le Vanneur*, den sädesrensande bonden omgiven av guldglänsande dammoln, som han väckte allmänhetens uppmärksamhet på denna riktning. Den nya

8. Sádesrensaren. Le Vanneur.
Målning i olja.

republikens inrikesminister Ledru Rollin köpte tavlan. Det var hög tid, ty då en vän besökte Millet för att lämna 100 francs i förskott, satt målaren på en lår i sin ateljé darrande av köld: »Tack», sade han, »det kom i rätt tid, vi ha inte ätit något på två dar.»

Millet tvangs att deltaga i juniupproret. Han var då sysselsatt med att måla en skylt åt en barnmorska. De trettio francs han fick därför räddade honom från nöd under denna svåra tid. Millet fick nu av franska staten beställning på en tavla, och han började med en *Hagar och Ismael i öknen*. Han ändrade sig dock, innan tavlan blev fullt färdig, och målade i stället *Vilande skördefolk*, fullbordad 1849.

I Paris rasade vid denna tid koleran, och Millet, som nu fått pengar för sin tavla och alltid längtat ifrån Paris, erhöll härigenom ytterligare anledning att bosätta sig på landet. Den plats han valde var Barbizon i Fontainebleauskogen, ungefär 7 mil sydost om Paris. Några kilometer från Grez, där på 1880-talet Carl Larsson, Karl Nordström och August Strindberg samt andra för Sveriges konst och kultur viktiga personer levde och verkade, ligger det i konsthistorien så ryktbara Barbizon, där Corot, Rousseau och Diaz levde och där varje trädgrupp fått världsrykte genom de mest betydande landskapsmålare, minst jämngoda med de holländska på 1600-talet.

Redan under 1700-talet påträffade man på Salongerna motiv från denna trakt, men först de ovannämnda målarna skulle oupplösligt förbinda namnet Barbizon med konsthistorien. Under den tid, då Millet bodde här, skildras byn på följande sätt av en fransk författare, M.

Alexandre Piedagnel: »Varje hydda var bevuxen med vinrankor och glyciner och hade framför eller bakom sig en med hagtornshäckar omgiven liten trädgård, i vilken rosen utan fruktan att kompromettera sig gärna sällskapade med kål och sallad.» Vad Millets eget hus beträffar, beskrives det sålunda: »När man kommande från Chailly gått två hundra steg på byns enda gata, påträffar man till höger ett tämligen lågt hus, som bokstavligen är täckt med en tjock mantel av klematis, murgröna och jasmin. Den lilla dörren, som en gång varit gråmålad, öppnar sig för var och en, som klappar på. Denna blygsamma bostad vette mot en stor trädgård, på det trevligaste oordnad. Blommor, grönsaker och frukter växte utan att bekymra sig om symmetrien och tycktes leva och fortplanta sig i bästa samförstånd. Två vita klängrosor klättrade nyfiket och näsvist utefter fönstren, och en av pilar inramad häck av vilda rosor och fläder förkunnar trädgårdens början, där mästarens ateljé ligger till vänster på nedra bottnen.» I hemmet, där slutligen nio barn uppväxte kring föräldrarna, trivdes Millet i en atmosfär av konst och bondevanor. Avgjutningar av antiken, särskilt detaljer från Partenonskulpturerna, ett bondbröllop av Brueghel, en persisk målning och en vacker matta upphängd på väggen prydde hemmet. Här vandrade Millet i en gammal röd matroströja, en väldig av väder och vind medtagen halmhatt; träskor och en knölpåk fullbordade åtminstone sommartiden hans utrustning.

Ett besök i Millets hem skildras på följande sätt: »En afton sågo vi honom överblickande med sin mäktiga gestalt och sitt allvarsamma huvud det långa

bordet utan duk, omkring vilket ett halvt dussin barn sträckte sina lerfat mot den ångande soppskålen. Hans hustru försökte att på sitt knä söva ett sjukt barn. Det rådde ibland en djup tystnad, och man hörde ej annat än de framför spiseln hopkrupna kattornas spinnande.» Då någon vän kom på besök, talade Millet ofta på det ivrigaste om litteratur, om de högsta filosofiska spekulationer samt om konsten. Millet förband i sina tankar även området för de lantliga arbetena med de vidaste historiska synpunkter och betraktade allt under evighetens synvinkel. Hemmet var alltid gästfritt, men Millet hade i följd av sin fullkomliga oförmåga att handskas med pengar nästan beständigt ekonomiska svårigheter, vilka förgiftade hans liv. Först då hans tavlor nådde mycket höga pris, efterträdde ett visst välstånd den forna torftigheten. Man får sålunda ej tänka sig de tjugusex år han nästan oavbrutet tillbragte i Barbizon som en idyll. Många sorger, månget yttre och inre lidande förbittrade och, kan man kanske också säga, fördjupade hans liv och hans konst. Lik Michelangelo dröjde han gärna vid konstens allvar. »Du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett! Är detta», sade han, »det glada, lustiga arbete, som vissa människor vilja få oss att tro på? Och det är *där* i alla fall, som den sanna mänskligheten, den stora poesien finnes för mig.» Det var i den andan han skulle måla nu, då han definitivt funnit sin plats och skaffat sig det område, där han kunde verka med hela sin personlighets egenart, allvar och kraft.

Det första ämnet han tog itu med var Rut och Boas, där den gammaltestamentliga titeln utbyttes mot

Skördefolket och där, som nästan alltid i Millets tavlor, det ej var fråga om en historietavla i egentlig mening utan där den lantlivets naturliga höghet, vilken går igenom alla tider, ger bilden det drag av storhet, som gör, att vi rikta tanken på de tider, då patriarkerna vattnade sina hjordar vid Österlandets brunnar.

I ett brev till den ovannämnde Sensier beskriver Millet sitt liv och sina nya intryck från Barbizon. Han arbetar som en slav, säger han, och dagarna gå på fem minuter. Vilken äkta naturkänsla ligger ej i de ord, varmed han i samma brev beskriver Fontainebleau-skogen: »Om ni kunde se, hur vacker skogen är! Jag springer dit så ofta jag kan, då dagen och mitt arbete äro slut, och varje gång kommer jag tillbaka förintad. Lugnet och storheten äro förskräckande, så att jag ibland känner mig riktigt rädd. Jag vet inte vad träden säga till varandra. Det är något vi ej kunna förstå, därför att vi ej tala deras språk, men jag är säker på att de ej vitsa!» Det är på samma sätt och med samma kärlek, som den tyske Moritz von Schwind talar om sina kära träd. Och om man ser så på naturen, då bli konstverken, där dessa träd förekomma, helt annorlunda, som Schwind säger, »als wenn's ein Esel schön abschmiert». Egentlig trädmålare var dock Millets vän och granne Rousseau mera. Den »mänskliga sidan» intresserade Millet allra mest, arbetet med dess tunga men också med dess samvetsfrid. Under dessa år omkring 1848, då de naivaste världsförbättrare predikade i Paris, ansågos Millets bondtavlor agitatoriska och socialistiska, och man trodde, att han genom sina ämnen ville anklaga samhället för alla missförhållanden. Millet, som avskydde

9. SÅNINGSMANNEN. LE SEMEUR.
Målning i olja.

politik, protesterade energiskt och gång på gång mot att inlägga något av anklagelse mot samhället i hans tavlor. »Jag avvisar av alla krafter», skrev han, »le côté démoc (den demokratiska tendensen), som man säger på klubbarnas språk och som man velat tillskriva mig. Jag vill blott, att man skall tänka på människan, som i sitt anletes svett förtjänar sitt livsuppehälle, och detta skall också sägas, ty jag har aldrig menat att göra en anklagelse; jag är bonde, bonde.» Det kan vara skäl att behålla dessa ord i minnet, då fråga är om *Såningsmannen*, den första stora tavla han utförde i Barbizon och som på 1850 års Salong väckte så mycket beundran och klander. Den har till Millets stora förargelse kallats »en kommunist trotsande Gud och människor», och den hamnade egendomligt nog i den Vanderbiltska samlingen. Låt vara att till och med börsspekulation kan vara hederligt arbete på sätt och vis, men man behöver ej vara bonde för att känna mera vördnad för det arbete såningsmannen utför. Hans majestätiska åtbörd kommer en att tänka på det stora och sunda brukandet av jorden, av vilket vi alla äro beroende. Det typbildande, som är karakteristiskt för Millets konst i motsats till det individualiserande, är särskilt tydligt i denna bild, som av den store romantikern Théophile Gautier kallades »årets vackraste tavla». Då tal är om denne »såningsman», kan det vara skäl att påminna om att Millet ofta målade samma ämne med små förändringar. Så skedde även med denna tavla.

Den framgång Millet vid denna tid vann förmörkades av hans ständiga penningbekymmer, av obetalade slaktar- och bagarräkningar samt av en envis huvudvärk. Dess-

utom kommo sorgliga underrättelser hemifrån. Farmodern avled, och två år efteråt — 1853 — dog även hans mor. Hon hade ivrigt önskat att återse sin son, men han nådde hemmet först sedan hon avlidit.

I en tavla ger han kroppslighet åt de känslor, som fyllde honom vid detta tillfälle. Det är Tobias-legenden som intresserar honom liksom fordom Rembrandt. Dock äro dräkterna det franska bondfolkets. År 1854 gjorde Millet med sin familj ett längre besök i hemtrakten. Han hade lyckats sälja en tavla, *Kvinna, som ger mat åt höns*, för 2,000 francs.

På världsutställningen i Paris 1855 blev hans *Bonde, som ympar ett träd*, mycket berömd ej minst av Gautier, och tack vare sin vän Rousseau fick han också under rätt egendomliga omständigheter sälja den. Rousseau meddelade Millet, vilken som vanligt var i stort behov av pengar, att en rik amerikan bjudit 4,000 francs. Anbudet mottogs med förtjusning, men det visade sig sedan, att denne amerikan var Rousseau själv. Sensier, vilken hade åtagit sig besväret att försöka sälja Millets tavlor och teckningar i Paris, hade mycket förvånat sig åt det höga priset. Det är emellertid en sak att lägga märke till, att amerikanerna redan tidigt beundrade Millet. År 1853 köpte en amerikan av honom, och även den nyssnämnda tavlan av den ympande bonden, såld år 1881 för 133,000 francs, tillhör nu en amerikan med det finansiellt välklingande namnet Rockefeller. Kompositionen på denna tavla är ytterst enkel. I en trädgård ser man en bonde sysselsatt med att ympa ett fruktträd. Hans hustru med ett barn på armen ser på. Särskilt mannen har något otympligt över sig.

10. Herde vid fårfållan nattetid.
Målning i olja.

Under år 1856 klagar Millet i sina brev beständigt över sin nödställda belägenhet, men lyckligtvis hörde han ej till dem, som låta bli att arbeta under olyckan. Nu tillkommo flera av hans bästa herdebilder, framför allt *Herde vid fårfållan nattetid*, där fåren, som han alltid målade oöverträffligt, i månens bleka sken samlas i fållan. Hur intensivt han själv kände det han ville ge uttryck åt, märker man i ett brev till Sensier, där han säger: »Ack, att jag blott kunde låta andra känna som jag för all nattens fasa och härlighet, om jag blott kunde låta dem höra luftens sånger, tystnad och susning! Man måste känna det oändligas närvaro. Är det ej förskräckligt, hur dessa världar av ljus gå upp och ned

11. AXPLOCKERSKORNA. Les Glaneuses.
Målning i olja. Louvren, Paris.

år efter år på samma oföränderliga sätt; de skina på oss alla lika, på människors glädje och sorg, och när denna vår värld försvinner, skall den livgivande solen förbli — bevittnande utan medlidande den allmänna förödelsen.» Hela denna så att säga kosmiska synpunkt går igenom Millets konst.

Axplockerskorna utställdes på 1857 års Salong. I kompositionens och teckningens enkla storhet hör den till Millets bästa saker. Färgen är kanske ej tavlans starkaste sida. Som kolorist är Millet i allmänhet ej lika betydande, som han är det som tecknare. Bland de berömmande rösterna hörde man också en del missnöje: »Varför målar han så fula människor?» hette det.

12. Lektion i stickning.
Teckning av Millet. Hos E. van Wisselingh. London.

På denna invändning har Millet själv svarat: »Ni måste komma ihåg, att skönhet ej blott består i ett ansiktes form och färg. Den ligger i det allmänna uttrycket, i en passande och lämplig åtbörd. Edra vackra bondflickor äro ej lämpliga att plocka upp risknippor, att samla ax

13. DET SJUKA BARNET.
Teckning.

i augustisolen eller taga upp vatten ur brunnen. Då jag målar en moder, försöker jag att göra henne vacker blott genom det uttryck, med vilket hon lutar sig över sitt barn. Skönhet är uttryck.»

Axplockerskorna, denna betydande skildring av det oansenliga, mödosamma arbetet, fann med svårighet en köpare, som betalade 2,000 francs. År 1889 köptes den för 300,000 francs av M:me Pommery, som skänkte den till Louvren.

Under år 1858 utförde Millet ett egendomligt uppdrag. Påven Pius IX beställde en tavla över *Den obefläckade avlelsen* till sin salongsjärnvägsvagn. Den utfördes i Millets vanliga fullkomligt okonventionella stil och torde ej behagat den höge beställaren.

Ungefär samtidigt tillkom den mest ryktbara av alla Millets tavlor, *Angelus*, i vilken han koncentrerade hela sin innerliga religiösa känsla i ett ämne, som från hans tidigaste ungdom sysselsatt hans fantasi.

I december 1859 kom tavlan till Paris, och i början av 1860 såldes den till en belgisk konstvän för 2,500 francs. Om denna lilla tavla — den är 54 cm. hög och 65 cm. bred — har talats och skrivits volymer. Huvudsakligen är väl den enorma prisstegringen orsaken till detta allmänna intresse, och den är ej alltid något kriterium på ett högt konstvärde. Det behöves ju endast att två envisa mångmillionärer med dålig smak önska äga samma tavla, och det förekommer ej så sällan, så kan snart sagt vilket konstverk som helst få reklamen av att vara köpt för en halv million. Men de flesta konstnärer äro av Millets egen åsikt, nämligen att *Angelus* är ett av konstnärens mest lyckade verk. Den

14. AFTONRINGNINGEN.
Målning i olja. Hos M. Chauchard. Paris.

har vandrat genom många länder och såldes under Millets livstid till tavelhandlaren Durand Ruel. Den bytte sedan ägare många gånger, till dess den slutligen sommaren 1889 såldes på den ryktbara Secrétanska auktionen. Efter en het strid mellan Louvren, museet i Washington och en privat amerikansk samlare nådde man till 451,000 francs, och tavlan höll just på att vinnas åt Louvren, då ytterligare två amerikanska samlare anlände med extratåg från Hâvre och började bjuda på nytt. Antonin Proust, som bjöd för Louvren, gick till 553,000 francs. Den franska regeringen nekade emellertid att betala

15. DÖDEN OCH VEDHUGGAREN.
Målning i olja. Glyptoteket i Köpenhamn.

denna summa, och *Angelus* tillföll den nästbjudande, en amerikan. Slutligen såldes den för 800,000 francs åt M. Chauchard i Paris, ägaren till Les Magasins du Louvre. En fransk kapitalist hade sålunda återbördat det förnämsta arbetet av Frankrikes och Europas mest betydande konstnär under 1800-talet till det land, som frambragt detsamma. Jag har ej sett originalet, men innan den utsökta Collection Roederer 1891 skingrades, var jag i tillfälle att se den nästan identiska pastell Millet gjort av samma ämne. Denna lilla pastell — 35 cm. hög och 44 cm. bred — såldes till en mr Forbes för 100,000 francs. Då man ser *Angelus* — och Millets tavlor för-

lora ovanligt litet i reproduktion —, blir man så gripen av den känslointensitet, varmed denna bild genomströmmas, att alla berättelser om stora summor, auktionsanekdoter och millionärer verka nästan profanerande och löjliga.

Man befinner sig på ett fält utanför Barbizon med Chaillys kyrka i bakgrunden. En bonde och en bondkvinna, vilka plockat potatis, stå i förgrunden och böja sina huvuden till bön. Himmeln rosenfärgas av aftonrodnaden, och fran Chaillys kyrka ljuda klockorna, påminnande om att Angelus-bönen skall läsas. »Angelus Domini nuntiavit Mariæ: Ave Maria, gratia plena», — Herrens ängel sade till Maria: Hell Maria, full med nåd. — Trots sin isolerade ställning mitt på fältet gå figurerna underbart in i landskapet, och hela tavlan är utan tvivel en av de få verkligt religiösa bilder, som tillkommit på 1800-talet. På denna liksom på de flesta av Millets tavlor är det ej individer, det är typen Millet skildrar.

En av Millets mest gripande tavlor, *Döden och vedhuggaren*, refuserades för Salongen 1859. Den Lafontaineska fabeln »La mort et le bûcheron», så målande redan den, skulle genom sin med hela Millets konst besläktade stämning av naivitet och medlidande helt naturligt slå an på konstnären. Det är denna fabels rörande ord om den stackars gubben, som knogar och strävar med sina risknippor, som träffat Millets hjärta.

Quel plaisir a-t-il eu
depuis qu'il est au monde?
En est-il de plus pauvre
en la machine ronde?

16. Moder, som ger sina barn mat. La becquée.
Målning i olja. Museet i Lille.

17. FÅRKLIPPNING.

Träsnitt, tecknat på stock av Millet och graverat av Adrian Lavieille.

Men även den glädjelösaste på den runda jordens yta hänger vid livet, och gubben stretar emot, då döden med en atbörd av förfärande obönhörlighet griper honom med sin benrangelsarm i nacken. Tavlan pryder nu Glyptoteket i Köpenhamn.

Året 1860 var märkligt genom det kontrakt Millet detta år slöt med konsthandlaren Arthur Stevens, broder till den utmärkte genremålaren Alfred Stevens. Millet, vilken, som flera gånger nämnts, alltid hade penningbekymmer, gick med glädje in på att mot 12,000 francs om året lämna Stevens alla målningar och teckningar han utförde. Kontraktet skulle gälla i tre år och blev orsak till en hel mängd krångel och bråk — både i avseende på utbetalningar och valet av ämnen. Bland de viktigare tavlor, som vid denna tid målades, märkas *Moder, som ger sina barn mat* — La becquée — samt *Fårklippning*, en av de många tavlor där Millet med stor djurpsykologi skildrar fårens hjälplöshet. På Salongen 1863 förekom den mycket omskrivna *Mannen med hackan*.

Man påminde i kritikerna över denna sista tavla — en man, som stöder sig på sin hacka och med uttröttad min och gapande mun blickar framåt — om den kände 1600-talsförfattaren La Bruyères ord om sin samtids bönder: »Man ser vissa vilda djur, såväl hanar som honor, spridda på landet, än svarta, än likbleka, än brända av solen, bundna vid jorden, i vilken de gräva och röra med en oövervinnelig envishet; de ha en sorts talröst, och när de resa sig upp, visa de en människas ansikte, och de äro verkligen människor.» Det låg något sant i denna hänvisning, något mycket sannare än

18. MANNEN MED HACKAN. L'HOMME A LA HOUE.
Målning i olja.

en annan konstkritikers ord om tavlan: att sådana gestalter ej ens äro vanliga i ett därhus. Det var det storslagna i det hårdaste kroppsarbetet Millet här ville föreviga. Dödstrött och ändå imponerande ville Millet här framställa bonden.

En rent motsatt stämning fanns i den 1863 tillkomna *Herdinnan*, en Barbizon-flicka som med sina får stickande beger sig till hemmet. Tavlan möttes med allmän sympati, och franska staten, vilken ofta fyller sina museer — då det gäller moderna tavlor — med samma medelmåttiga gods som andra staters museer, kom med ett

19. HERDINNAN. LA BERGÈRE.
Målning i olja.

särdeles snålt anbud, 1,000 francs, och naturligtvis för sent. Tavlan hänger nu hos M. Chauchard.

Millet brukade säga, att han ville tolka »le cri de la terre», och detta rop ur jordens eget bröst har han med övernaturlig intuition återgivit på den 1867 målade *Vintern*. I denna skildring av åkern under en barvinter, där kråkornas skaror flyga över kvarlämnade redskap, får Millet in något av själva jordytans mystik. Denna »tomma tavla», som många skulle säga, är i stället sällsynt rik på innehåll. Själv älskade Millet den melankoliska nordfranska vinterstämningen. »Jag måste tillstå», säger

20. VINTERN.
Målning i olja.

han, att de saker man ser här ute under denna dystra tid göra ett starkt intryck, och detta är en stor ersättning för att man har så litet tid att arbeta. För intet pris skulle jag vilja umbära den, och om man föresloge mig att skicka mig till södern för att tillbringa vintern där, skulle jag tvärt säga nej. Ack, du fält, du skog i edra sorgkläder! Hur mycket skulle jag ej förlora, om jag ej såge er!» Men även det älskligt idylliska låg för Millet. En välgörande motsats till hans allvarliga imponerande bönder. Dessas gestalter tolka sorgen över den hemska förbannelsen i första Mosebok: »För-

21. GÅSVAKTERSKAN.
Målning i olja

bannad vare marken för din skull. Med vedermöda skall du nära dig av henne i alla dina livsdagar, och törne och tistel skall hon bära åt dig.» Men å andra sidan, hur vänligt ler ej naturen på bilden av den badande *Gåsvakterskan!* Hela gåsflocken snattrar i ån, som stilla flyter fram beskuggad av lövträden. Gåsvakterskan, en gestalt full av älsklig, omedveten sinnlighet, prövar med ena foten, hur pass kallt vattnet kan vara. Det är ett konstverk av den sorten, som Whistler kallar »ett glädjeämne för alla tider» av »mästaren i målning av naket».

Vid mitten av 1860-talet prydde Millet matsalen hos

M. Thomas i Paris med fyra allegoriska tavlor med ämne från antiken och föreställande de fyra årstiderna. *Våren* symboliseras av Dafnis och Chloë, *Sommaren* av Ceres, *Hösten* skildras genom vinskörd och dryckeslag och *Vintern* genom motiv ur Anakreons täcka dikt om den frusne lille Amor, ett ämne som Lafontaine förfranskat och över vilket H. C. Andersen skrivit den bekanta sagan »Den uartige Dreng». I dessa bilder tyckes konstnären ej nått så högt som i sina övriga verk. Det är av intresse att höra den store bondmålaren yttra sig om de dekorativa målningarna i Fontainebleau-slottet, målningar som han studerade på grund av sitt arbete med *Årstiderna:* »Jag har ännu en gång», säger han, sett Rosso och Primaticcio i Fontainebleau. Det ligger en egendomlig makt i dem. Det är visserligen sant, att de tillhöra dekadansen, deras dräkter äro ofta löjliga, deras smak är tvivelaktig, men vilken styrka i deras uppfattning! Hur starkt väcker ej deras våldsamma glädje minnet av forna tider! Jag skulle kunna tillbringa timmar inför dessa vänliga jättar.» Man ser, att Millet ej hade ett spår av den trånga självgodhet, som så ofta medföljer även stora profeter från landsorten. Det inskränkta sedlighetsnit», det tvärsäkra fördömande av all sorts kultur, som ej passar i bondstugor och ladugårdar, vilket plägar vanpryda s. k. folkliga rörelser och personligheter, låg fullkomligt fjärran för hans verkligt humana sinne.

Här är platsen att meddela ett utdrag ur ett brev skrivet till en av hans vänner, som reste i Italien och vilken han ber köpa fotografier från Cimabue till Michelangelo. »Vad de gamla mästarna beträffar», fortsätter han, »så köp för all del bara fotografier, som äro

Barbizon 24 Novembre 1867

Mon cher Piedagnel

Je vous prie bien fort de me pardonner d'être resté si longtemps sans vous dire combien j'ai été touché de votre histoire d'une paire de sabots, & aussi de la lettre que vous m'avez écrite.

Quand je vous dirais pour m'en excuser toutes les choses qui ont pu aider ce retard, je n'avancerais en rien mon affaire. Je m'avoue coupable du : remettre au lendemain. J'avais la bonne intention pourtant. mais je me rappelle

que ma grand'mère me disait autrefois : mon pauvre François l'enfer est pavé de bonnes intentions. S'il en est ainsi je me vois destiné à devenir un des pavés dudit lieu. Ne me laissez donc pas faute de pardon, je vous en prie encore, arriver à une telle destination !

Recevez je vous en prie le bonjour de toute la famille.

De moi particulièrement recevez une bonne poignée de main.

J. F. Millet

22. PROV PÅ MILLETS HANDSTIL.
Brev från konstnären till den franske författaren Alexandre Piedagnel.

tagna direkt efter originalen och ej efter gravyrer. Tag ingenting av Rafael — han kan studeras i Paris —, forska noga i Neapel, om målningar i Herculaneum och Pompeji ha reproducerats. Då du köper figurmålningar, skall du naturligtvis välja sådana, som ha minst smak av akademikonst. Men tag allt, som är bra, gammalt och nytt, anständigt eller oanständigt.»

År 1867 var ett händelserikt år för Millet. På världsutställningen i Paris gjorde han och hans vän och granne Rousseau stor lycka. Den senare blev president för juryn och erhöll stora hedersmedaljen. Millet fick även första medalj och reste till Paris för att bevittna sin framgång. Denna var dock rent konstnärlig. Någon målare på modet blev han lyckligtvis icke.

Napoleon III hade föga sinne för konst, och da han, nyfiken att få se något av Millets omtalade tavlor, lät hämta dem till Tuilerierna, påstås det, att han missnöjt yttrat: Larmet om denne konstnär i träskor är vulgärt!

Under sommaren 1867 gjorde Millet med sin sjuka fru en resa till Vichy, där han även varit året förut och där han flitig som alltid målade och tecknade lantbefolkningen i mellersta Frankrike, som så mycket i karaktär skilde sig från hans vanliga modeller i Barbizon.

Den 22 december stod Millet vid sin vän Rousseaus dödsbädd. Under sina feberfantasier yrade den store landskapsmålaren om Millets tavlor.

Millet var en hemmänniska och lämnade ogärna Barbizon. Men utom de nyss omtalade resorna till Vichy gjorde han år 1868 en mycket kort resa till Elsass och Schweiz i sällskap med sin vän Sensier. Resan tyckes mycket ha störts genom hemlängtan.

23. STICKANDE HERDEFLICKA.
Etsning av Millet.

Detta år blev Millet utnämnd till riddare av hederslegionen.

Under 1868 utkom en bok kallad *Sonetter och etsningar*, i vilken Millet bidrog med en etsning. Det är karaktäristiskt för honom, att han med stor ovilja hörde, att plåten skulle förstöras, ty arbetets upplaga skulle begränsas till 350 exemplar. Hellre än att krångla fogade han sig dock i det för honom obehagliga förstörandet av en plåt för att öka avtryckens dyrbarhet. Millet var en mycket framstående etsare. Den amerikanske konstkännaren Frederick Keppel uppger, att hans fullt färdiga etsningar endast äro tretton till antalet. De ha till skillnad från så ofantligt mycket inom detta område originalitetens särmärke.

Liksom Zorn återger Millet ofta de tavlor han målat också i etsning. Han försökte sig dessutom både som litograf och träsnidare.

Bland hans arbeten i svart och vitt äro emellertid hans teckningar det allra förnämsta, och många konstälskare sätta dem till och med framför hans målningar. Utförda med den allra största kärlek och noggrannhet, betinga de oerhörda priser.

Omkring 1870 kan man säga att den ekonomiskt tryckta ställning Millet hittills plågats av förbytts i välstånd. Hans familjeliv blev nu även i detta avseende lugnt och behagligt.

Hans son François hade valt samma bana som sin far men påverkades så starkt av dennes art, att hans konstnärliga självständighet blev lidande därpå.

Det lyckliga familjelivet stördes blott av husfaderns envisa huvudvärk.

24. MODER BÄRANDE SITT BARN. LA SORTIE.
Teckning.

25. FLICKA, SOM KÄRNAR SMÖR. LA BARATTEUSE.
Pastell.

26. GRISSLAKTARE.
Målning i olja.

År 1870 arbetade Millet på den genom avbildningar mycket kända bilden *Flicka, som kärnar smör.*

Denna bild kom med på Salongen, och Millet valdes till juryman.

Vid krigsutbrottet arbetade han på en tavla, som mycket skilde sig från det han eljest målade. *Grisslakten* föreställer två karlar, som försöka draga ett motspänstigt, fett svin upp på slaktbänken. Man har med rätta påpekat, att det hemska i bilden mycket mildras av det lilla formatet. Tavlan besitter trots det obehagliga ämnet en verklig monumentalitet, och Millet sade själv om den: »C'est un drame.»

Men ett sorgespel av jättedimensioner skulle nu utspelas i Frankrike. Den tyska invasionen förmådde Millet att åter uppsöka sitt Normandie.

I Cherbourg mottog han den serie av jobsposter, som skulle kulminera i kommunardernas mördande och brännande.

»Är det ej gräsligt», skrev han till Sensier, »vad dessa uslingar gjort av Paris? Dessa ohyggligheter äro utan motstycke. Vandalerna voro välgörare mot mänskligheten jämförda med dessa män. De plundrade åtminstone blott sina fienders städer.

Stackars Delacroix, som var så ivrig att pryda offentliga byggnader. Vad skulle han ha sagt?»

Man kan förstå, med vilka känslor Millet under sådana förhållanden nyss förut mottagit underrättelsen, att en grupp kommunistiskt sinnade konstnärer nämnt honom såsom 'kamrat och likatänkande. För en gångs skull lämnade han sin politiska likgiltighet och avböjde djupt kränkt varje gemenskap med »La Fédération des artistes de Paris», som denna grupp kallade sig.

Sommaren 1871 var sista gången han vistades i sin hemtrakt. Tillsammans med vännen Sensier besökte han de kära platserna och kyrkogården vid Gréville.

Här gjorde han studier till den bekanta tavlan i Louvren, som blev färdig 1872. Den lilla grå lantkyrkan avtecknade sig mot en blå sommarhimmel med gråvita moln. Det är en tavla fylld med frid och det starkaste stämningsinnehåll. Denna vid första påseendet så oansenliga tavla hör till den sorts konstverk, som tränga sig in i den hemligaste hjärtekammaren och som lära oss, hur starkt konsten sammanhänger med det allra

27. KYRKAN I GRÉVILLE.
Målning i olja, i Louvren, Paris. Inköpt av franska staten 1875 för 12,200 francs.

innersta av vår personlighet och vilka viktiga saker som några linjer och några grågröna och gråbruna färgfläckar kunna säga oss, då de framsprungit ur en stor konstnärs själ.

Troligen var det vid denna tid den vackra *Kustbilden*, som äges av vårt Nationalmuseum, tillkom, ty Millet utförde under denna sin Cherbourg-vistelse flera mariner och strandbilder av detta slag.

I vår tavla vet man ej om det är färgen eller teckningen man mest beundrar, man häpnar över den kraft och storhet, varmed det enkla, torftiga ämnet behandlats.

28. Kustbild från Normandie.
Målning i olja. Nationalmuseum i Stockholm.

Men även naturen i sin rikaste fyllighet skulle en gång målas av Millet, som, då han först såg Isle de France-landskapets frodiga grönska, tyckte, att det var *för grönt*, för yppigt för hans vid de magra kustgräsbetena vanda öga.

Våren skildrar den närmaste omgivningen kring hans hus i Barbizon, sådan den tedde sig i maj 1873. Man känner friskheten efter ett åskregn. Mot svartblåa moln avtecknar sig regnbågen. Fruktträd och lövmassor frodas i den ljumma luften, och en glad känsla av jordens outtömliga krafter griper åskådaren.

29. »VÅREN» I BARBIZON.
Målning i olja i Louvren, Paris.

Då Millet målade denna tavla, var han friskare än någonsin och trodde sig kunna motse långa år av skapande och arbete. Men redan i juni samma år fick han genom en häftig blodstörtning en påminnelse om att hans liv stod på spel.

Den sista stora beställning han under våren 1874 erhöll kunde han ej hinna få färdig.

Franska staten beställde av honom en serie av åtta tavlor med ämne ur den heliga Genovevas liv. De skulle pryda Panthéon, det stora minnestemplet på vänstra Seinestranden, som genomgått så många öden. Sainte Geneviève-kyrkan grundades 1764 av Souflot och förvandlades under

revolutionen till Panthéon och gravplats åt Frankrikes stora män. År 1806 blev Panthéon åter kyrka. 1830 blev kyrkan åter Panthéon för att 1851 vigas till kyrka, vilket den förblev till 1885, da den ännu en gang blev ett minnestempel.

Millet skulle måla den heliga Genovevas historia. Och Millet, Giotto-beundraren, vars hela konstriktning hade ett genomgående drag av den mest innerliga religiositet, kände sig mycket tilltalad av uppdraget att i bild skildra Paris' skyddshelgon, som på 400-talet förvånade Paris genom sin fromhet. Han skulle emellertid ej få dessa målningar färdiga, och, har man med rätta sagt, sällan har en sådan förlust för konsten blivit sa ersatt, som da Puvis de Chavannes några år efteråt målade samma ämne på samma plats.

Redan vid slutet av 1874 började Millets krafter att avtaga, och ehuru han fortfarande ivrigt arbetade, kände han dock slutet nalkas. Sorgsen sade han sig nu först klart se sin väg och konstens mening.

En morgon väcktes han av hundskall. En för kopplet flyende hjort hade kommit in i en trädgård i grannskapet, där den slets i stycken av hundarna. »Det är ett järtecken», yttrade Millet, »det stackars djuret, som kom för att dö bredvid mig, påminner mig om att jag också snart skall dö.»

Några dagar därefter, den 20 jan. 1875, avled Millet och begrovs enligt sin önskan vid Rousseaus sida pa Chaillys närbelägna kyrkogård.

Över fyrtio år ha förgått, sedan Millet dog, och många, som 1875 betraktades som 1800-talets stora målare, ha sett sitt rykte blekna. Mer och mer har det

30. TRÖSKNING PÅ FÄLTET.
Målning i olja.

djupt mänskliga i Millets konst blivit uppenbarat, och för många med mig står han som den störste moderne målaren. Fullt personlig och originell, har han sagt *väsentligheter* om människan och naturen, och såvitt man nu kan se, hör han till de få i sanning stora, vilkas verk skall bestå.

Åtskilliga ha en mera utvecklad teknik, en större förfining, ett kräsnare färgval, men få eller ingen av de nyare ha så nått till kärnan och givit oss det sunda, närande bröd, som mättar på det rätta sättet och som är det man längtar efter med en djupare och allvarligare hunger än den, som tillfredsställes med läckerheter.

Han har från början haft sitt mål klart för sig: att framställa människan i hennes förhållande till jorden. Alla de viktiga och ursprungliga förrättningar, som höra samman med detta, har han skildrat med profetens allvar och konstnärens kärlek. Han var ingen partiman, ingen docerande moralist, men då han målade en naken kvinna, en grävande arbetare, en halvplöjd åker, ger han oss i alla dessa fall en övertygelse om att man står framför något verkligt *värdefullt*, och man erfar den underbara känsla av vällust och smärta i förening, som är de stora konstnärernas hemlighet att meddela, och häri ligger det djupa sammanhanget med Michelangelo och Rembrandt.

Lik dessa konsthistoriens störste uppträder Millet nästan utan direkta föregångare.

Nederländaren Pieter Brueghel d. ä., den s. k. Bond-Brueghel, hörde till de konstnärer Millet beundrade. Denne grundläggare av bondmålningen såg visserligen med en humoristisk blick på sina modeller, och humor tyckes Millet ha saknat nästan till fel, men bägge hade den djupt mänskliga blicken på ämnet.

Med bröderna Le Nains gedigna och allvarliga konst — de inledde bondmåleriet i Frankrike — har Millets en viss släktskap, i alla händelser står han dem närmare än Ostades eller Brouwers karikatyrartade om också allt-igenom konstnärliga bondskildringar.

Sjuttonhundratalets sentimentala och oäkta folkbilder — Greuze och liknande — stå så långt från Millets uppfattning som gärna tänkbart. Snarare skulle man då hos Chardin finna den rena luft, som utmärker Millets teckningar ur familjelivet.

Léopold Robert var under 1820-talet den franske målare, som sysselsatte sig med bondlivet men målade det med den opéra-comique-iscensättning tiden fordrade. Blygsamt förklarade Robert själv: Jag har velat söka en konstart, som man ännu ej kände, och denna konstart har blivit omtyckt, det är alltid en fördel att vara den förste.» Léopold Robert är sålunda 1800-talets förste bondmålare till tiden, men hans kolorerade italienska teaterbönder ha nu huvudsakligen ett konsthistoriskt intresse. De posera på ett sätt, som kommer de tyska anekdotiskt skildrade bilderna ur bondlivet nästan att verka naturliga.

E. Meyerheim och den norskfödde düsseldorfaren A. Tidemand äro goda representanter för denna med Millet samtida riktning, vars ihålighet först blir riktigt tydlig, då man jämför deras tavlor med den store fransmannens.

Schweizaren B. Vautier och tysken L. Knaus ligga i konstnärlig kraft ej litet över de nyssnämnda, vilka de likna i ämnesval, men de äro dock artskilda från Millets oändligt mycket djupare konst.

Den som i Frankrike till en viss grad stod vid hans sida var Gustave Courbet. Dennes *Stenknackande arbetare* väckte redan på 1850-talet åtskillig förargelse och åsyftade också detta. Courbet var i motsats till Millet både politiskt och konstnärligt en partiman; och en önskan att förarga brackorna» framträdde i många av hans tavlor. De utgjorde dock med sina många konstnärliga förtjänster dessutom en välgörande protest mot det schablonmässiga i ämnesval och teknik. Helt visst framkallade Courbet genom sina yttranden och sin målning

den uppfattningen hos allmänheten, att det verkliga bondmåleriet vore förenat med politiskt revolutionära åsikter och syften. Detta är troligen den enkla förklaringen på många angrepp mot Millet.

Å andra sidan bör man också ihågkomma, att den strid, som stod om Courbets ämnen och om hans krav på verklighetssinne, ej så litet bidrog att öppna parisarnas ögon för den fredlige, djupsinnige verklighetsmålaren i Barbizon.

Den vördnad och ödmjukhet inför ämnet, som tyckas vara nödvändiga för att tränga in i de stora hemligheterna, hade väl knappast Courbet. Millet åter besatt dessa höga egenskaper under hela sitt liv, och hans konst, som återger den alldagligaste verklighet, låter oss blicka in i de gåtor och i de skönheter, som omgiva oss men som vi utan hjälp ej varsebliva. Världen blir »durchgöttert» som under antikens guldålder, men med i symfonien klingar också den djupa, allvarliga ton, som i det europeiska kulturlivet kom in med kristendomen.

Millet yttrade, att »i konsten måste man släppa till sitt skinn», måste släppa till *hela* sin personlighet. Och häri har han rätt. Vi som mottagare av hans konst kunna säga, att även smärtans dissonans måste höras i det *stora* konstverket, förjaga allt vekligt och ytligt och medverka, då själens *alla* strängar skola ljuda. Så är fallet i Millets tavlor.

Det ligger ett stycke världsförklaring i många av Millets målningar, och som sådana äro de helt säkert menade. Hur jordiska och materiella de än äro till sina ämnen, det första intrycket blir i alla fall alltid häpnad över det andliga innehållet, som strålar oss till mötes.

31. STICKANDE HERDEFLICKA.
Målning i olja.

Här finnes ingen didaktisk pekpinne, inga lärda allegoriska spekulationer. »Det gamla vanliga» är uttalat med en röst och på ett sätt, som kommer en att blygas över sitt eget ytliga sätt att se på världen och naturen. Man kommer osökt att tänka på de gamla profeterna, som, skäggiga och långhåriga, i slitna mantlar talade ord, som trängde till många hjärtan och kommo konungar att böja sina huvuden.

Millet hade sina fel som alla människor, men till och med denna lilla korta framställning av hans liv bör ha visat, att han även som personlighet ingav vördnad.

Millet var både blyg och blygsam. Då hans Angelus, vilken han ansåg vara en av sina bästa tavlor, år 1873 såldes för 50,000 francs, yttrade han, att det var för mycket betalt. Själv hade han fått nöja sig med ett par tusen francs, då han sålde denna tavla. Han hade troligen utan tillgjordhet känt sig illa berörd, om han levat, då den sedan steg till 800,000 francs.

Det ligger något tragikomiskt i att dessa enorma summor nämnas i sammanhang med Millet. Han, som ej kunde sköta pengar, som hade små behov, som ej tyckte om lyx, skulle genom dessa små tavlor av grävande och svettiga bönder, av bondflickor, som ej en gång voro vackra, skapa stora förmögenheter och få millioner att rulla. Han, den enkle mannen i träskor, målade tavlor, för vilka den franska staten förgäves skulle bjuda över en halv million. Detta hör till den historiens ironi, över vilken man allt efter temperament förargas eller småler. Millets tavlors köpvärde blir troligen alltid ett intresse för millionärer och mycket rika museer, deras konstvärde rör däremot alla.

32. KORPSVÄRMEN. LA NUÉE DE CORBEAUX.
Teckning av Millet.

Bland de franska bondmålare, vilka verkade samtidigt med Millet, märkes Jules Breton, vilkens bondflickor, som Millet sade, »voro för vackra för att stanna på landet». Breton var just en av den sorts förståndiga och korrekta målare, vilkas verk av »måttfulla» konstgranskare och av publiken framhöllos som det rätta gentemot Millets »överdrifter».

Direkt påverkad av Millet är Bastien-Lepage, som i sina bondbilder både vackert, sant och gripande skildrar arbetets tunga och hetta. Lhermitte var vid 1900-talets ingång väl den grundligaste bondmålaren av den Milletska sorten. Hans tavlor ha dock något torrare och

mera prosaiskt än mästarens, vilkens storhet just består i att han är djupt personlig och därför oefterhärmlig.

Starka intryck från Barbizon medförde också Berlinmålaren Max Liebermann, vilken för Tyskland betydde det realistiska genombrottet. Bland svenska målare vet jag utom Karl Nordström knappast någon, som kan sägas påminna om Millet. I Nordströms kolteckningar ligger ej sällan en manlig melankoli, som — hur personlig den än är — leder tanken till den store mästaren i Barbizon.

* * *

Millet har knappast målat någon tavla med religiöst ämne, och ändå ger hans konst ett så starkt religiöst intryck. Han har målat arbetets höga visa, och ändå går det genom alla hans tavlor en stämning av högtidlig frid. Utan trångsinthet, utan partisinne, glädjande sig åt det sköna från alla tider, arbetade han på att visa bondeståndets naturliga höghet. Själv av bondesläkt, arbetade han med en bondes allvar och ihärdighet. Han gick lika litet ur vägen för mödan som för smärtan, och kanske ha hans tavlor just därigenom det äkta mänskliga drag, som gör dem på det djupaste och innerligaste sätt — dyrbara.

Litteratur.

HENRY MARCEL, J. F. Millet. Paris 1904.
WALTHER GENSEL, Millet und Rousseau. Bielefeld und Leipzig 1898.
JULIA CARTWRIGHT, J. F. Millet, his Life and Letters. London.
ALFRED SENSIER, J. F. Millet. Paris.
ARSÈNE ALEXANDRE, J. F. Millet. London.
RICHARD MUTHER, J. F. Millet. Berlin.

PRIS 3 KR. 50 ÖRE

NORSTEDT STHM 1918
175266

